

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

**OSMANLI SARAYINDA HADİM AĞALARIN ROLÜ:
UZUN SÜLEYMAN AĞA'NIN DÂRÜSSAÂDE AĞALIĞI
(1651-1652)**
Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan
Buse BİLGİN GÜMÜŞ

İstanbul, 2025

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI
TARİH BİLİM DALI

**OSMANLI SARAYINDA HADİM AĞALARIN ROLÜ:
UZUN SÜLEYMAN AĞA'NIN DÂRÜSSAÂDE AĞALIĞI
(1651-1652)**
Yüksek Lisans Tezi

Tezi Hazırlayan
Buse BİLGİN GÜMÜŞ

Öğrenci No
2220056008

ORCID ID
0009-0006-7413-9306

Danışman
Doç. Dr. Ahmet YAŞAR

İstanbul, 2025

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Osmanlı Sarayında Hadım Ağaların Rolü: Uzun Süleyman Ağa’nın Dârüssaâde Ağalığı (1651-1652)**” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere uygun şekilde tarafımdan yazıldığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullandıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını, patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 17/06/2025

Buse BİLGİN GÜMÜŞ

T.C.
İSTANBUL BEYKENT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ
TEZLİ YÜKSEK LİSANS SINAV TUTANAĞI

17/06/2025

Enstitümüz *Tarih* Anabilim Dalı *Tarih* Programı yüksek lisans öğrencilerinden **2220056008** numaralı **Buse BİLGİN GÜMÜŞ**'ün "*İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim – Öğretim Yönetmeliği*"nin ilgili maddesine göre hazırlayarak, Enstitümüze teslim ettiği "*Osmanlı Sarayında Hadım Ağaların Rolü: Uzun Süleyman Ağa'nın Dârüssaâde Ağalığı (1651-1652)*" konulu tezini, Yönetim Kurulumuzun 27/05/2025 tarih ve 2025/23 sayılı toplantısında seçilen ve On-Line toplanan biz jüri üyeleri huzurunda, İstanbul Beykent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 29. maddesinin 3. fıkrası gereğince Zoom programı aracılığıyla on-line olarak aday tarafından savunulmuş ve sonuçta adayın tezi hakkında "**OYBİRLİĞİ**" ile "**KABUL**" kararı verilmiştir.

İşbu tutanak, 2 nüsha olarak hazırlanmış ve Enstitü Müdürlüğü'ne sunulmak üzere tarafımızdan düzenlenmiştir.

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ah*** YA***
(İstanbul Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Dr. Öğr. Üyesi Ay*** AY***
(İstanbul Beykent Üniversitesi)

ÜYE
Doç. Dr. Gü*** BÖ***
(İbn Haldun Üniversitesi)

Adı ve Soyadı : Buse BİLGİN GÜMÜŞ
Danışman : Doç. Dr. Ahmet YAŞAR
Derece ve Tarihi : Yüksek Lisans (Tezli), 2025
Alanı : Tarih
Anahtar Kelimeler : Dârüssaâde Ağalığı, Uzun Süleyman Ağa, IV. Mehmed, 17. Yüzyıl, Hizip

ÖZ

OSMANLI SARAYINDA HAREM AĞALARININ ROLÜ: UZUN SÜLEYMAN AĞA’NIN DÂRÜSSAÂDE AĞALIĞI (1651-1652)

Bu çalışma, 1651-1652 yılları arasında Dârüssaâde ağalığı görevinde bulunmuş Uzun Süleyman Ağa’nın Osmanlı İmparatorluğu saray iç ve dış siyasetindeki rolü üzerinedir. IV. Mehmed’in (1648-1687) 6 yaşında tahta çıkmasıyla sarayda vâlide sultanlar arasında yaşanan iktidar mücadelesinde Vâlide Turhan Sultan hizbi olarak Uzun Süleyman Ağa’nın rolü öne çıkmaktadır. Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan’ın öldürülmesine sebep olan isimler arasında anılan Uzun Süleyman Ağa’nın devlet içi atamalarda bulunduğu müdahaleler, vâlide sultan ve vezîriâzamlar üzerinde kurmaya çalıştığı etki dikkat çekmektedir. Görevden alınıp Mısır’a sürgüne gönderilmesinden sonra bile siyasi rolünü sürdürmesi, Dârüssaâde ağalığı makamının yalnızca görev yaptığı süreyle sınırlı kalmayan bir siyasi kimlik olarak devam ettirilmeye çalışıldığını göstermektedir. Bu tez çalışması; klasik ve modern tarihyazımı kaynaklarını arşiv belgeleriyle karşılaştırarak IV. Mehmed’in saltanatının ilk yıllarına dair daha kapsamlı bir analiz sunmayı ve Uzun Süleyman Ağa’nın hem görev süresi boyunca hem de sonrasında, Osmanlı saray hareminin siyasi dinamikleri üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamıştır.

Name and Surname : Buse BİLGİN GÜMÜŞ
Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Ahmet YAŞAR
Degree and Date : Master's (Thesis), 2025
Major : History
Keywords : Chief Black Eunuch, Uzun Süleyman Agha,
Mehmed IV, 17th Century, Faction

ABSTRACT

THE ROYAL OF HAREM EUNUCHS IN THE OTTOMAN PALACE: UZUN SÜLEYMAN AGHA'S TENURE AS CHIEF BLACK EUNUCH (1651-1652)

This study focuses on Uzun Süleyman Agha, who served as the Chief Black Eunuch of the Ottoman Empire between 1651 and 1652, and examines his role in the palace's internal and external political affairs. Following the accession of Sultan Mehmed IV (1648–1687) to the throne at the age of six, Uzun Süleyman Agha emerged as a prominent figure within the faction supporting Valide Sultan Turhan during the ensuing power struggle between rival valide sultans. Identified among those responsible for the execution of Valide-i Kebîr Kösem Sultan, Uzun Süleyman Agha attracted attention through his interventions in state appointments and the influence he sought to exert over the valide sultan and grand viziers. Even after his dismissal and exile to Egypt, he maintained his political involvement, indicating that the authority of the Dârüssaâde Agha extended beyond his tenure and functioned as a continuing political identity. This thesis aims to provide a more comprehensive analysis of the early years of Mehmed IV's reign by comparing classical and modern historiographical sources with archival documents, and to investigate Uzun Süleyman Agha's influence on the political dynamics of the Ottoman imperial harem both during and after his time in office.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖZ

ABSTRACT

TABLolar LİSTESİ..... iii

GÖRSELLER LİSTESİ..... iv

KISALTMALARv

SÖZLÜK..... vi

GİRİŞ.....1

1. DÂRÜSSAÂDE AĞALIĞI MAKAMININ YÜKSELİŞİ

1.1. Topkapı Sarayı’nın İnşası ile Bâbüssaâde Makamının Oluşumu11

1.2. III. Murad’ın Topkapı Sarayı’na Taşınması ve Yeni Oluşan Siyasi Otoritenin Mekânsal Dönüşümü 17

1.3. Bâbüssaâde ve Dârüssaâde Makamları Arasındaki Sessiz Savaş 27

1.4. Dârüssaâde Ağılığı Makamının Mutlak Sahibi Kara Hadımlar 32

2. DÂRÜSSAÂDE AĞASI UZUN SÜLEYMAN AĞA (1651-1652)

2.1. Uzun Süleyman Ağa’nın Dârüssaâde Ağılığına Giden Süreci 46

2.2. Uzun Süleyman Ağa’nın Dârüssaâde Ağılığını Alması ve Osmanlı Siyasetindeki Rolü..... 60

2.3. Dârüssaâde Ağıası Uzun Süleyman Ağa’nın Görevden Azledilmesi ve İdamına Giden Süreç 73

SONUÇ83

KAYNAKÇA 89

EKLER

Ek-1: Dârüssaâde Ağıası Uzun Süleyman Ağa İmzasıyla Gürcü Mehmed Paşa’ya Gönderilen Mektup 97

Ek-2: Dârüssaâde Ağıası Uzun Süleyman Ağa’nın Gürcü Mehmed Paşa’ya Tavsiyede Bulunduğu Mektup 99

Ek-3: Dârüssaâde Ağası Süleyman Ağa'nın Gürcü Mehmed Paşa'ya Mektubu	101
Ek-4: Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın Tarhuncu Ahmet Paşa'ya Yolladığı Mektup	103
Ek-5: Donanmanın Eksiklerinin Tamamlanarak Sefere Hazır Hale Getirilmesi ile ilgili Uzun Süleyman Ağa Tarafından Gönderilen Mektup	105
Ek-5: Dârüssaâde Ağası Mehmed Ağa Zamanı Evkâf-ı Selâtin Gelir-Giderlerine Ait Uzun Süleyman Ağa İmzalı Defter	107
Ek-6: Dârüssaâde Ağası Behram Ağa'nın Göreve Geldiği Günden İtibaren Tutulan Muhasebe-i Evkâf Defteri.....	114
Ek-7: Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa Zamanı 1061-1062 Yılları Arasında Evkâf Muhasebe Defteri	118



TABLÖLAR LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. 1574-1687 Yılları Arası Dârüssaâde Ağaları.....	19
---	----



GÖRSELLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Görsel 1. Hasodabaşı, Ralamb'ın Kıyafet Albümü.....	15
Görsel 2. Kilercibaşı, Ralamb'ın Kıyafet Albümü	15
Görsel 3. Hazinedarbaşı, Ralamb'ın Kıyafet Albümü	15
Görsel 4. Kapıağası/Saray Ağası, Ralamb'ın Kıyafet Albümü.....	15
Görsel 5. Sultan III. Murad Tasviri-1	16
Görsel 6. Sultan III. Murad Tasviri-2, Lokman Şemâ'ilnâme	16
Görsel 7. Sarayın Hadım Ağaları, Akağa-Karaağa	22
Görsel 8. Habeşî Mehmed Ağa, Lokman Şehinşahnâme	25
Görsel 9. Sultan III. Murad, Mehmed Ağa ve Cüce Zeyrek Ağa, Nusretnâme	26
Görsel 10. Sultan III. Murad ve Mehmed Ağa, Zübdetü't-Tevârih.	26
Görsel 11. II. Osman ve Hacı Mustafa Ağa, Mehdi'nin Şehname-i Türki'si.....	31
Görsel 12. Dârüssaâde Ağası, Fenerci Mehmed Albümü	36
Görsel 13. Kızlarağası, New York Public Library (NYPL) b12578496 Katalog.....	36
Görsel 14. Kızlarağası, New York Public Library (NYPL) b14896507 Katalog.....	37
Görsel 15. Dârüssaâde Ağası, Victoria and Albert Meseum Canning Albümü.....	37
Görsel 16. Kızlarağası, Vanmour Albümü	37
Görsel 17. IV. Mehmed Tasvir-1, Marsh Library	47
Görsel 18. IV. Mehmed Tasvir-2, Baltazar Moncornet	48
Görsel 19. Kösem Sultan'ın Katledilmesi Tasviri	55
Görsel 20. Vâlîde-i Kebîr Kösem Sultan	59
Görsel 21. Vâlîde-i Sagîr Turhan Sultan	59
Görsel 22. IV. Mehmed Dönemi Kara Hadım Harem Ağaları Tasviri	61
Görsel 23. Avcı/IV. Mehmed.....	78
Görsel 24. Sultan IV. Mehmed, Anonim-Hugo Allard tarafından yayınlandı, y.1667, Czartoryski Museum.....	79

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
Çev.	: Çevirmen
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
MAD	: Mâliyeden Müdevver Defteri
s.	: Sayfa Numarası
TS.MA.e.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
vb.	: ve benzeri

SÖZLÜK

Balyos: Elçi

Bâni: Kurucu, yapan

Beytü'l-mâl: Devlet hazinesi

Evkâf-ı Selâtin: Hanedan mensupları ve yüksek mevki sahibi devlet görevlilerinin kurduğu vakıflar

Evkâfü'l Haremeyn Nezâreti: Mekke ve Medine'deki vakıfların genel idaresini sağlayan bir kuruluş

Haremeyn-i Şerîfeyn: Mekke ve Medine şehirlerini birlikte ifade eden tabir

Pişkeş: Hediye, armağan

Sâhibetü'l-makam: İslam toplumunun kadın liderleri ve saygın figürleri için özel bir yer olduğunu vurgulayan bir terim

Sarây-ı Atîk-i Âmire: Eski Saray

Sarây-ı Cedîd-i Âmire: Topkapı Sarayı

Surre: Her yıl hac zamanı Mekke ve Medine halkına dağıtılmak için eşya ve hediyeleri ifade eden bir terim

Tavîl: Uzun

Teberdarlar Ocağı: Sarayın bîrun görevlilerinden biri olan baltacı sınıfı

Vâlîde-i Kebîr: Büyük Vâlîde

Vâlîde-i Sagîr: Küçük Vâlîde

GİRİŞ

Dârüssaâde ağası; Topkapı Sarayı haremının idaresini elinde bulunduran bir hizmet kurumu görevlisi olmanın ötesinde Osmanlı İmparatorluğu siyasetinin önemli bir makam ağası olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 16. yüzyıl sonlarından itibaren Bâbüssaâde baş ak hadım ağaların gölgesinden çıkan kara hadım ağaların yükselişinin bir sonucu olarak doğan Dârüssaâde makamı, 17. yüzyıl saray iç siyasetinde akağa ve karaağa¹ hiziyleşmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu protokolünde Vezîriâzam ve Şeyhülislâmdan sonra üçüncü sırada gelen Dârüssaâde ağaları Harem işleyişinin yanı sıra saltanatın sürekliliği ve saray siyasetinin şekillenmesinde de aktif rol oynamışlardır.

Uzun Süleyman Ağa'nın kısa süreli Dârüssaâde ağalığı ve azledilmesini takip eden süreçte Osmanlı saray siyaseti üzerindeki etkileri nelerdir? sorusu tezin temel araştırma sorusudur. Bu soru doğrultusunda; Saray hizipleri arasındaki denge, himaye ağları, vâlide sultanlara bağlı olarak ağaların Saray ve devlet işleyişine müdahaleleri gibi unsurlar değerlendirilecektir. Özellikle Topkapı Sarayı'nda vâlide sultanların, hasekilerin ikamet etmeye başlamaları hadım hizmetlilere olan ihtiyacı artırdığından Saraya hadım temini yapılmaya başlanmış, Osmanlı sarayı bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Bu doğrultuda, Dârüssaâde ağalığının hem idari hem de siyasi bir makam haline gelmesi tarihyazımı anlatılarında da önem verilen bir dönüşüm olarak ele alınmıştır. 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyıl boyunca değişim ve dönüşümün görüldüğü Osmanlı sarayında, aktif bir figür olarak varlıklarını sürdürmüş olan Dârüssaâde ağalarının Osmanlı siyasetindeki bireysel etkileri üzerine kısıtlı sayıda çalışma yapılmıştır. Bu sebeple IV. Mehmed döneminde kritik ve trajik olayların yaşanmasında etkili olan Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa üzerine çalışma yapılması gereği ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmanın merkezinde yer alan Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa, Vâlide-i Sagîr Turhan Sultan ile Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan arasındaki güç mücadelesinde ve Kösem Sultan'ın katledilmesinde etkin bir rol oynadığı görülen ağalardan bir tanesi olmuş, Osmanlı harem siyasetinin yönünü değiştirmiştir.

¹ Bu çalışmadaki bazı terimlerin yazımında Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDV İA) esas alınmıştır.

Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa 1651-1652 yılları arasında kısa bir süre görevde kalmış olmasına rağmen, Saray içinde ve Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı eyaletlerde himaye ağlarını ve nüfusunu genişletmiş, siyasi mücadelelerin derinleşmesinde etkili olmuştur. Uzun Süleyman Ağa'nın Vâlîde Turhan Sultan'ın başağası olarak Topkapı Sarayı'na gelmesinden 1676'da Limni'de öldürülmesine kadar olan süreçteki etki alanlarının ve faaliyetlerinin incelenmesi bu tezin ana eksenini oluşturmaktadır.

Literatür

Dârüssaâde genel anlamı ile “İmparatorluk başkenti”, “Harem dairesi”, “Osmanlı sarayı” gibi çeşitli anlamlara sahip bir kelime olarak kullanılmaktadır. 17. yüzyıl harem Harc-ı Hâssa defterlerinde tüm harem halkını kapsayacak şekilde “Saadet Evi” olarak geçtiği söylenmektedir.² Kanûni Sultan Süleyman (1520-1566) devrinde Hürrem Sultan'ın Topkapı Sarayı'nda yaşamaya başlaması ve Sultan III. Murad (1574-1595) döneminde Vâlîde Nurbanu Sultan'ın saraya taşınması ile Saray haremi değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Harem hizmetlilerinin zaman içerisindeki sayılarının değişimlerine dikkat çeken Betül İpşirli Argıt,³ Topkapı Sarayı'ndaki harem kadınları ve cariyelerindeki artışa ek olarak hadım ağalara duyulan ihtiyacın arttığını da ortaya koymuştur. Sultan III. Murad'ın harem kontrol ve işleyişini “Ağa-yı Dârüssaâde” ünvanı ile Habeşî Mehmed Ağa'ya vermesi sonucunda hem Dârüssaâde ağalığı adında yeni bir hizmet kurumu oluşmuş hem de daha önceleri harem baş akağası olan Babüssaâde ağaları geri planda kalmıştır. Bu ayrım ile harem içerisinde kara hadım ağalar ve ak hadım ağalar arasında mekânsal çekişmeler görülmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda, sultanın haremdeki mevcudiyetinin bir sonucu olarak harem kadınları ve dolaylı olarak hizmetlerinde bulunan hadım harem ağaları da siyasi bir figür olarak ortaya çıkmıştır. Leslie P. Peirce çalışmasında; Harem-i Hümayûn'un değişim ve dönüşümünü, sultanın ve kadınlarının varlığı üzerinden Dârüssaâde kurumunu, harem tamamlayıcı bir grubu olarak incelemiştir.

² L. P. Peirce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümdarlık ve Kadınlar* (Çev. A. Berktaş), İslık Yayınları, İstanbul, 2021, s. 230-231.

³ B. İpşirli Argıt, *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. Yüzyıl*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017.

Yeni oluşan bu iki hizip grubu, nüfus artırıp güç kazanma ve birbirlerini ötekileştirme / karalama girişimlerinde bulunmuşlardır. Bu doğrultuda, dönemin tarihinde olup bitenleri kaleme alan Osmanlı tarihçilerinin anlatılarında da bu hizipleşme grubunun izleri görölmektedir. II. Osman'ın (1618-1622) katlini dönemin vakanüvislerinin anlatılarından yola çıkarak kıyaslayan Gabriel Piterberg,⁴ tarihi anlatıların Saray kara hadım ağalarına karşı sınıfsal ötekileştirmenin bir yansıması olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda tarih anlatılarının taraflı olmasının Dârüssaâde ağalarının gerçek etkilerini görebilmeyi zorlaştırdığını ele almaktadır. Bu minvalde, klasik Osmanlı tarihçilerinin anlatılarındaki farklılıklar, akağa-karaağa hizip çekişmeleri ve Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa dönemi incelenirken daha geniş bir perspektif ile değerlendirilmiştir. Ek olarak 1580-1826 yılları arasını İkinci Osmanlı İmparatorluğu olarak ifade eden Baki Tezcan,⁵ dönüşüm çağının gerekçeleri olarak padişahın mutlak gücünü farklı güç odakları ile paylaşması sonucu harem, ulema, yeniçeri ve üst düzey bürokrasinin siyasi odak haline gelmesini sağladığını ifade etmiştir. II. Osman'ın ölümünü ve sonrasındaki dönemi bu çerçevede inceleyen Tezcan, 16. yüzyıl sonundan tez çalışmasının konusu olacak dönem aralığında Osmanlı İmparatorluğu'nun yeniden yapılanma sürecini ekonomik, siyasi, hukuki boyutları ile değerlendirmeye katkı sağlamıştır.

Haremden yeni bir hizmet kurumunun oluşması ile Dârüssaâde ağalığı ve kara hadım ağaların varlıklarının nereden geldiği ve haremden zaman içerisinde nasıl bu kadar etkin bir figür olarak varlıklarını devam ettirdikleri soruları ortaya çıkmaktadır. Afrika kökenli olan ve zaman içerisinde Saray'da hadım hizmetlilere olan ihtiyacın artması ile kendilerini Saray hareminde bulan kara hadımların tarihsel süreçlerini son kara hadım ağa kadar kapsamlı bir şekilde analiz eden Jane Hathaway,⁶ III. Murad devri ile Osmanlı sarayındaki yükselişlerinden başlayarak zamanla harem ağa olmaktan çok, siyasi, ekonomik, mimarî ağın yöneticileri olduğunu vurgulamış ve çalışma tezinin konusu olan Uzun Süleyman Ağa'nın Osmanlı saray siyaseti üzerine

⁴ G. Piterberg, *Bir Osmanlı Trajedisini: Tarihyazımının Tarihle Oyunu* (Çev. U. Abacı), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017.

⁵ B. Tezcan, *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*. Cambridge University Press, New York, 2010.

⁶ J. Hathaway, *Dârüssaade Ağası: Osmanlı Sarayında Bir Güç Odağı* (Çev. T. Demirel), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2022.

bireysel etkileriyle ilgili önemli bilgiler vermiştir. Diğer taraftan Günhan Börekçi⁷ makalesinde; tarihsel bağlamda meydana gelen değişim ve dönüşümü 17. yüzyıl Osmanlı hanedanı krizlerine odaklanarak, artan hizipleşme ve Saray içi güç mücadelelerini Venedik elçi raporlarından hareketle analiz etmektedir. Küçük yaşta tahta çıkan padişahların artması, padişah vâlidelerinin saltanat nâibesi olarak siyasette aktif olmalarına sebebiyet verirken; vâlide ve haseki sultanlar arasındaki güç çatışmalarını ve buna bağlı olarak alternatif güç odaklarının ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Bu doğrultuda, Uzun Süleyman Ağa'nın Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan ve Vâlide-i Sagîr Turhan Sultan arasında meydana gelen güç mücadelesindeki rolünü anlamlandırabilmek için kurumsal bir çerçeveye sunmaktadır.

Dârüssaâde ağalarının bir güç odağı olarak Saray'da faaliyet göstermelerini Evkâf-ı Selâtin Nezâreti vakıf yönetimi üzerinden değerlendiren Yıldız Karakoç,⁸ Dârüssaâde ağalarının siyasi güç elde etmesini III. Murad dönemiyle ilişkilendirerek, III. Murad'ın Bâbüssaâde'den ayrı olarak harem ağalığı makamını ihdas etmesinin ve harem dairesine yakın yerde ikamet etmeye başlamasının, doğrudan klasik Saray düzenine yapılmış bir müdahale olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu değişim ve dönüşümün sonucu olarak III. Murad'ın harem ağası olarak Habeşî Mehmed Ağa'yı seçmesiyle kara hadım ağaların üstünlük kazanmaya başladıklarını ifade etmektedir. Dârüssaâde ağalarının Evkâf-ı Selâtin vakıflarının kontrolünü de almalarıyla zaman içerisinde mütevellî atamalarda ve siyasi faaliyetlerde daha görünür olmalarını sağladığı perspektifi ile güç odakları anlatılmıştır. Benzer olarak Ezgi Dikici de⁹ makalesinde kara hadım ağaların sosyal ve kültürel görünürlüklerini mimarî icraatları üzerinden ele almaktadır. Bilhassa İstanbul'da Habeşî Mehmed Ağa tarafından yaptırılan külliye odaklanan çalışmada Dârüssaâde ağalarının sarayın yanı sıra kamusal alanda da varlık gösterdikleri ve böylelikle meşruiyet kazandıkları ifade edilmektedir.

⁷ G. Börekçi, 'İnkırâzın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasi Krizi'. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar*, sayı: 26, Haziran 2009, 45-96.

⁸ Y. Karakoç, 'Palace Politics and the Rise of the Chief Black Eunuch in the Ottoman Empire' Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2025.

⁹ A. E. Dikici, 'Âdap ve Bağlam: Erken Modern İstanbul'da Osmanlı Saray Hadımlarının Mimarî Hâmilikleri' *Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Hatırasına Osmanlı Mimarlık Kültürü* içinde, H. Aynur, A.H. Uğurlu (eds.), Kubbealtı, İstanbul, 2016, 67-100.

Özellikle III. Murad dönemi ile zaten hâlihazırda saray içerisinde varlığını göstermeye başlayan Vâlide Nurbanu Sultan ve Haseki Safiye Sultan arasındaki çekişmenin bir sonucu olarak ak hadım Bâbüssaâde Ağası Gazanfer Ağa ile kara hadım Dârüssaâde Ağası Habeşî Mehmed Ağa arasında mekânsal üstünlük savaşının da görülmeye başlamasına sebebiyet vermiştir. Bu çekişmeyi baş akağa olan Gazanfer Ağa'nın, Dârüssaâde Ağası Habeşî Mehmed Ağa'nın ölümü sonrası göstermiş olduğu mimarî hâmilik faaliyetleri üzerinden değerlendiren Şebnem Parladır¹⁰ Gazanfer Ağa'nın bu faaliyetleri göstermesindeki sebebinin, Habeşî Mehmed Ağa'ya kaptırmış olduğu makamın izlerini atmak ve akağa üstünlüğünü vurgulamak olduğunu ifade etmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında kara hadım ağalar ile ak hadım ağalar arasındaki çekişmenin var olduğu ve bu çekişmenin yalnız harem içerisinde makamsal bir güç elde etmenin dışında mimarî faaliyetlerle bir üstünlük kurma, iz bırakma ihtiyacı doğurduğu düşünüldüğünde, dönemin iç çekişmeleri incelenirken dikkat edilen hususlardan bir tanesi olmuştur.

1623 yılından itibaren Dârüssaâde ağalığı makamının mutlak sahibi olarak karşımıza çıkan kara hadım Dârüssaâde ağaları, makamlarının devamlılığı ve güç elde edebilmek adına çeşitli yollar ile nüfus ağı oluşturmaya ve bu sayede Saray iç ve dış siyasetinde daha gözle görülür faaliyetler göstermeye başlamışlardır. Bu kapsamda çalışmasını oluşturmuş olan Fikri Çiçek,¹¹ Dârüssaâde ağalarının kadrolaşma süreçlerine dikkat çekmiş, bir hizmet makamı olmanın yanı sıra önemli atamalarda rolü bulunan, vakıf yönetimini yönlendiren, Saray içi ve dışında hizipleşmelerin örgütlenmesine neden olan birer siyasi aktör olduklarını söylemektedir. Dârüssaâde ağalığı makamının stratejik atamalar ve ittifak ilişkileri içerisinde var olma süreçleri, Uzun Süleyman Ağa'nın Vâlide Turhan Sultan'ın başağası olduğu dönemden itibaren nüfusunu artırmaya çalışması ve dönem içerisinde önemli mevkilere isim öneriyor olmasının altında yatan sebebi anlamlandırabilmek açısından katkı sunmaktadır. II. Osman'ın trajik bir şekilde öldürülmesine şahit olan 17. yüzyıl Osmanlı haremi, IV. Mehmed'in (1648-1687) tahta çıktığı ilk yıllarda ikinci trajik bir ölüme daha şahit

¹⁰ Ş. Parladr, 'Osmanlı Görsel Kültürü Bağlamında Bir Ak Hadımın Eğitim Hâmîliği: Gazanfer Ağa Medresesi', *Sanat Tarihi*, cilt: 32, sayı: 1, Nisan 2023, 495-521.

¹¹ F. Çiçek, 'An Examination of Daily Politics and Factionalism at the Ottoman Imperial Court in Relation to the Regicide of Osman II (r. 1618-22)', Yüksek Lisans Tezi, *Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 2014.

olmuştur. Osmanlı saray haremının iki vâlide sultan arasında bölündüğü, harem ağalarının yanında ocak ağalarının da bu bölünmenin içine dâhil olması ile birlikte olayların çok şiddetli sonuçlar doğurduğu görülmektedir. IV. Mehmed dönemi siyasi çalkantıların, hizip gruplarının hayat bulduğu Harem ortamını mimarî sınırların statü ile bağlı olup olmadığını inceleyen Murat Kocaaslan,¹² vâlide sultanlar ile Dârüssaâde ağalarının siyasi varlığının mekânsal mimarî örgütlenme ile doğrudan ilişkili olduğu sonucunu çıkarmaktadır.

Modern tarihyazımında her ne kadar eleştiriliyor olsa da Ahmet Refik Altınay'ın¹³ dört cildinin kitap haline getirildiği eseri; Osmanlı haremını vâlide sultanlar ve hasekiler odaklı incelemiş, tarihî anekdotları zenginleştirerek popüler tarih geleneğinin öncüsü olmuştur. Dârüssaâde ağalarının, vâlide sultanlarla kurduğu ittifaklar, Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan ve Vâlide-i Sagîr Turhan Sultan ile olan ilişkileri ve saray entrikalarındaki rolleri yansıtılmaktadır. Altınay, dönemin zihniyetine yönelik edebi tasvirleri ve objektif olmayan yaklaşımları sebebiyle, modern akademik tarihçilik ölçütleri ile analiz edildiğinde eleştirel değerlendirmeye açıktır. Yine de Vâlide Turhan Sultan ve Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa arasındaki ilişkiyi, Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'ın öldürülmesine giden süreçte harem ve ocak ağalarının rollerini görebilmek adına farklı bir bakış açısı sunması bakımından önemlidir.

Kaynaklar: İmkânlar ve Kısıtlılıklar

IV. Mehmed 1648 yılında 6 yaşında tahta çıktığı sırada Osmanlı kaideleri gereği vâlidesinin saltanat nâibesi olarak yanında bulunması gerekmekteydi. Ancak Vâlide-i Muazzama Kösem Sultan devlet erkânının da isteği ile bu kaidelerin dışına çıkarak Sultan IV. Mehmed'e Vâlide-i Kebîr olarak vekâlet etmeye başlamıştır. Bu durum iki vâlide sultanın bulunduğu haremde hâkimiyet yarışının ortaya çıkmasına ve onların etrafında toplanan harem ve ocak ağalarının çekişme içerisine girmelerine neden olmuştur. Birkaç sene içerisinde daha önceleri Vâlide-i Muazzama Kösem

¹² M. Kocaaslan, *IV. Mehmed'in Topkapı Sarayı Haremi: İktidar, Sınırlar ve Mimari*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.

¹³ A. R. Altınay, *Kadınlar Saltanatı* (Çev. S. A. Kahraman), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2024, s. 378.

Sultan’a göre siyasi bakımdan daha tecrübesiz ve güçsüz olan Vâlide Turhan Sultan, hizbinin nüfuz kazanması ve etkisini artırmasıyla birlikte haremde aktif rol oynamaya başlamıştır. Vâlide-i Muazzama Kösem Sultan, iktidarını zedeleyeceği bu durumdan rahatsız olmuş ve IV. Mehmed ile vâlidesi Turhan Sultan’ın öldürülmesi için darbe hazırlığı içerisine girmiştir. Vâlide Turhan Sultan hizbinin bunu duyması üzerine Uzun Süleyman Ağa’nın da içinde bulunduğu bir grup harem ağası, karşı darbe yaparak Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan’ı katletmişlerdir. Özellikle tez çalışmasının konusu olan ancak hakkında bu olayın öncesi ve sonrasına dair modern kaynaklarda da pek bir bilgiye rastlamadığımız Uzun Süleyman Ağa ve döneminin aydınlatılabilmesi için klasik Osmanlı kaynakları dikkate değer bir önem teşkil etmiştir.

Dönem olayları incelenirken, Naîma,¹⁴ Abdurrahman Abdi,¹⁵ Kâtip Çelebi,¹⁶ Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz,¹⁷ Koçi Bey,¹⁸ Silahdar Ağa,¹⁹ Derviş Abdullah²⁰ ve Ahmed Resmi²¹ gibi tarihçiler Dârüssaâde ağaları ve saray içi hizipleşmelere dair değerli bilgiler sunmaktadır. Naîma, Kâtip Çelebi, Koçi Bey, Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Uzun Süleyman Ağa’nın Osmanlı siyaseti üzerindeki etkisini ayrıntılarıyla anlatırken; Derviş Abdullah, kara hadım ağalara karşı öfkeli bir anlatım ile olayları aktardığından Uzun Süleyman Ağa’yı da “kara suratlı hainin Osmanlı İmparatorluğu’na kötülüğü” şeklinde yorumlamaktadır. Ahmet Resmi Efendi’nin kaleme aldığı *Hamîletü’l-Küberâ*’da ise Dârüssaâde ağalarının biyografilerini içeren ve Uzun Süleyman Ağa ile ilgili derli toplu özet bir biyografi anlatısı olduğu görülmektedir. 37 Dârüssaâde ağası ile ilgili kısa ama önemli bilgiler veren bu eser, kendisinden önce Derviş Abdullah tarafından Dârüssaâde ağaları ile ilgili yazılmış

¹⁴ Mustafa Naîma Efendi, *Târih-i Na’îmâ: Ravzatü’l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbârî’l-Hâfikayn 3c.* (Çev. M. İpşirli), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

¹⁵ F. Ç. Derin, ‘Abdurrahman Abdi Paşa Vekayı’name’si: Tahlil ve Metin Tenkidi’, Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 1993.

¹⁶ Z. Aycibin, ‘Kâtip Çelebi Fezleke, Tahlil ve Metin’ Doktora Tezi, *Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2007.

¹⁷ Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü’l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin) 1732* (Çev. N. Kaya), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.

¹⁸ Koçi Bey, Koçi Bey Risaliyeleri: *Sultan IV. Murad’a Devlet Yönetimindeki Bozukluklar ile Alınması Gereken Tedbirler Hakkında Sunulan Risale ve Sultan I. İbrahim’e Osmanlı Devlet Teşkilatı Hakkında Sunulan Risale* (Çev. S. Çakmakcıoğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008.

¹⁹ N. Karaçay Türkal, ‘Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca. 1106/ 1654-7 Şubat 1695)’, Doktora Tezi, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul, 2012.

²⁰ Derviş Abdullah, *Risale-i Teberdariye fî Ahval-i Darüssaade Derviş Abdullah: Darüssaade Ağalarının Durumu Hakkında Baltacı’nın Raporu* (Çev. P. Saka), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2011.

²¹ Z. Aycibin, ‘Ahmed Resmî Efendi’nin Hamîletü’l-Küberâ’sı ve Müstakim-Zâde Zeyli’. *Türk Tarih Belgeleri*, cilt:22, sayı: 26, Ocak 2001.

olan eserden hiçbir alıntı yapmadan ağaların biyografileri ile ilgili bilgiler vermiştir. Abdurrahman Abdi ise 17. yüzyılın trajik ölümlerden biri olan Kösem Sultan'ın öldürülmesine hiç değinmemiş sadece Uzun Süleyman Ağa'nın Dârüssaâde ağalığından, azlediliş tarihi ile ilgili ipuçları vermekle yetinmiştir. Çalışmada, Osmanlı kroniklerinin anlatılarındaki farklar göz önünde bulundurularak Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın Osmanlı siyasetine etkisi incelenmeye çalışılmıştır.

Ayrıca tez çalışmasında önemli birincil kaynak olan, Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın göndermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ndeki (TSMA) beş adet evrak incelenmiştir. Bununla birlikte, Uzun Süleyman Ağa'nın Dârüssaâde Ağası Mehmed Ağa'dan görevi devraldığı, azledilmesinin akabinde Behram Ağa'ya devretmiş olduğu vakfiyelerin gelir-gider kayıtlarını gösteren Mâliyeden Müdevver Defterleri (MAD) araştırma kapsamında analize tabi tutulmuştur. İncelenen TSMA belgeleri sonucu Uzun Süleyman Ağa'nın mektupları Gürcü Mehmed Paşa ve Tarhuncu Ahmed Paşa'ya gönderildiği düşünülmektedir. TS.MA.e. 748-82 numaralı evrak; devletin mâli bir buhran içinde olduğunu, ulûfe dağıtımlarında gecikmeler yaşandığını, sikke basımının artmasıyla sahte paraların çoğaldığını ve Cafer Ağa'nın Şam Beylerbeyliği'ne tayin edildiğini bildiren bir ma'lûmat mahiyetindedir. Uzun Süleyman Ağa'nın Gürcü Mehmed Paşa'ya göndermiş olduğu düşünülen TS.MA.e 759-17; ekonomik olarak aksayan işler de desteğinin her zaman arkasında olduğunu, Rumeli ve Anadolu'da isimlerini verdiği kişilerin güvenilir olacağını ifade ettiği görülmektedir. TS.MA.e. 303-4 numaralı evrağın eyalet atamaları konularında öneri ve uyarılarda bulunduğu mektup olduğu anlaşılmaktadır. TS.MA.e. 699-39 numaralı evrakta Uzun Süleyman Ağa tarafından muhtemelen Gürcü Mehmed Paşa'ya gönderilen donanma eksikleri ile ilgili tavsiyelerin yer aldığı, bu eksiklerin tamamlanarak sefere çıkılması ile yer alan bilgiler analiz edilmektedir. İncelenen beşinci evrak olan TS.MA.e. 301-19 numaralı evrakta, Uzun Süleyman Ağa'nın yapmış olduğu işleri hangi niyetle gerçekleştirdiğini ve adını suça karıştıracak olaylarla bir ilgisinin olmadığını izah etmektedir. Ayrıca bu belgenin Uzun Süleyman Ağa tarafından Tarhuncu Ahmed Paşa'ya yollandığı düşünülmektedir. Bu sebeple evrak, Dârüssaâde ağası ve sadrazam arasındaki çekişmeyi anlamlandırabilmek adına oldukça önemlidir. Evraklara ek olarak, MAD defterlerinin

incelenmesiyle Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın görevini hangi tarihlerde devralıp devrettiği ile yönettiği vakfiye gelirlerinden hareketle ne ölçüde güç ve nüfuz kazandığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Tezin Bölümleri

Tez çalışması iki ana bölümden oluşmaktadır. “Dârüssaâde Ağalığı Makamının Yükselişi” adlı Birinci Bölüm’de; Dârüssaâde ağalığı makamının tarihsel süreci ve Topkapı Sarayı harem yapısındaki konumu incelenmiştir. Makamın ortaya çıkışının nasıl olduğu, haremde yaşanan değişim ve dönüşümün siyasi bir güç odağı olarak karşımıza nasıl çıktığı sorularına cevap aranmaktadır. Özellikle III. Murad dönemi itibariyle yükselmeye başlayan karaağalar ile önceki yıllarda saray hâkimiyetine sahip olan akağalar arasındaki çekişmeler incelenmiştir. Dârüssaâde ağası Habeşî Mehmed Ağa ve makama bağlı kişilerin Saray haremi işleyişinden sorumlu olmalarının yanı sıra Osmanlı siyasetini yönlendiren aktörler olarak karşımıza çıkmaları tarihsel bulgular ışığında değerlendirilmiştir.

Birinci Bölüm’de eş zamanlı olarak Dârüssaâde ağalarının Osmanlı protokolündeki yeri, vâlide ve haseki sultanlarla kurdukları ilişki, hanedan krizi yaşanan dönemlerdeki rolleri, vakıf / mimarî hâmilik faaliyetleriyle şehir hayatındaki görünürlükleri detaylı bir biçimde ele alınmaktadır. İdari olmaktan çok zaman içerisinde siyasi bir pozisyon elde eden Dârüssaâde ağalığı makamı literatürde yer alan Leslie Peirce, Jane Hathaway, Günhan Börekçi, Yıldız Karakoç gibi araştırmacıların görüşleri eşliğinde analiz edilmiştir. Uzun Süleyman Ağa'nın Dârüssaâde ağalığı makamına geliş sürecini anlamlandırabilmek adına, bu makamın geçmişte geçirdiği değişim ve dönüşümün izleri aranmaya ve ortaya konmaya çalışılmıştır. Böylelikle Uzun Süleyman Ağa bireysel bir figür olarak değil, siyasi bir hizip grubunun içerisinde yer alan aktör olarak incelenmiştir. Bu sebeple Birinci Bölüm’de; Uzun Süleyman Ağa'nın hangi kurumsal hizmet grubunun parçası olduğu, makamını devralmasına giden süreç ve Dârüssaâde ağalığı makamından elde ettiği gücü Osmanlı yönetiminde nasıl kullandığı tartışılacaktır.

“Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa (1651-1652)” adlı İkinci Bölüm’de tez çalışmasının ana konusu olan Uzun Süleyman Ağa'nın Dârüssaâde ağalığı makamını

elde etme süreci, görev süresi boyunca siyasi rollerde ne boyutta aktif olduğu, azledilmesi sonrasında ölümüne giden süreçte karışmış olduğu olaylar detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Uzun Süleyman Ağa dönemi incelenirken kısa olan görev süresinde 17. yüzyıl Osmanlı tarihine, ne boyutta iz bıraktığı konusu aydınlatılmaya çalışılmıştır. IV. Mehmed'in çocuk yaşta tahta çıkmasıyla ortaya çıkan iktidar boşluğu sebebiyle Vâlîde-i Kebîr Kösem Sultan ve Vâlîde-i Sagîr Turhan Sultan arasındaki mücadele içerisinde Dârüssaâde ağalığı makamının nasıl güçlü bir merkez haline geldiği incelenmektedir. Aynı zamanda Vâlîde Turhan Sultan ve Saray içerisinde oluşturduğu nüfusu ile Vâlîde Kösem Sultan ve ocak ağaları arasındaki güç savaşında en önemli isimlerden biri olarak Uzun Süleyman Ağa'nın karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda Uzun Süleyman Ağa'nın gerçekte Vâlîde-i Muazzama Kösem Sultan'ın katledilmesinde rol oynamış siyasi bir figür olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır.

Naîma, Selânîki, Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz, Kâtip Çelebi, Ahmed Resmi gibi müelliflerin bahsedilen döneme ait anlatıları kullanılarak farklı bakış açıları incelenmiş, çok yönlü bir okuma yapılmıştır. Tarihi anlatılar, incelenmiş olan arşiv belgeleri ile karşılaştırılarak desteklenmeye ve Uzun Süleyman Ağa ile ilgili bütüncül bir anlatım ortaya çıkarmak hedeflenmektedir. Ayrıca Uzun Süleyman Ağa'nın azledilmesi sonrası Osmanlı merkez siyasetine dolaylı olarak dâhil olmaya çalıştığı süreç incelenecektir. Böylelikle Dârüssaâde ağalarının azledildikten sonra bile siyasi etkilerinin devam edip etmediği sorularına cevap aranacaktır. Bu doğrultuda İkinci Bölüm sadece Uzun Süleyman Ağa'nın 10 aylık görev süresi, Dârüssaâde ağalığı görevinde harem entrikalarının içinde yer aldığı bir çerçeve içerisinde değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderine yön veren olayların yaşandığı ve yeniden şekillendiği bir süreç olarak anlatılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak bu tez çalışmasında, Uzun Süleyman Ağa'nın 17. yüzyıl Osmanlı tarihine, hangi yönleriyle iz bıraktığı konusuna ışık tutmak amaçlanmıştır. Uzun Süleyman Ağa'nın kısa ama etkili Dârüssaâde ağalığı süreci hem klasik kaynaklar hem de modern tarihyazımı aracılığıyla çok boyutlu bir şekilde değerlendirilerek mevcut 17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu literatürüne mikro tarihsel bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

1. DÂRÜSSAÂDE AĞALIĞI MAKAMININ YÜKSELİŞİ

Osmanlı İmparatorluğu'nun protokoldeki üçüncü ismi olan Dârüssaâde ağası, harem yönetiminden sorumlu olan Topkapı Sarayı'nın en yüksek rütbeli baş hadım ağasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle 16. yüzyıl sonlarında kara hadım ağaların padişaha yakınlıklarının ve sayılarının artmasıyla Topkapı Sarayı'nda (Sarây-ı Cedîd-i Âmire / Yeni Saray) daha önce var olmayan yeni bir hizmet kadrosu ortaya çıkmıştır. Daha önceleri Bâbüssaâde adı altında ak hadım ağaların kontrolünde olan harem işleyişi Dârüssaâde ağası makamının kurulmasıyla kara hadımların eline geçmiştir. III. Murad'ın (1574-1595) saltanatı ile harem ve tüm hanedan halkının yönetimi ak hadım ağaların elinden alınmış; III. Murad tarafından baş harem ağası makamı oluşturularak en yakınında bulunan kara hadım ağası Habeşî Mehmed Ağa'ya harem kontrolü verilmiştir.

Takibindeki yıllarda “Evkâfû'l Haremeyn Nezâreti”nin ihdas edilmesi ve “Haremeyn-i Şerifeyn Vakıfları Nâzırı” ünvanının Dârüssaâde ağasına verilmesiyle çok önemli ve kritik bu görev kara hadım ağaların eline geçmiştir. Bu bölümde, Dârüssaâde ağası makamının oluşumu ve kariyerinin dönüşüm süreci incelenecektir. Osmanlı hanedanına çok uzun bir süre ev sahipliği yapmış Topkapı Sarayı'nın içinde aktif rol oynayacak olan kara hadımların, akağaların elinde olan gücün yerine geçmeleri ve hatta Saray'da ak hadımların eski güçlerinden bile daha üst ayrıcalıklara sahip olmalarının yanında protokolde vezîrâzam, şeyhülislâm sıralamasında üçüncü sıraya nasıl ulaştıkları incelenerek; diğer bölümde ele alınacak olan 1651-1652 yılları arasında 10 ay görev yapmış olan Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa döneminin daha iyi anlaşılabilir olması amaçlanmaktadır.

1.1. Topkapı Sarayı'nın İnşası ile Bâbüssaâde Makamının Oluşumu

Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk kuruluş dönemlerinde hadım kölelerin olup olmadığına dair kesin bir kanıt bulunamasa da Osmanlı topraklarının genişlemesiyle 15. yüzyıl başlarında devşirme sistemi ortaya çıkmış ve bu sistemle hadım temini düzenli hale gelmiştir.²² Elimizdeki bilgiler ışığında o döneme ait Osmanlı sarayında

²² Hathaway, a.g.e., s. 64.

bulunan hadımların çoğunun savaş esiri, Balkan ve Rum ahalisinden devşirmelerin olduğunu söylemek mümkündür. Bu da sonraki yıllarda akağa havuzunun genişlemesini sağlamıştır. Jane Hathaway'e göre; II. Murad (1421-1451) devrinde sınırlı sayıda da olsa Doğu Afrikalıların bulunduğunu ve önceki yıllarda diğer İslam imparatorluklarında olduğu gibi kara hadımların harem muhafızlığını üstlendiklerini varsaymak mümkündür.²³ Ali Akyıldız'a göre ise kara hadımların Osmanlı sarayında Çelebi Mehmed (1413-1421) zamanından beri var oldukları ifade edilmektedir.²⁴

Fâtih Sultan Mehmed'in (1451-1481) İstanbul'u fethi ile Osmanlı hanedanına yaklaşık 300 yıl hizmet edecek olan Topkapı Sarayı inşa edilmiştir. Bu sarayda da diğer saraylarda olduğu gibi akağalardan oluşan düzene bağlı, harem muhafızlığını yapan kara hadımların olduğu bilinse de tam sayıları hakkında elimizde bir kanıt maalesef ki bulunmamaktadır.²⁵ Yine de Fâtih Sultan Mehmed'in Topkapı Sarayı'nı yaptırması ile mutlakiyetçi imparatorluk düzenlemesinin bir sonucu olarak Enderun'a bağlı Bâbüssaâde'nin şekillenerek gelişmeye başladığını söylemek mümkündür.²⁶ Oluşan bu hizmet kurumu içinde hizipleşmeye başlayacak saray hadımları için Topkapı Sarayı inşası bu sebeple önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle Fâtih Kanunnâmesi'nde saray iç-oğlanlarının en yetkilisi olan kapıağasının padişaha dilekçe sunma görevinin verildiğinin belirtilmesi, kapı ağalarının saray görevlileri ile padişah arasında tampon bir görev taşıyacakları güçlü konumu göstermektedir.²⁷ Fâtih Kanunnâmesi'nde belirtilen bu hususun, Topkapı Sarayı'nın kapıağası veya Bâbüssaâde ağası olarak bilinen akağaların amirinin Eski Saray'ın (Sarây-ı Atîk-i Âmire) harem ağalarından daha üst bir konumda olacağını söylemek mümkündür. Bu durum başka bir çerçeveden ise İstanbul'un Fethi ile cihânşümül imparatorluk iddiasına sahip olan Osmanlı hükümdarı bedeninin kutsal sayılmasıyla 15. yüzyıl ve sonrasında erişimi zor ve hiçbir meydan okumaya maruz kalmayan, bir "padişah inzivası" olarak Topkapı Sarayı

²³ Hathaway, a.g.e., s. 65.

²⁴ A. Akyıldız, *Saray: Harem ve Mahrem*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2019, s. 30.

²⁵ Hathaway, a.g.e., s. 66.

²⁶ H. İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II: Tagayyür ve Fesâd (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 104.

²⁷ Karakoç, a.g.e., s. 385; Ayrıca IV. Murad döneminde Osmanlı topraklarında bulunmuş Du Loir mektubunda; padişahla iletişime geçen tek kişinin kapıağası olduğunu ve Fransa'da bunun karşılığının "hükümetin sır küpü" olarak denk geldiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte ak veya kara tüm hadımların kapıağasının emrinde çalıştığını şeklinde açıklama yapmaktadır. Bkz. C. Du Loir, *Du Loir Seyahatnamesi: IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları* (Çev. M. Daş), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016, s. 76.

içerisinde bir değişim sürecinin sonucu olarak karşımıza çıktığı ifade edilmektedir.²⁸ Her ne kadar Topkapı Sarayı inşa edilmiş ve kullanılmaya başlanılmış olsa da Harem-i Hümayun'un Eski Saray'da bulunması sebebi ile harem ağalarının bir kısmının orada hizmet verdikleri bilinmektedir. Hathaway, 1475'lerde Venedik elçisi tarafından Yeni Saray'da 150'den fazla cariyeye 25 harem ağasının muhafızlık ettiğini ve bunların çoğunluğunun Afrika kökenli olduğunu, amirlerinin ise Bâbüssaâde'den girişi denetleyen ak hadım ağalar olduğunu kaydeditildiğini ifade eder.²⁹

Padişahın kadınları Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566) dönemine kadar Eski Saray'da ikamet etmişlerdir. 1530 yılında Kanûnî Sultan Süleyman, Hürrem Sultan'ı nikâhlı zevcesi yapması akabinde Topkapı Sarayı'nda ilk harem dairesini kurmuştur.³⁰ Bu sayede Saray'da hadım ağa sayısında bir artış gözükse de yine de kara hadım ağalar ak hadım ağaların sayısını geçmemiştir. Hürrem Sultan'ın Topkapı Sarayı'na taşınmasıyla birlikte Osmanlı saray düzeninin değişmeye başladığı görülmektedir. Daha önceleri sancak yaşı gelen şehzâdelerin vâlideleri ile sancağa gittiklerini bilmekteyiz. Ancak Hürrem Sultan Yeni Saray'a (Topkapı Sarayı) gelmesinin ardından oğullarını ziyaret etmek dışında hiç saraydan ayrılmamıştır.³¹ Osmanlı saray düzeni Hürrem Sultan öncülüğünde artık padişah kadınlarının Eski Saray'da değil, Yeni Saray'da yaşadığı ve hatta doğum yaptıkları yeni bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

Genel çerçeveden bakıldığında Fâtih Sultan Mehmed ve Kanûnî Sultan Süleyman saltanatı arasındaki zamanın, Osmanlı Devleti'nin Geç Orta Çağ hanedan devletinden erken modern monarşik imparatorluk düzenine evrilmesi olarak görüldüğünü varsayarsak; hanedanlık sisteminin, payitahtın, yeni bir Saray düzeni olarak tanımlanması ve biçimlenmesini sağladığını söylemek mümkündür. Padişah hanedanı ve hükümeti, dönüşen ve değişen bu yeni siyasi düzenin özel bir mimarî eser olan Topkapı Sarayı'nda hayat bulmasını sağlamıştır.³² Zaman içerisinde saraydaki

²⁸ F. O. Birkan, 'Topkapı'dan Sâdâbâd'a: 15. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı Sultanının Sarayında ve İnzivasında Mekânsal Dönüşüm'. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları*, cilt:1, sayı: 15, Ekim 2022, s. 2; Ayrıca 17. yüzyılda değişim ve dönüşümün bir sonucu olarak padişah ile halk arasındaki uzaklığın daha da belirgin bir hale gelmesi ile ilgili bkz. F. M. Emecen, 'Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler ve Mülâhazalar'. *İslam Araştırmaları*, sayı:6, Temmuz 2001, s. 67.

²⁹ Hathaway, a.g.e., s. 69.

³⁰ İnalçık, a.g.e., s. 101.

³¹ Hathaway, a.g.e., s. 71.

³² Börekçi, 2009, a.g.e., s. 50.

akağaların görevleri sarayın iç hizmetlerinin çok önemli parçası olan has odayla bağlantılı hale gelmiştir. Kapıağası / saray ağası, Hazine Darbaşı, Kilerci başı ve Hasodabaşı (Bkz. Görsel 1, 2, 3, 4) harem içi düzen, asayiş ve birçok kritik siyasal devamlılığın bir parçası haline gelmişlerdir.

III. Murad'ın Saray'da baş harem ağası makamını oluşturmasıyla baş ak hadım veya diğer bir deyişle kapıağası mevki olarak en üst mertebede bulunan padişaha en yakın kişi konumuna erişmiştir.³³ Yıldız Karakoç Saray'da baş harem ağası makamının oluşturulmasını Sultan III. Murad'ın devlet yönetiminde baskın bir rol oynamaya çalışması ile alternatif ağlar ve himaye kanalları oluşturabilmek için bir müttefik arayışı olduğunu ifade etmektedir.³⁴ Bununla birlikte, III. Murad devri ile Eski Saray'da bulunan vâlîde sultan ve bütün hizmetindekilerin Topkapı Sarayı'na gelmesi ile hadım saray hizmetlilerine olan ihtiyaç günden güne artmıştır. 16. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde III. Murad devrinde harem nüfusunda artış görüldüğü ve II. Selim (1566-1574) zamanında 49 olan harem nüfusunun III. Murad devrinde 104'e çıktığı belirtilmektedir.³⁵ Bu nüfus artışına paralel olarak da harem ağalarında artış görüldüğü ve bu arz kaynağını karşılayabilmek için Yavuz Sultan Selim (1522-1520) ve Kanûnî Sultan Süleyman devirlerinde fethedilen Mısır, Sudan'ın kuzeyi ve Somali sahil şehirlerinden daha önce hiç olmadığı kadar Afrikalı hadımların payitahta getirilmeye başlandığı ifade edilmektedir³⁶ (Sultan III. Murad tasvirleri için bkz. Görsel 5, 6).

³³ N. M. Penzer, *Harem* (Çev. H. Abacı), Alfa Yayınları, İstanbul, 2015, s. 152-153.

³⁴ Karakoç, a.g.e., s. 22.

³⁵ İpşirli Argıt, a.g.e., s. 55; Peirce, a.g.e., s. 212-214. Başka bir kaynakta ise; III. Murad devrinde Topkapı sarayında yaşayan harem nüfusunun 1200'e ulaştığı söylenmektedir. Bkz. Penzer, a.g.e., s. 182. Bununla birlikte 16. yüzyılın ortalarında Enderun iç oğlanlarının sayısının 500 olduğu, 17. Yüzyıla gelindiğinde iç oğlan sayısının 700'e ulaştığı söylenmektedir. Bkz. G. Çetinsaya, *Osmanlı İmparatorluğu: Yeni Bir Tarih*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2024, s. 377-378.

³⁶ Hathaway, a.g.e., s. 72.



Görsel 1. Kapıağası/Saray Ağası, Ralamb'ın Kıyafet Albümü



Görsel 2. Hazinedarbaşı, Ralamb'ın Kıyafet Albümü



Görsel 3. Kilercibaşı, Ralamb'ın Kıyafet Albümü



Görsel 4. Hasodabaşı, Ralamb'ın Kıyafet Albümü

Kaynak: E. Koca, F. Koç, 'Kıyafetnameler ve Ralamb'ın Kıyafet Albümün'deki 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumı Giysi Özelliklerinin İncelenmesi'. *Turkish Studies*, cilt: 9, sayı: 11, 2014, 371-394.



Görsel 5. Sultan III. Murad Tasviri-1

Kaynak: G. Greblinger, 'Wahre Abbildungen der Türckischen Kayser vnd Persischen Fürsten/ so wol auch anderer Helden und Heldinnen von dem Osman' biß auf den andern Mahomet. Johann Ammon, Frankfurt, 1648.



Görsel 6. Sultan III. Murad Tasviri-2, Lokman Şemā'ilnāme

Kaynak: E. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, Indiana University Press, Bloomington, 2013.

1.2. III. Murad'ın Topkapı Sarayı'na Taşınması ve Yeni Oluşan Siyasi Otoritenin Mekânsal Dönüşümü

Harem nüfusunun artması beraberinde hadım ağalara olan ihtiyacı artırmış, saray düzeninin ve saray mimarîsinin değişimini gerekli kılmıştır. Hadım ağaların artışı ile ak hadım ve kara hadım ağalar arasında küçük boyutta olan ayrımlar III. Murad devri ile “ırksal”³⁷ / mekânsal ayrımı daha keskin bir hale getirmeye başlamıştır.³⁸ Yeni oluşan düzenlemelerle birlikte (şehzâdelerin sancağa gitmemesi, haseki ve vâlide sultanların güç mücadeleleri)³⁹ kilit pozisyonda bulunacak yeni siyasi ağaların oluşmasına, çıkarlarını korumak adına hizipleşme ve güç mücadelelerine alt zemin hazırlamaya başlamıştır.⁴⁰ Sayılarının artmasıyla birlikte ak hadım ağalar Evkâf-ı Haremeyn yönetimi ile görevli iken kara hadımlar, ak hadımların baş memuru olan baş ak hadıma bağlı görevlerde bulunmuşlardır.⁴¹

Kendi içinde hiyerarşik bir düzen içerisinde bulunan Bâbüssaâde, III. Murad'ın saltanatının ilk yıllarını takiben peş peşe yaptığı dört radikal değişiklikle yeni bir rakibin ortaya çıkışının ayak seslerini duymaya başlamıştır. İlki Evkâf'ı Haremeyn Nezâreti makamını oluşturması; ikincisi, 1574-1575 yıllarında Habeşî Mehmed Ağa'yı baş harem ağası yapması; üçüncüsü, 1588 yılında Haremeyn-i Şerîfeyn Vakıfları Nâzırı ünvanı ile Mekke, Medine, imparatorluk camilerinin vakfiyelerinin nezaretinin kontrolünü vermesi ve son olarak ise 1598 yılında Evkâf-ı Selâtîn ve bazı camilerin vakfiyelerini baş harem ağasına vermesi olmuştur. Böylelikle çoğu kritik görev hatta fazlasının Bâbüssaâde amiri baş ak hadım ağadan kara hadım ağaya devredildiğini, siyah hadım hizmetlilerin statü değişikliğinin zaman içerisinde

³⁷ Irksal ifadesi modern döneme ait bir kavramsallaştırmadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun erken modern döneminde "ırk" bugünkü biyolojik ya da bilimsel anlamda tanımlanmış bir kavram değildir. Ancak bu çalışmada, Dârüssaâde ağalarının siyasal güç kazanmış ve özellikle Afrika kökenli olmaları bağlamında, etnik köken temelli bir görünürlük ve temsil artışı olarak analiz edilmiştir. Bu nedenle "ırksal" kelimesi tarihsel geçerlilik niyeti ile değil, toplumsal hiyerarşinin yeniden şekillenmesine vurgu yapmak amacı taşımaktadır. Bkz. B. Tezcan, 'Risale-i Teberdariyye'nin Karanlığını Rafiü'l-Gubuş ile Aydınlatmak: Siyah Afrikalılara Dair Üç Erken Modern Osmanlı Metnine Karşılaştırmalı Bir Bakış' *Osmanlı Toplumunda Ötekileştirme: Düşmanlık ve Nefret (16.-18. Yüzyıllar)* içinde, Karateke, H. T., Çıpa, H. E., Anetshofer, H. (eds.), İletişim, İstanbul, 2022, s. 91-95.

³⁸ Hathaway, a.g.e., s. 72.

³⁹ Verâset sistemindeki değişikliğin bir sonucu olarak şehzâdelerin sancağa çıkmadan saltanat makamına çıkmalarını, sefere katılmamalarını “şâhâne yalnızlık içine hapsedilmek” şeklinde ifade edilmesi hakkında bkz. Emecen, a.g.e., s. 67. Ayrıca verâset sisteminin değişiklik sürecinin anlatımı için diğer bir kaynak bkz. Çetinsaya, a.g.e., s. 372-373.

⁴⁰ Karakoç, a.g.e., s. 17-18.

⁴¹ Derviş Abdullah, a.g.e., s. 13.

oluşturulduğunu göstermektedir⁴² (1574-1687 yılları arasında Dârüssaâde ağalığı görevinde bulunmuş hadım ağalar için Bkz. Tablo 1).

Karakoç'a göre; III. Murad'ın bu hamlesinin Baki Tezcan'ın dediği gibi vezîrlerin gücünü azaltmak için olmasından ziyade, saray iç yönetiminde elini güçlendirme ve kendisinin tüm olanlardan haberdar olacağı tampon bir aracı ağ oluşturma isteğinden kaynaklandığını ifade etmektedir.⁴³ Aslında hem III. Murad'ın vâlidesi Nurbanu Sultan hem de hasekisi Safiye Sultan, en başlarda harem ağası zümresinin rakibi olarak kapı ağalarının başı ve ilk dönemde harem ağalarının da teknik olarak en kıdemlisi olan Gazanfer Ağa'yı baş hadım ağa olması için desteklemişlerdir. III. Murad'ın ise tam tersi Habeşî Mehmed Ağa ile çok yakın bağ kurması ve baş hadım ağalığını kendisine vermesi Karakoç'un tezini destekler görünmektedir. Diğer padişahların aksine savaşa gitmemesi, saraydan pek ayrılmaması ve hareme yakın bir alanda yaşaması III. Murad'ın iç oğlanlar ve akağalardan uzaklaşmasına; siyasi otoritesinin mekânsal yerinin Enderun değil Harem olmasına sebebiyet vermiştir.⁴⁴ Kısacası III. Murad'ın saraya taşınmadan önce kara hadım ağalar hiyerarşik düzene göre harem ağalarının amiri olan kapıağasının altında yer alıyorken, III. Murad'ın bu hamlesi ile durum tersine dönmüştür.

III. Murad devrinin siyasi otoritedeki mekânsal dönüşümü hem saray nüfusunun artmasıyla Topkapı Sarayı'nın mimarî açıdan büyütülmesi ihtiyacını hem de haseki sultanın ve vâlide sultanın aynı mekânsal yerde bulunması sebebiyle oluşan güç mücadelesinin ak hadım-kara hadım hizipleşmesini de doğurduğu ifade edilmektedir.⁴⁵ Kaya Şahin'e göre ise bu değişim ve dönüşüm, hâlihazırda 15. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı saray törenleri ile sinyallerini vermektedir. Saray törenlerinin Osmanlı eliti, birey ve makam kimliklerinin icra edilmesinde ve Osmanlı toplumsal düzenindeki yerlerini belirlemelerine olanak sağlamış ve 15. yüzyıl sonlarında bu kimlikler keskin bir biçimde ayrımlara sebebiyet vermiştir.⁴⁶

⁴² Karakoç, a.g.e., s. 32-34.

⁴³ Karakoç, a.g.e., s. 36.

⁴⁴ Hathaway, a.g.e., s. 79-80.

⁴⁵ Hathaway, a.g.e., s. 86; Kocaaslan, a.g.e., s. 30.

⁴⁶ K. Şahin, 'Staging an Empire: An Ottoman Circumcision Ceremony as Cultural Performance' *American Historical Review*, cilt: 123, sayı: 2, Nisan 2018, s. 464.

Tablo 1. 1574-1687 Yılları Arası Dârüssaâde Ağaları

Padişah	Valide Sultan	Dârüssaâde Ağası	Görev Dönemi (Hicrî)	Görev Dönemi (Miladî)	Ölüm Tarihi ve Yeri
III. Murad (1574-1595)	Nurbanu Sultan	Habeşi Mehmed	981-999	1574-1591	1591, İstanbul
		Server veya Sünbül	999-1001	1591-1593	Kahire
		Beyazi Mustafa	1001-1004	1593-1596	1596, Varcar Vakuf Bosna
III. Mehmed (1595-1603)	Safiye Sultan	Osman	1004-1011	1596-1603	1603, İstanbul
I. Ahmed (1603-1617)	Handan Sultan	Abdürrezzak	1011-1012	1603	1604, İstanbul*
		Cevher	1012-1013	1604-1605	Kahire
		Hacı Mustafa	1014-1029	1605-1620	1624, İstanbul
II. Osman (1618-1622)	Bilinmiyor	Süleyman	1029-1031	1620-1622	1622, İstanbul*
I. Mustafa (1617-1618) (1622-1623)		Malatyalı İsmail	1031-1032	1622-1623	1635, Malatya
IV. Murad (1623-1640)	Kösem Sultan	Hacı Mustafa	1032-1033	1623-1624	1624, İstanbul
		İdris	1032-1049	1624-1639	1640
		İbrahim	1049-1050	1639-1640	1656, İstanbul*
İbrahim (1640-1648)	Kösem Sultan	Sünbül/Sümbül	1050-1054	1640-1644	1644, Kerpe yakınları,
		Taşıyatur Ali	1054-1055	1644-1645	1655, Edirne
		Celâfi İbrahim	1055-1057	1645-1647	1651, Kahire*
		İshak	Rebiyülahir-Recep 1057, Şaban-Ramazan 1057	Mayıs-Ağustos 1647, Eylül 1647	Kahire
		Musahip Mehmed	Recep-Şaban 1057	Ağustos-Eylül 1647	1647, İstanbul
		Mesud	1057-1058	1647-1648	1650, İstanbul
		Celâfi İbrahim	1058-59	1648-49	1651, Kahire*
		Mehmed	1059-1061	1649-1651	Kahire
IV. Mehmed (1648-1687)	Hatice Turhan Sultan	Lala/Uzun Süleyman	1061-1062	1651-1652	1676, Limni*
		Behram	1062-1066	1652-1656	1656, İstanbul*
		Dilaver	1066-1068	1656-1658	Kahire
		Solak Mehmed	1068-1073	1658-1662	Kahire
		Musli	1073-1078	1663-1668	1668, Edirne
		Abbas	1078-1082	1668-1671	yak. 1697, Kahire
		Yusuf	1082-1098	1671-1687	1717, Kahire

* idam edildiğini göstermektedir.

Koyu renkle ismi yazılmış olan ağalar göreve iki kere getirilmiştir.

Kaynak: “belirtilen kaynakta yer alan tablodan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.” J. Hathaway, *Dârüssaade Ağası: Osmanlı Sarayında Afrikalı Bir Güç Odağı* (Çev. T. Demirel). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2022.

Diğer bir çerçeveden bakıldığında, Topkapı Sarayı'nın inşası ve sonrası dönemde hükümdar ulaşılamaz engellerle çevrenmeye başlamıştır. Bu durum İmparatorluk sarayı yapısının hem padişahın ikamet merkezinin siyasi bir kimlik kazanması hem de padişaha ulaşılabilirliğin güçlüğünü yansıtmaları olarak ifade edilmektedir.⁴⁷ Padişaha ulaşılabilirliğin güçleşmesiyle birlikte hükümdara olan yakınlık statüsü ve mahremiyet hizmetinin ne boyutta olduğu önem kazanmaya başlamıştır. Hükümdara yakınlık statüsünün artması ile hizmet eden kişinin hem Saray iç dünyasında hem de dış dünyada saygınlığının da artmasına sebep olmuştur.⁴⁸ Baki Tezcan özellikle 1580-1826 arasındaki dönemi "İkinci Osmanlı İmparatorluğu" terimini kullanarak klasik anlamdaki hanedan temelli yapının yerini daha kurumsallaşmış modern devlet özellikleri gösteren ve bu doğrultuda da siyasi ve toplumsal dönüşüm olarak farklı güç odaklarının ortaya çıktığını analiz etmektedir.⁴⁹ Bu bağlamda Dârüssaâde ağaları, hassas bilgilere vakıf olmaları sayesinde padişaha yakınlaşarak önemli bir konuma gelmiştir. Bu durum onların hem güç kazanmalarına hem de aynı anda güvenilir, şüphelenilebilir ya da manipüle edilebilir aktörler olarak görülmelerine zemin hazırlamıştır.⁵⁰

Köle hadımlara olan ihtiyacın artmasıyla birlikte kara hadımların Osmanlı saraylarında nüfuslarının da arttığını yukarıda da anlatıldığı üzere görmekteyiz. Yeni fethedilen bölgelerden özellikle Sahra altı Afrika'dan köle tüccarları tarafından toplanan ve Mısır'a getirilen kölelerin bilinmeyen bir yerde hadım edildikleri ancak kökenlerine ait bilgilerin olmadığı ifade edilmektedir. İleriki dönemlerde kara hadımların Osmanlı sarayına girişi sadece satın alınarak değil; pişkeş ve yüksek rütbeli memurlar tarafından padişaha hediye edilmeleriyle de olmuştur.⁵¹ Osmanlı payitahtına geldiklerinde ise ya ilk başta paşaların evlerinde ya da ilk olarak Ağalar Ocağı'nda uzun eğitimler almışlardır. Bu eğitimlerin en önceliği âdâb-ı muâşeret olup, okuma-yazma, Saray kültürü ve görgüsü gibi birçok eğitimi de içermektedir.⁵² Özellikle Sarây-ı Atîk'te Teberdarlar Ocağı'na kayıtlı Derviş Abdullah'ın kaleme aldığı eserde;

⁴⁷ Peirce, a.g.e., s. 33-34.

⁴⁸ Peirce, a.g.e., s. 35-36.

⁴⁹ Tezcan, 2010, a.g.e., s. 1.

⁵⁰ E. H. Toledono, 'The Imperial Eunuchs of Istanbul: From Africa to the Heart of Islam'. *Middle Eastern Studies*, cilt:20, sayı:2, Temmuz 1984, s. 388.

⁵¹ Karakoç, a.g.e., s. 59-62; Toledono, a.g.e., s. 386.

⁵² Toledono, a.g.e., s. 384.

İstanbul'a ziyaretlerinin nedenini "padişahı ve ocakdaşlarını kara kötülüklerden korumak" olarak ifade ettiği "kara kötülük" olan kara hadımlara daha önce kendisinin eğitim verdiğini ve sarayda olmalarına kesinlikle karşı olduğunu tüm yazısı boyunca bilhassa ifade etmiştir. Bu durum kara hadımların yetiştirme serüvenlerini görmemiz ve ileri de oluşacak hizipleşmeyi anlamamız açısından kayda değerdir⁵³ (Sarayın hadım ağaları, akağa-karaağa minyatürü için bkz. Görsel 7).

Dârüssaâde ağasının varlığı III. Murad'ın 1580 yılının sonlarında hane halkının işlerine bakan Gazanfer Ağa'dan bu görevi alarak Habeşî Mehmed Ağa'ya "Ağa-yı Dârüssaâde" ünvanını vermesi ile başlasa da Dârüssaâde kelimesinin bir kurumdaki görevlileri ifade ettiği anlamıyla ilk olarak 17. yüzyıl Harc-ı Hâssa defterlerinde rastlanmaktadır. Dârüssaâde farklı yerlerde "İmparatorluk başkenti", "Saray haremî" gibi çeşitli anlamlara sahip bir kelime olsa da 17. yüzyıl haremî Harc-ı Hâssa defterlerinde "Saadet Evi" olarak bahsedildiği görülmektedir.⁵⁴ Kanûnî Sultan Süleyman devri Harc-ı Hâssa defterlerinde bu kelime tüm harem hane halkını kapsayacak şekilde kullanılmıştır. 17. yüzyıl Harc-ı Hâssa defterlerine bakıldığında ise Dârüssaâde kelimesinin Saray haremî içindeki baş kara hadım ağasından bahsedilmek için kullanılması Dârüssaâde kurumunun Harem-i Hümayun'da zaman içerisinde önemli bir hizmet kurumuna dönüştüğünü anlamak açısından dikkate değer bir unsur olarak görülebilir.

Peirce bu durumu şu şekilde yorumlamaktadır: "Görevli kadrosunun yapısı ile padişahın üçüncü avludaki has oda hizmetlilerinin yapısı arasındaki benzerlikler, haremî bu ögesinin geliştirilmesinin sadece büyümesinin değil, aynı zamanda sultanın haremdeki mevcudiyetinin sonucu olduğunu desteklemektedir. Bu grubun özel ünvanı Dârüssaâde, haremî çekirdek ya da tanımlayıcı grubu olduğunu düşündürmektedir."⁵⁵ Yukarıda da belirtildiği gibi Dârüssaâde makamının oluşumu III. Murad'ı kapsayan dönemde şekillendiği görülse de resmi olarak bir kurum adıyla nitelendirilmesi 17. yüzyılı bulmuştur (1612). Daha önceleri Bâbüssaâde ağasına bağlı

⁵³ Derviş Abdullah, a.g.e., s. 16.

⁵⁴ Peirce, a.g.e., s. 230.

⁵⁵ Peirce, a.g.e., s. 231.



Görsel 7. Sarayın Hadım Ağaları, Akağa-Karağa

Kaynak: Lambert de Vos. 'Türkisches Kostümbuch', Staats- und Universitätsbibliothek Bremen, msor 009, 1574.

olarak alt görevlerde çalıştırılan siyah hadım hizmetliler, mekânsal zaferlerini 1623 yılına kadar tam olarak sağlayamamışlardır. III. Murad'ın tahta çıkar çıkmaz babası II. Selim zamanında bulunan harem ağalarının amirini görevden alarak Habeşî Mehmed Ağa'yı göreve getirmesi III. Murad üzerinde daha fazla söz sahibi olmaya çalışacak Vâlîde Nurbanu ve Haseki Safiye sultanlar arasında rekabet oluşturmuştur. III. Murad'ın Bâbüssaâde ağası olan Gazanfer Ağa'yı Evkâf-ı Haremeyn Nâzırı görevinden de almasının ardından aynı tarihte "Ağa-yı Dârüssaâde" ünvanını verdiği Habeşî Mehmed Ağa'nın Nurbanu Sultan'ın adamı olduğunu gören Safiye Sultan, Gazanfer Ağa'yı himayesi altına almıştır (daha önceleri iki sultanın da Habeşî Mehmed Ağa'yı destekledikleri unutulmamalıdır).

1579 senesinde, Kanûnî Sultan Süleyman'ın son yılında sadrazamlığa gelmiş II. Selim ve III. Murad dönemlerinde İmparatorluğu fiilen yöneten Sokollu Mehmed

Paşa bilinmeyen kişiler tarafından öldürülmüştür. Bu olay iki bakımdan oldukça önemlidir: İlk olarak, Topkapı Sarayı'ndaki ilk vâlîde sultan ve haseki sultan arasındaki çekişmenin hareme hizmet etmiş iki ağanın da çekişme içerisine girmesine sebep olmuştur. Safiye Sultan, Gazanfer Ağa ve Sokollu Mehmed Paşa müttefikken aynı zamanda Nurbanu Sultan ve Habeşî Mehmed Ağa'nın da hasımlarıydılar. İkincisi ise Habeşî Mehmed Ağa harem ağalığının ilk yıllarını Sokollu Mehmed Paşa'nın gölgesinde geçirmiş ve Sokollu Mehmed Paşa'nın bu ölümü şimdi onun gölgeden çıkacağı bir fırsata dönüşmüştür. Bu sebeple Habeşî Mehmed Ağa, Sokollu Mehmed Paşa'nın öldürülmesinden iki yıl sonra Seyyid Lokman'a bir eser ısmarlamış, (Şehinşâhnâme, 1581) eserde kendisini hem Sokollu'yu kurtarmaya çalışan, olayın peşine düşmüş bir kahraman hem de sarayda asıl işleri yürüten bir devlet adamı gibi tasvir ettirmesi kayda değer örneklerden biri olmuştur.⁵⁶ Bu eser padişah adına ısmarlanmış bir eser olsa da; Habeşî Mehmed Ağa ve hatta 17 düşük kıdemli Afrikalı harem ağalarının da bulunduğu mesaj içerikli eser olduğu görülmektedir.⁵⁷ Burada padişah hakkında yazılan “şehinşâh”ta akağalar hatta vezîriâzam değil, sultanın en yakınında o vardır ve Habeşî Mehmed Ağa Şehinşâhnâme'de olduğu gibi daha birçok kıymetli eserinde bunu yansıtmaya çalışmıştır⁵⁸ (Bkz. Görsel 8). Geçmiş yıllardaki saray hadımlarının göstermediği yoğunlukta hâmilik faaliyeti yürüten Habeşî Mehmed Ağa'nın Çarşamba semtindeki külliyesi için Ezgi Dikici, “bir Osmanlı saray hadımı tarafından en iddialı mimarî yapı” tanımlaması yapmaktadır.⁵⁹

Dârüssaâde ağaları arasından Habeşî Mehmed Ağa'nın kurumsallaşan hizmet kadrosunun ilk ağası olmasına ek olarak başlarda eşkıya yeri olarak adlandırılan İsmail (İzmail) Geçidi⁶⁰ Kasabası'nın III. Murad tarafından Dârüssaâde Ağası Habeşî Mehmed Ağa'ya verilmiş olması önemlidir. Osmanlı idaresinde asayiş ve emniyeti sağlayacakları bir yerleşim yeri kurma fikri ile yola çıkılarak III. Murad'ın burayı bir

⁵⁶ E. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, Indiana University Press, Bloomington, 2013, s. 153-157; Hathaway, a.g.e., s. 86.

⁵⁷ Fetvacı, a.g.e., s. 160.

⁵⁸ Hathaway, a.g.e., s. 342-345.

⁵⁹ Dikici, a.g.e., s. 83.

⁶⁰ İsmail veya İzmail Geçidi olarak her iki şekilde de yazılmaktadır. İsmail Geçidi günümüzde Ukrayna'da bulunan bir kasabadır. II. Bayâzid döneminde Osmanlı idaresine geçmiş olan bu yer; 1540'larda küçük bir köy olarak bulunmaktaydı. Habeşî Mehmed Ağa'ya temlik edilmesinden sonra bir şehir haline dönüşmüştür. A. Başer, 'Kuzeyde Bir Osmanlı Şehri: İsmail Geçidi (1739-1768)'. *Türk Kültürü İncelemeleri*, sayı: 50, Aralık 2023, s. 89.

çeşit özel mülk olarak Mehmed Ağa'ya vermesi kayda değerdir.⁶¹ İleriki yıllarda İsmail Geçidi vakıf haline çevrilmiş ve Mehmed Ağa'ya temlik edilmiş, yani vergileri doğrudan Habeşî Mehmed Ağa'ya gitmiştir.⁶² Osmanlı sarayı hareminin yönetiminden; özel mülk sahibi olma ve vergi toplama seviyesine gelen Habeşî Mehmed Ağa'nın ileriki yıllarda Dârüssaâde makam aşası olacak kişiler için görev tanımlarını sağlamlaştıran kişi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Habeşî Mehmed Ağa ile ilgili minyatür örnekleri bkz. Görsel 9, 10).



⁶¹ M. A. Erdoğan, 'Tuna Sahilinde On Altıncı Yüzyılda Kurulmuş Bir Osmanlı Yerleşimi: İsmail Geçidi Kasabası'. *Vakıflar*, 80. yıl özel sayısı, Mayıs 2019, s. 203; Başer, a.g.e., s. 90-91.

⁶² Erdoğan, a.g.e., s. 193-194.



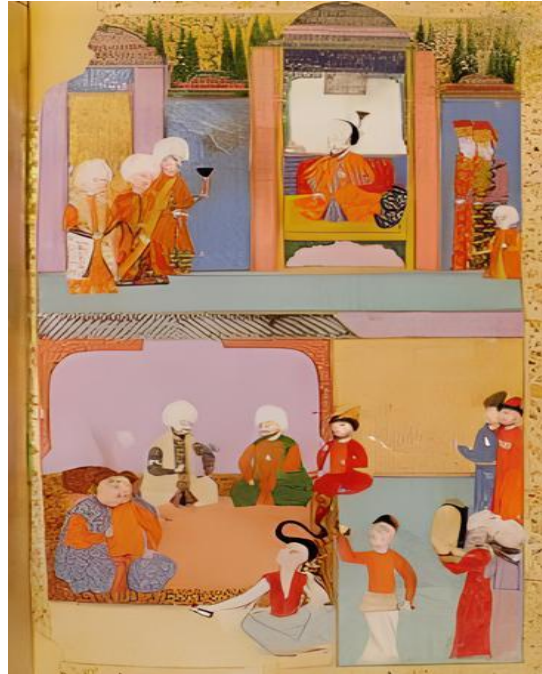
Görsel 8. Habeshî Mehmed Ağa, Lokman Şehinşahnâme

Kaynak: E. Fetvacı, Picturing History at the Ottoman Court, Indiana University Press, Bloomington, 2013.



Görsel 9. Sultan III. Murad ve Mehmed Ağa, Zübdetü't-Tevârih.

Kaynak: E. Fetvacı, *Picturing History at the Ottoman Court*, Indiana University Press, Bloomington, 2013.



Görsel 10. Sultan III. Murad, Mehmed Ağa ve Cüce Zeyrek Ağa, Nusretname

Kaynak: Z. Tanındı, 'Topkapı Sarayı'nın Ağaları ve Kitaplar'. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler*, cilt: 3, sayı: 3, Aralık 2002, 41-56.

1.3. Bâbüssaâde ve Dârüssaâde Makamları Arasındaki Sessiz Savaş

1591 yılında vefat eden Habeşî Mehmed Ağa'dan sonra daha önceleri de adı sıkça duyulan Gazanfer Ağa için yeniden güç kazanma fırsatı doğmuştur. 1590'lardan itibaren cami merkezli külliyelerin yerini artık hanedana mensup olmayan bânilerin yaptırdığı medrese merkezli külliyelerin almaya başladığı görülmüştür. Gazanfer Ağa Medresesi bu tür örneklerden bir tanesidir.⁶³ 1593-1596 yılları arasında tamamlanan Gazanfer Ağa Medresesi, 1593-1594 yıllarında tamamlanan Vezîriâzam Koca Sinan Paşa Medresesi'nin Divanyolu'na yakın merkezi konumlarıyla ve mimarî plan özellikleri ile çok büyük benzerlik göstermektedir. Bu durum Gazanfer Ağa'nın bir vezîriâzamlarla maddi ve somut gücünü yarıştıracak kadar güçlü olduğu mesajını da vermektedir. Diğer taraftan 1590 yılını takiben kitap sanatının, Enderun'un ve eğitim odaklı mimarî hâmilik faaliyetlerinin artırılıp hız kazandırıldığı Gazanfer Ağa Medresesi'nin, 'İstanbul'un sur içi bölgesinde bir akağa tarafından yaptırılan son mimarî eser olması' özelliği taşımaktadır. Gazanfer Ağa'nın bu gibi birçok faaliyeti eklenince; hem Habeşî Mehmed Ağa zamanında kaybedilen mimarî hâmilik öncülüğünü geri kazanmak hem de akağaların üstünlüğünü vurgulamak amaçlı olduğu yorumu yapılmaktadır.⁶⁴

Habeşî Mehmed Ağa'nın Dârüssaâde ağalığı görevini ve Evkâfû'l Haremeyn Nezâreti gibi birçok yetkiyi elde etmesinin sebebi takındığı tavır, nüfusu ve sadakatinden kaynaklı olduğundan⁶⁵ kendisinden sonra gelecek Dârüssaâde ağasına bu yüksek statüyü miras bırakamamasına ve statünün bir ölçüde belirsiz hale gelmesine sebep olmuştur. Bu nedenle Bâbüssaâde Ağası Gazanfer Ağa'nın Habeşî Mehmed Ağa'nın yerine makama geçecek olan kişiye karşı nüfusunu artırmaya çalıştığı bir dönem olmuştur. Dârüssaâde ağalığına Server Ağa geçtiğinde yalnızca iki yıl bu görevde hizmet etmesinin ardından Mısır'a sürülmüştür. Burada önemli olan

⁶³ Ayrıca bu yapının Osmanlıların 1578'den 1590'a kadar Safevilere karşı başlattığı uzun seferler sonrası bir nevi savaş nişanesi olarak nitelendirildiği söylenmektedir. Bununla birlikte Seyyid Lokman'ın medresenin açılışına özel yazdığı manzume oldukça dikkat çekicidir. Bkz. G. Börekçi, U. Öztürk, 'Gazanfer Ağa Medresesi'nin Açılışı ve Seyfizâde Ahmed Efendi'nin Müderris Atanmasına Dair Seyyid Lokman'ın Manzumesi: Yeni Nüsha ve Metin'. *İslam Tetkikleri*, cilt: 13, sayı: 1, Mart 2023, s. 6-7.

⁶⁴ Parlador, a.g.e., s. 513; S. Ağca Diker, 'Topkapı Sarayında Ak Hadımlardan Oluşan Babüssaade Teşkilatı ve Kurumun Son Güçlü Temsilci: Kapı Ağası Gazanfer Ağa'. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri*, cilt: 1, sayı: 16, 2020, s. 20-21.

⁶⁵ Tayyazade Ata, *Osmanlı Saray Tarihi: Tarih-i Enderun I* (Haz. M. Arslan), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 259.

Server Ağa'nın bu makamda iki yıl bulunup Mısır'a sürülmesi değil, dönemin tarihçileri tarafından görevden azledilme sebebi gösterilen anlatılardaki farklılıklardır. Selânikî Mustafa Efendi'nin kaleme aldığı Selânikî'de, Server Ağa'nın azline sebep “iç oğlanların İstanbul'un sivil ahalisiyle iş yapmasını yasaklayarak, bu işten kazanç sağlayanların gelirlerine el koyması” gösterilirken⁶⁶ Ahmed Resmî Efendi kaleme aldığı *Hamiletü'l-küberâ*'da; “Server Ağa'nın akağalara karşı hasmane tavır sergilediği için azledilerek Mısır'a sürüldüğü” şeklinde açıklanmaktadır.⁶⁷ Tayyarzade Atâ ise Server Ağa'nın azlinin sebebini belirtmeye ihtiyaç duymamış, sadece iki yıllık görevinin ardından Mısır'a sürüldüğünü yazmıştır. Hâlbuki metnin önceki kısımlarında Server Ağa'nın Dârüssaâde ağası olmasında daha önce benzeri görülmeyen bir nüfus ağı oluşturmalarının etkili olduğu ifade edilmektedir.⁶⁸ Ali bin Abdurrauf'un kaleme aldığı *Râfî'ü'l-gubûş*' da hem Habeşî Mehmed Ağa'dan övgü ile bahsettiği hem de siyah hadım ağalarını yüceltmek adına açıklamalar yaptığı ve Server Ağa'nın azlinden bahsetmediği ifade edilmektedir (Habeşî Mehmed Ağa'nın kendisine ulema sınıfının basamaklarını tırmanırken yardım ettiği söylenmektedir).⁶⁹

Yukarıda da görüldüğü gibi tarihi kaynaklarda Bâbüssaâde ve Dârüssaâde hizipleşmesinin taraflı bir anlatımla yansıtıldığını görmekteyiz. Her iki tarafında (akağa-karaağa) kendisinin yandaşlarının ön plana çıkarıldıkları diğer tarafın ise kötülendiği bir tarihyazımının söz konusu olduğu söylenebilir. Örneğin; Server Ağa'dan sonra gelen Osman Ağa'nın Dârüssaâde ağası olmasıyla dengeler biraz daha değişmiştir. 10 yıl görev yapan Osman Ağa, Dârüssaâde ağasının vakıflar nezâretini genişletmiştir. Evkâfû'l Haremeyn ve Mekke ve Medine ile bağlantısı olmayan Fâtih Sultan Mehmed, II. Bayezid (1481-1512), I. Selim (1512-1520), Kanûnî Sultan Süleyman vakıfları da olmak üzere İstanbul'daki tüm Selâtin vakıflarının nâzırlığını kendi üzerine alarak güvendiği devlet adamlarını müteveli olarak atamıştır. Osman Ağa'nın hamlesi daha önceleri Evkâfû'l Haremeyn muhasebecisi olarak görev yapan Selânikî bu vakıf atamalarını belki de kendi istihdam imkânlarına bir kilit olarak

⁶⁶ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595) 1c.* (Çev. M. İpşirli), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 281.

⁶⁷ Aycibin, 2001, a.g.e., s. 198-199.

⁶⁸ Tayyarzade Ata, a.g.e., 259.

⁶⁹ C. Kabadayi, 'Alî B. 'ABD Er-Ra'ûf El-Habeşî Râfî'u'l-Gubûş fî Fezâ'ili'l-Hubûş (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)', Doktora Tezi, *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kırşehir, 2020, s. 2-5, 855; Karakoç, a.g.e., s. 114-123.

gördüğünden kara hadım ağalara olan sert ve kötü tutumunu eserinde de ifade etmiştir.⁷⁰

Yine de Osman Ağa, vâlîde sultan etrafında oluşan güçlü bir ağın ve baş müttefiki olan Gazanfer Ağa'nın yanında olan ekibin bir alt üyesi olarak görülmektedir. Elma Korić; 1577 yılından itibaren Gazanfer Ağa'nın kardeşi Cafer Ağa'nın ölümünden sonra kapıağası görevine ek olarak hasodabaşı görevini de üstlendiğini ve iki görevi birden idame ettirdiğine ve padişaha yakınlığının artmasına vurgu yapmaktadır.⁷¹ Hathaway, dönemin Venedik balyo'su Agostino Nani'nin, her şeyi Vâlîde Safiye Sultan'ın ve Gazanfer Ağa'nın yönettiğini; Bâbüssaâde Ağası Gazanfer Ağa ve Osman Ağa'nın denk geldiği dönemi "Bâbüssaâde ağası ile Dârüssaâde ağası arasındaki iş birliği" olarak kaleme aldığını ifade etmektedir.⁷² Celâlî isyanlarının şiddetinin artması, Gazanfer Ağa ve Osman Ağa arasında iş birliği oluşmasına neden olmuştur. Ancak olay isyancıların hem Gazanfer Ağa'nın hem de Osman Ağa'nın kellelerini alması ile sonuçlanmıştır.⁷³ Dârüssaâde ağası olarak Safiye Sultan'ın himayesi altında olan Abdürrezzak Ağa da I. Ahmed'in (1603-1617) başa geçmesi ile çok geçmeden idam edilmiştir. Akabinde gelen Cevher Ağa'da çok kısa bir süre görev yaptıktan sonra 1602'de hacca giden ve "hacı" ünvanını alan Mustafa Ağa, I. Ahmed tarafından İstanbul'a çağırılarak 1604 yılı sonlarında Dârüssaâde ağalığını almıştır. Daha sünnet olmadan 13 yaşında devletin başına geçen I. Ahmed'in, aynı yılı takiben hem büyük vâldesini hem de Safiye Sultan yandaşı olan Dârüssaâde makamı ağlarını Eski Saray'a göndermesinin ardından yerine kendi güvendiği biri olan Hacı Mustafa Ağa'yı Dârüssaâde ağası yapması⁷⁴ (belki de büyük vâldesi Safiye Sultan'ın güçlü ağının farkında olduğundan) devleti tüm yönüyle müdahale olmadan yönetmek için yapmış olduğu bir hamle olarak açıklanabilir.⁷⁵

⁷⁰ Hathaway, a.g.e., s. 118-123.

⁷¹ E. Korić, 'Kapuağası Kayış Mustafa Ağa'nın İstanbul'da Medrese (Dâru-l Hadîs) Vakfına Ait Tarihsiz Bir Defter'. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, cilt: 1, sayı: 54, Ekim 2023, s. 97.

⁷² Hathaway, a.g.e., s. 121.

⁷³ Börekçi, Öztürk, a.g.e., s. 5-6.

⁷⁴ Hathaway, a.g.e., s. 123.

⁷⁵ E. Korić, 'Power Broker at the Ottoman Palace in Istanbul: Darüssaade Ağası Hacı Mustafa Ağa'. *V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler*, F. M. Emecen, A. Akyıldız, E. S. Gürkan (eds.), İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2016, s. 816.

I. Ahmed'in saltanatının tamamında ve sonrasında da çok aktif rol oynayacak Hacı Mustafa Ağa, önce Gazanfer Ağa'nın ölümü, akabinde Safiye Sultan'ın da Topkapı Sarayı'ndan gitmesi ile oluşan iktidar boşluğunu doldurmuştur. El-hac Mustafa Ağa Osmanlı siyasetinin ana taşıyıcısı gibi hareket etmiş ve kendisini güç simgesi olarak kabul ettirmiştir.⁷⁶ Sultan Ahmed Camii inşasında Mustafa Ağa'nın üstlendiği görevde sultanın arabulucusu ya da temsilcisi olarak görülmektedir. Sultan Ahmed Camii girişinin üstündeki mermer kitabede adeta Camii'nin kurucusu gibi el-hac Mustafa Ağa'nın ismi yer almaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nda, hanedana mensup olmayan birinin bir camide padişahın adıyla birlikte anıldığı başka bir örnek bulunmamaktadır. Bu durum, Hacı Mustafa Ağa'nın imparatorluk ailesi nezdindeki ayrıcalıklı konumunu göstermektedir.⁷⁷ I. Ahmed tarafından büyük değer verilen Hacı Mustafa Ağa'nın güç kazanmasında, 1610 yılından itibaren birçok vezîr, saray hadımı, saray görevlisi, yerel yönetici ve ulemadan kişilerin onun himaye ağına dahil olması etkili olmuştur. Ayrıca, İstanbul ve Medine'de bir dizi vakıf kurmuş olması da bu güçlenme sürecine katkı sağlamıştır.⁷⁸

Bununla birlikte günümüzde de çok önemli bir mimarî eserin yapımında Hacı Mustafa Ağa'nın katkısı bulunmaktadır. Daha önceleri Dârüssaâde ağalarının merhum padişahların vakfiyelerine nazır olması durumu görülmemişken Hacı Mustafa Ağa'nın ilk defa hayatta olan bir padişah için vakfiye nâzırı olması haremdeki konumunun önemli bir göstergesidir. El-hac Mustafa Ağa'nın Osmanlı sarayında çok etkileyici bir harem ağası olmasının yanı sıra etkisinin çok geniş alana yayıldığı ifade edilmektedir.⁷⁹ Hatta Hathaway'ın, Venedik balyo'su Cristoforo Valier'in anlatısında Hacı Mustafa Ağa için; "Kızlar ağası o kadar büyük ve etkileyici bir güç kazandı ki hali tavrı, kılık kıyafeti ve yaptığı işler bakımından bir krala benziyor" yorumunu yaptığını söylemesi Dârüssaâde ağalığının çok kısa bir sürede Osmanlı İmparatorluğu'ndaki imajının ne derece değiştiğini göstermektedir⁸⁰ (Hacı Mustafa Ağa minyatürü için bkz. Görsel 11).

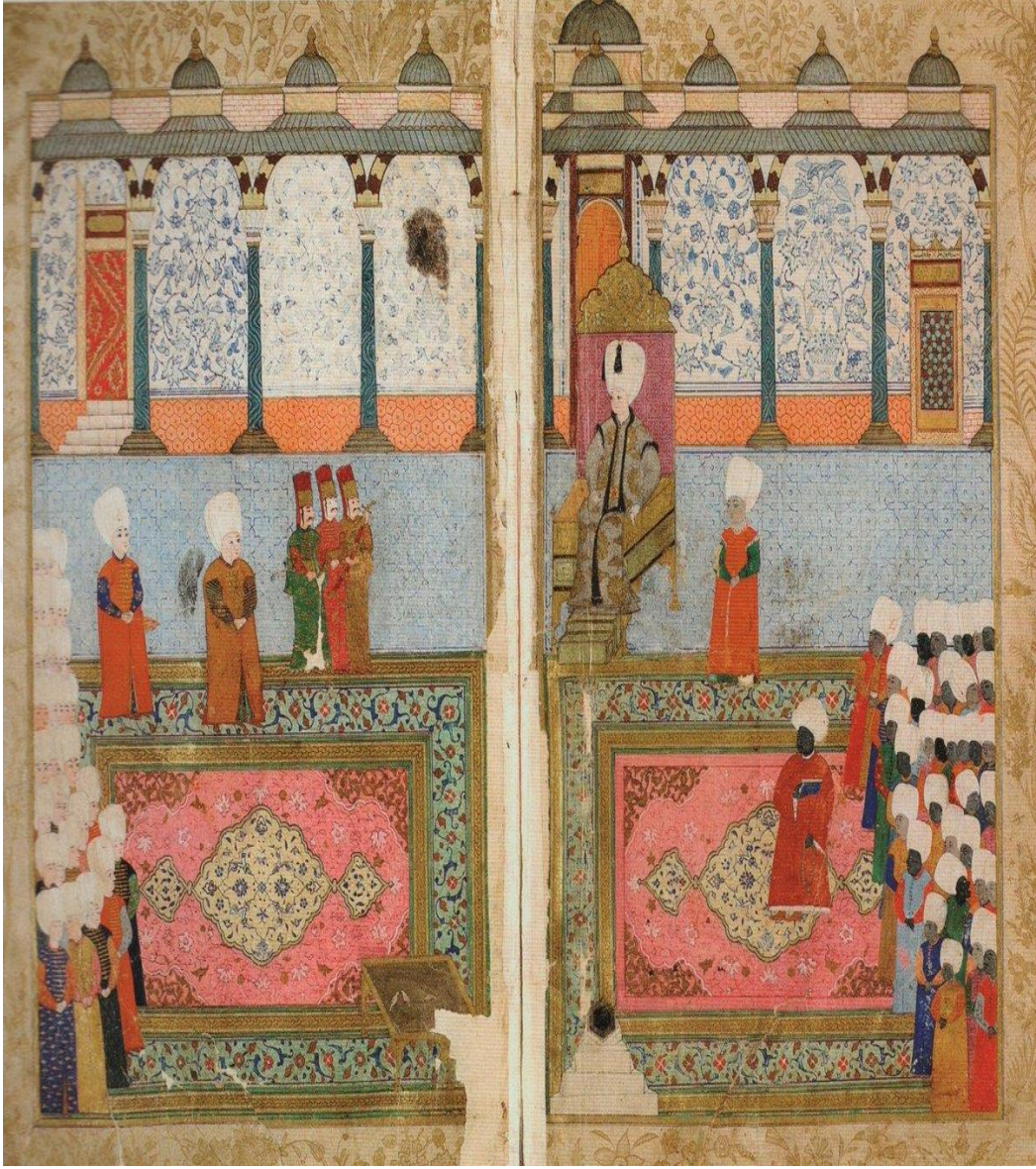
⁷⁶ Korić, 2016, a.g.e., s. 816.

⁷⁷ G. Börekçi, 'Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-17) and His Immediate Predecessors' Doktora Tezi, *The Ohio State University*, 2010, s. 249; Korić, 2016, a.g.e., 817-818.

⁷⁸ Korić, 2016, a.g.e., s. 822-823.

⁷⁹ Korić, 2016, a.g.e., s. 826.

⁸⁰ Hathaway, a.g.e., s. 124-125.



Görsel 11. II. Osman ve Hacı Mustafa Ağa, Mehdi'nin Şehnâme-i Türki'si

Kaynak: J. Hathaway, *Darüssaade Ağası: Osmanlı Sarayında Afrikalı Bir Güç Odağı* (Çev. T. Demirel). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2022.

1.4. Dârüssaâde Ağalığı Makamının Mutlak Sahibi Kara Hadımlar

Sadrazam İstanköylü Güzelce Ali Paşa tarafından sürgüne gönderilen Hacı Mustafa Ağa'nın yerine Mustafa Ağa'nın himayesinde olan Süleyman Ağa Dârüssaâde ağası olmuştur. II. Osman'ın (1618-1622) birçok tasarısını destekleyen Süleyman Ağa'nın padişahın güvenini de bir hayli kazanmış olduğundan akıl hocalığı da yaptığı ifade edilmektedir.⁸¹ 1622 Mayısında yaşanan ayaklanmada yeniçeriler, I. Mustafa'yı (1617-1618, 1622-1623) yeniden tahta çıkarabilmek için Harem-i Hümayun'u basmışlardır. II. Osman asileri sakinleştirebilmek adına çok güvendiği ve sevdiği adamı olan Dârüssaâde ağası Süleyman Ağa'yı ve onunla yeni sadrazamlığa geçmiş Dilaver Paşa'yı asilere kurban vermiştir. Yine de asiler I. Mustafa'nın tahta geçmesini istediklerinden olaylar durulmamış ve Osmanlı tarihinde ilk defa kendi kulları tarafından 18 yaşındaki Sultan II. Osman çok trajik bir şekilde öldürülmüştür.⁸² Bu olaylar esnasında haremdeki ağalar ile kapı ağaları arasındaki gerilim artmış, Dârüssaâde ağasının öldürülmesinde parmağı olduğu düşünülen Bâbüssaâde ağasını, intikam almak maksadıyla harem hadımları vücudunu parçalamak sureti ile öldürmüşlerdir.⁸³

II. Osman'ın trajik ölümü ile ilgili daha birçok ayrıntı ve sebep vardır ancak burada değinilmek istenilen şey, tarihyazımında II. Osman'ın ölümü ile Dârüssaâde ağası arasındaki ilişkidir. Gabriel Piterberg, II. Osman'ın trajik ölümünü tarihyazımındaki anlatılar üzerinden incelemiştir. Burada dikkat çeken nokta, tarihçilerin anlatılarını taraflı bir tarihyazımı ile II. Osman'ın ölüm sebeplerini anlatmalarıdır. Örneğin Piterberg Tûgi'nin II. Osman'ın trajik ölümünün vuku bulmasındaki olayı akıl hocası olarak gördüğü “o kara suratlının” (Dârüssaâde Ağası Süleyman Ağa kastedilmektedir) II. Osman'ı kullarına karşı kışkırtması ve sultanın ağaya göstermiş olduğu iltimas yüzünden olduğunu ifade ettiğine değinmektedir. Yine dönemin tarihçisi Hasanbeyzade'nin de Tûgi ile aynı görüşte olduğunu, “kara suratlı” olarak bahsettiği Süleyman Ağa yüzünden bu hadisenin gerçekleşmiş olduğuna vurgu yaptığını ifade etmektedir. Özellikle 17. yüzyıl ve II. Osman'ın trajik ölümünü anlatan yazarların taife yaklaşımlarını derleyerek anlatan Piterberg, Osmanlı hanedanı içinde

⁸¹ Piterberg, a.g.e., s. 112.

⁸² Piterberg, a.g.e., s. 48-50.

⁸³ Hathaway, a.g.e., s. 129.

birçok hizipleşme, örgütlenme ve katliamların başlamasının altında yatan sebepleri yazar bakış açısıyla anlattığından Osmanlı sarayı ağalarının hizipleşme sürecini daha iyi anlayabilmemiz açısından önemlidir. Yukarı da anlatılanlara bakılarak Karakoç'un; Sultan I. Ahmed'in başa gelmesi ile 1622 senesi ayaklanma sonucu II. Osman'ın katledilmesine kadar olan süreci "akağa ve karaağalar arasındaki sessiz çekişmenin var olduğu dönem" olarak nitelendirmesinin yerinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁸⁴

Süleyman Ağa'dan sonra Dârüssaâde makamı ağası olarak akağa Malatyalı İsmail Ağa tayin edilmiştir. Genç Osman'ın katledilmesi ve Dârüssaâde Ağası Süleyman Ağa'nın da öldürülmesi akabinde, makama kara hadım ağalardan biri yerine Bâbüssaâde'de görev yapan akağa Malatyalı İsmail Ağa gelmiştir. Gülay Porgalı'ya göre; I. Mustafa'nın garip hallerini aşikâr eden Hacı Mustafa Ağa'dan dolayı karaağalara karşı güvensizlik duyulduğu ve Bâbüssaâde'den bir ağanın harem ağası seçildiğini ifade etmektedir. Bununla beraber Malatyalı İsmail Ağa'nın hem Dârüssaâde ağalığına tayin edilen son akağa olması hem de Dârüssaâde ağası olabilmek için Bâbüssaâde'den ayrılmış olmasıyla birlikte kızlar ağası görevinden alındıktan sonra tekrar Bâbüssaâde ağası olarak geri dönmesi önemli bir figür olarak karşımıza çıkmasını sağlamıştır.⁸⁵ IV. Murad'ın (1623-1640) tahta çıkması akabinde el-hac Mustafa Ağa'yı Kahire'den tekrar payitahta Dârüssaâde ağası olması için çağırması önemli bir adım olmuştur. Bu hamlenin II. Osman gibi IV. Murad'ın da kul taifesini dizginlemek ve gücü tekrar kendi eline almak için yeni düzenin kurulduğu mesajının verilmeye çalışıldığı yorumu yapılabilir. Yine de Hacı Mustafa Ağa'nın ölümüne kadar (Temmuz 1624) Genç Osman vakasında farklı taraflarda olan Kösem Sultan ve Hacı Mustafa Ağa'nın IV. Murad devrinde müttefik olarak hareket ettikleri ifade edilmektedir.⁸⁶ Ancak ikinci kez Dârüssaâde ağalığı makamına gelen Hacı Mustafa Ağa'nın görev süresi kısa sürmüş ve yerine on beş yıl Dârüssaâde ağalığı yapacak İdris Ağa gelmiştir. I. İbrahim'in (1640-1648) saltanat döneminin ilk

⁸⁴ Karakoç, a.g.e., s. 46-47.

⁸⁵ G. Porgalı, 'Bâbüssaâde ile Dârüssaâde Arasında Malatyalı İsmail Ağa (ö. 1639-40)'. *Türklük Araştırmaları*, cilt: 3, sayı: 2, 2024, s. 168-170. Ayrıca Ahmed Resmi Efendi'nin *Hamîletü'l-Küberâ* adlı eserinde ilk Dârüssaâde ağası Habeşî Mehmed Ağa'dan Hacı Beşir Ağa dönemine kadar görev almış 37 Dârüssaâde ağasının biyografisi hakkında bilgi verirken, Malatyalı İsmail Ağa'dan hiç bahsetmemekte ve Süleyman Ağa'dan sonra İdris Ağa'nın Dârüssaâde ağalığından bahsetmektedir. Bkz. Aycibin, 2001, a.g.e., s. 201-202.

⁸⁶ Hathaway, a.g.e., s. 130.

yıllarında Dârüssaâde ağası olan Sünbül⁸⁷ Ağa, kara hadım Dârüssaâde makamı için önemli bir figür olmuştur. Sünbül Ağa'nın azlinden sonra Mısır'a giderken geminin Rodos adası civarında korsanların saldırısına uğraması sonucu Sünbül Ağa şehit düşmüş, atlarından biri ve serveti Venedik valisine verilmiştir. Korsanların kaçırdıkları gemiyi Girit'e götürmeleri sonrası, Osmanlı ordusu Girit Seferi'ne çıkmış ve 25 yıl sonunda Girit fethedilmiştir. Sünbül Ağa'nın başına gelenlerin İstanbul'da duyulması ve padişahın bu duruma üzülməsi sonucu, Osmanlı Devleti'nin Girit'i Venedik'ten alınması harekâtının esin kaynağı olarak Sünbül Ağa görülmüş ve bu tarihten itibaren Dârüssaâde ağalarının azledildikten sonra Kahire'ye sürgüne gitme adetleri değişerek Mısır'a sürgüne gitmeleri adeti başlamıştır. Sünbül Ağa, 18. yüzyılın sonlarına dek Dârüssaâde ağalarının azledilmeleri üzerine Mısır'a sürgüne gitmelerinin bir uygulamaya dönüşmesinde öncü rol oynaması bakımından önemli bir figür olmuştur.⁸⁸

Sünbül Ağa'nın ölümü sonrası hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Harem-i Hümayun içerisinde krizlerin fazlaca olduğu ve şiddetin arttığı dönem olan 1644-1652 yıllarına kadar tam altı Dârüssaâde ağasının değiştiği görülmektedir. Bu Dârüssaâde ağalarının en fazla bir sene, en az bir ay görevde kaldığı bilinmektedir (Bkz. Tablo 1).⁸⁹ Belki bu sebepten belki de kendileri hakkında pek bir belge bulunamadığından bu ağaların haremdeki ve Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki rolleri hakkında maalesef ki pek fazla bahsedilmemiştir. Ancak birçok kaynakta adını çok önemli bir hadisenin başoyuncusu olarak duyduğumuz Turhan Sultan'ın baş harem ağası, IV. Mehmed'in (1648-1687) lalası olduğu söylenen ve akabinde Dârüssaâde ağası olan Uzun Süleyman Ağa, saray içerisinde kapıağası-kızlar ağası (Bâbüssaâde-Dârüssaâde ağalığı) çekişmesine ek olarak harem ağaları ve ocak ağalarının da içinde bulunduğu savaş arenası ortamı yaratan biri olarak görülmektedir.⁹⁰ II. Bölüm'de inceleneceği üzere, Vâlîde-i Muazzama Kösem Sultan'ın öldürülmesinde başrolü oynayan üç

⁸⁷ Literatürde Sünbül ya da Sünbül olarak iki şekilde de yazılmaktadır. Bu çalışmada Ahmed Resmi Efendi'nin kaynağında bahsedildiği gibi Sünbül Ağa olarak ifade edilmiştir. Sünbül Ağa şeklinde kullanımı için bkz. R. Aktemur, 'Anonim Osmanlı Vekayinâmesi (H.1058-1106 / M.1648-1694) (Metin ve Değerlendirme)' Yüksek Lisans Tezi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2019, s. 87; Hathaway, 2022, a.g.e., s. 137.

⁸⁸ S. Atınç, 'Bir Güç Odağı Olarak Darüssaade Ağalığı: Sünbül Ağa'. *Genç Kalemler Tarih Araştırmaları*, cilt: 3, sayı: 4, Mayıs 2017, s. 101-102; Hathaway, 2022, a.g.e., s. 137-138.

⁸⁹ Hathaway, a.g.e., s. 337-338.

⁹⁰ Hathaway, a.g.e., s.138-144.

isimden biri olan Süleyman Ağa'nın, Dârüssaâde makamının faaliyetlerinin harem içerisinde hangi boyutlara ulaşabileceğini gösterdiğini söylemek mümkündür.

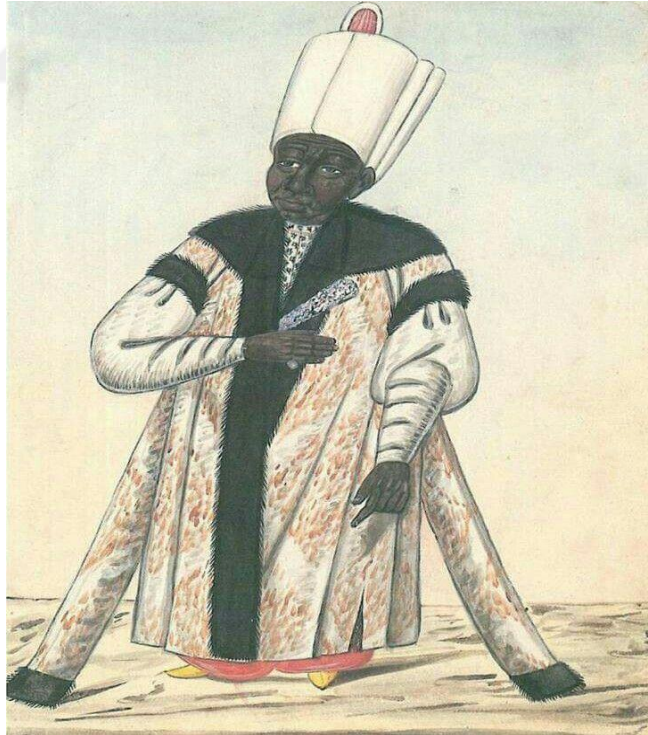
17. yüzyıl siyasi krizini hanedanın soyunun devamlılığının tehlikede olması çerçevesinden ele alan Günhan Börekçi, Topkapı Sarayı'na geçiş ile padişah sarayında “yönetmek, saltanat sürmek” olarak bilinen iki fonksiyonlu ayrışmanın ortaya çıktığını; III. Mehmed, I. Ahmed ve I. Mustafa dönemleri ortaya çıkan krizlerin hanedan yönetim sistemindeki değişikliklerin bir sonucu olduğunu ifade etmektedir.⁹¹ El-hac Mustafa Ağa'nın ölümünden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda hizipleşmenin doruk noktasına çıkacağı bu dönemde Dârüssaâde ağaları çok uzun süre görevlerinde kalamamışlardır (1717-1746 yılları arası Dârüssaâde ağası olacak Beşir Ağa hariç⁹²). Bunun en büyük sebebi olarak yukarıda da bahsedildiği gibi 1622 yılında Genç Osman'ın öldürülmesi ile sarayda karşıt gruplar arasında sessiz savaşların bittiği, çoğu zaman kanlı savaşların olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. 1623 yılından sonra Dârüssaâde ağalığı makamı Osmanlı Devleti'nin 1922'de fiilen sona ermesine kadar kara hadım kölelerin kontrolünde hizmet vermeye devam etmiştir (Dârüssaâde Ağası tasvirleri için bkz. Görsel 12, 13, 14, 15, 16).

⁹¹ Börekçi, 2009, a.g.e., s. 51, 56, 82.

⁹² 18. yüzyılda Dârüssaâde ağası olan Hacı Beşir Ağa dönemini anlatımı için bkz. J. Hathaway, *Beşir Ağa: Osmanlı Hareminin Baş Hadım Ağası* (Çev. A. F. Yıldırım). Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2021; Z. Orakçı, 'Beşir Ağa: Osmanlı Hareminin Baş Hadım Ağası'. *Tarih Kritik*, cilt: 8, sayı: 3, Temmuz 2022, 221-224.



Görsel 12. Kızlar Ağası, New York Public Library (NYPL) b12578496 Katalog



Görsel 13. Dârüssaâde Ağası, Fenerci Mehmed Albümü

Kaynak (Görsel 12, 13): Ö. H. Çetin, E. Ü. Çelik, 'Elbise-i Atika-i Osmaniye'. *History Studies*, cilt: 12, sayı: 6, Aralık 2020, 3307-3331.



Görsel 14. Dârüssaâde Ağası, Victoria and Albert Museum Canning Albümü



Görsel 15. Kızlar Ağası, New York Public Library (NYPL) b14896507 Katalog

Kaynak (Görsel 14,15): Ö. Çetin, H., E. Ü. Çelik, 'Elbise-i Atika-i Osmaniye'. *History Studies*, cilt: 12, sayı: 6, Aralık 2020, 3307-3331.



Görsel 16. Kızlar Ağası, Vanmour Albümü

Kaynak: <https://warfare.6te.net/Ottoman/Vanmour/Kislar-agassi-painting.htm>, 'Le Kislar-Agassi, Chef des Eunuques noirs. Il est Sur-Ontendant du Serrail du Grand Seigneur'. 1671-1737, E.T: 21.05.2025.

Osmanlı İmparatorluğu Sarayı'nın yeni yapılanması olan Dârüssaâde makamının süreci, zamanla maddi ve siyasî güç dengelerindeki değişimle birlikte hadım ağalar arasındaki ayrımın belirgin hale gelmesine neden olmuştur. Bu ayrışma, dönemsel krizlerin yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Padişah haremının merkezinde faaliyet gösteren Dârüssaâde ağalığı makamı hem idari bir makam hem de eğitici bir rol üstlenmiştir. Özellikle şehzâdelerin çocukluk dönemlerinde onlara hocalık yapan kara hadımlar, zaman içerisinde haremdeki en yüksek rütbeye yükselerek Dârüssaâde ağası yani kızlar ağası olma konumuna ulaşmışlardır. Bu durum şehzâdelerin sancağa çıkmadan padişah olabilmesi ve kafes sisteminin ortaya çıkması ile daha da gözle görülür bir hal almıştır.⁹³ Dârüssaâde ağaları genellikle Eski Saray ağalığından seçilmesine rağmen, özellikle ilk dönemlerde padişahların bütün kontrolü kendi ellerinde tutma düşünceleriyle kendi istedikleri kişiyi bu makama getirdikleri veyahut eski ağaları tekrar göreve çağırdıkları görülmektedir.

Ali Ufkî döneme dair anlatımında Enderun'un iki bölümden oluştuğunu söylemektedir. Bir bölümünde (Bâbüssaâde) erkekler, diğer bölümde ise kadınlar kalmaktadır. Kadınların kaldığı bölümde kızlar ağası / Dârüssaâde ağası adıyla en yüksek rütbede hadım edilmiş görevli bulunmakta ve bu bölümde bulunan diğer kara hadım hizmetliler de yüksek rütbeli bu ağanın emri altında çalışmaktadırlar.⁹⁴ Dârüssaâde ağalığı makamına genel çerçeveden bakıldığında himayesine bağlı olan çok sayıda hadım olduğu görülür. Haremin korunması, haremın idari işleri, terfi ve cezaların padişaha arz edilmesi, padişah kızlarının evlendirilmeleri için düğünlerin düzenlenmesi, Surre Alayı gibi dini görevlerin düzenlenmesi, vâlide sultan ile vezîriâzam arasındaki ilişkinin sağlanması gibi kendi içerisinde cariye, kalfa, usta dereceleriyle hizmetlilerin bağlı olduğu Dârüssaâde makamı ağalığı, haremın bütün işleyişinin kalbi görevini taşımaktadır.⁹⁵ 1582 yılından itibaren haremın artan nüfusu ve III. Murad'ın haremın bütün kontrolünü eline almak istemesi sebebi ile Enderun'da yeni bir hizmet kurumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bâbüssaâde ağası / “kapıağası” olarak en yüksek rütbeye sahip ve kara hadım ağaları himayesi altında bulundururken,

⁹³ İnalçık, a.g.e., s. 102; S. Aslan, ‘Osmanlı Devleti’nde Siyasal İktidar unsuru Olarak Harem’. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, cilt: 1, sayı:1, 2011, s. 34.

⁹⁴ Ali Ufkî Bey (A. Bobovius), *Saray-ı Enderun: Topkapı Sarayı’nda Yaşam* (Çev. T. Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 17-18.

⁹⁵ İnalçık, a.g.e., s. 106.

bu tarihten itibaren kara hadım ağalar Dârüssaâde ağası / “kızlar ağası” ünvanı ile yeni bir kurum olarak siyasi otorite elde etmişlerdir. İleriki zamanlarda Selâtin vakıfları gibi önemli vakıfların denetim ve kontrolü de Dârüssaâde ağalarına verilmiştir.

1599-1600’lü yıllarda Dârüssaâde kadrosunun on kişiden oluştuğu ve günlük maaşının 40’ar akçe olduğu, 1612 yıllarında bu kadronun hala on kişi olduğu ancak üç ayrı seviyede maaşların günlük 100, 60 ve 40’ar akçeyi bulduğu ifade edilir. 1640’lı yılların sonlarında Dârüssaâde makamının sayısı 102 kişi iken bu rakamların 17. yüzyılın başlarında 140 kişiye ulaştığı ve on iki farklı maaş seviyesinin kaydedildiği ifade edilmektedir.⁹⁶ Dârüssaâde ağasının şahsi hizmetinde beş, ikinci siyah hadım ağanın iki, hazinedar ağanın dört şahsi hizmetkârı bulunduğu düşünüldüğünde; Topkapı Sarayı’nın tüm hane halkı için daha fazla hizmetli sayısının bulunması hiç de şaşırtıcı değildir.⁹⁷ 16. yüzyılın sonlarından itibaren savaşların kaybedilmesi ve Celâlî isyanları ile devletin ekonomik yükü daha da artmıştır. 17. yüzyılın ortalarına gelindiğinde sarayın içerisindeki harcamaların da ciddi oranda arttığı görülmektedir. Bu duruma örnek olarak 17. yüzyılda Koçi Bey’in yazdığı Risaliye gösterilebilir. Koçi Bey; kapıağası, hazinedarbaşı, kilercibaşı, saray ağası, hasodabaşı ve Dârüssaâde ağasının 50 akçe aldığını, bu sebeple “her odaya ne kadar oğlan yeter diye sorulursa odaların sayıları çoktur zamanla bu sayıların indirilmesi boşalan yerlere yeni kişilerin alınmaması” gerektiğini söylemiştir. Ek olarak, Dârüssaâde hizmetlilerinin görev tanımları ve bu görevlerin icra edilme usulleri, hataları olduğu bu sebeple uyarılmalarının gerektiği padişaha arz edilmektedir.⁹⁸ Ali Ufkî ise karaağaların gelirlerinin akağaların gelirlerini geçmese de Selâtin camilerinin vakıflarından büyük gelir elde ettikleri ve bu gelirlerin günlük 300 Venedik sikkesini geçtiğini ifade etmektedir. Padişah, haseki ve padişah gözdelelerinin sıkça para armağan etmelerinden kaynaklı daha da zenginleştikleri ileri sürülmektedir.⁹⁹

Günhan Börekçi’nin ifade ettiği hanedanın devamlılığının tehlikeye girmesi tam da Dârüssaâde ağalarının yükseldiği döneme denk gelmektedir. III. Mehmed, I. Ahmed gibi padişahların tek eşliliğe yöneldiği, akıl sağlığı yerinde olmayan

⁹⁶ Peirce, a.g.e., s. 231-232.

⁹⁷ Peirce, a.g.e., s. 235.

⁹⁸ Koçi Bey, a.g.e., s. 104-105.

⁹⁹ Ali Ufkî Bey, a.g.e., 20-21.

padişahların tahta çıktığı (I. Mustafa, I. İbrahim), kardeş katli (III. Murad'ın tahta geçtiğinde 9 kardeşini birden idam ettirmesi gibi), veba veya başka hastalıklar yüzünden erken yaşta vefat eden padişahların olduğu (I. Ahmed, IV. Murad gibi), daha sünnet olmadan çok küçük yaşta tahta çıkan sultanların olması sebebiyle devlet yönetiminde vâlide sultanların padişahların hâmisî olarak aktif rol oynamalarını sağlamıştır.¹⁰⁰ Diğer bir taraftan 16. yüzyılın sonu itibari ile vâlide sultanların gerek kendi kariyerleri gerek çocuklarının kariyerleri birbirine bağlanınca hem vâlide sultanlar arasındaki rekabet ortamının artmasıyla kendilerini siyasi sahnede bulmalarına hem de çevrelerinde toplanan hizip gruplarının da çekişme içerisine girmesine sebebiyet vermiştir.¹⁰¹ Tüm bu değişim ve dönüşümün yansıması olarak Dârüssaâde ağalarının güç kazanmaları ve bu gücü ellerinde tutmak için savaşmaları, protokolde vezîriâzam ve şeyhülislâmdan sonra üçüncü isim olarak Dârüssaâde ağasının gelmesinde önemli sebeplerden biri olarak da görülebilir.

Genişleyen ve güçlenmeye devam eden kızlar ağası görevi (Dârüssaâde ağası) padişaha olan yakınlıkları sebebi ile de hem müttefik hem de hasım kazanmışlardır. Elde ettikleri mülkler sayesindeki prestijleriyle de sadrazam atamaları ve padişaha danışmanlık yapma gibi hamlelerde bulundukları görülmektedir.¹⁰² Fikri Çiçek, alternatif güç odakları karşısında gücünü ve otoritesini sağlamaya çalışan Dârüssaâde Ağası Mustafa Ağa üzerinden örnek vererek kendi hocası ve aynı zamanda müttefiki olan Hacı Ömer Efendi gibi adamlarını önemli pozisyonlara getirmesini konumunu garanti altına alma çabasından kaynaklandığını ifade etmektedir.¹⁰³ Dârüssaâde ağasının padişahın ilk tahta çıkışında devlet adamlarıyla olan görüşmelerinde eşlik etmesini, cülus-kılıç kuşanma gibi törenlerde padişahın hemen sağ tarafında sadrazamın ise yanında durmasını, törenlerde ve dolayısıyla imparatorluktaki prestijinin de göstergesi olduğunu söylemektedir.¹⁰⁴ Diğer saray törenlerinden bazıları olan şehzâdelerin doğumu, beşik alayı, şehzâdenin ilk okuma dersi, vâlide sultan alayı

¹⁰⁰ Börekçi, 2009, a.g.e., 60-77.

¹⁰¹ Kocaaslan, a.g.e., s. 61.

¹⁰² Ata, a.g.e., s. 361-366.

¹⁰³ Çiçek, a.g.e., s. 38-39.

¹⁰⁴ Karakoç, a.g.e., s. 85-86.

gibi önemli görevlerin Harem-i Hümayun’a en yakın birinci kişi, sarayla bütünleşmiş en üst kurum amiri olarak Dârüssaâde ağasının görüldüğü söylenmektedir.¹⁰⁵

Hafife alınmayacak kadar maddi gücü de artmaya başlayan Dârüssaâde ağaları mimarî faaliyetlerdeki aktif rollerini hem vakıflar ağına nezaret etmeleri sonucunda elde ettikleri prestije hem de yönetici eliti ile kurdukları çıkar-dostluk ilişkileri ile yansıtabildikleri yönünde ifade edilmektedir.¹⁰⁶ Bir diğer taraftan Korić ve Dikici ise mimarî hâmilik faaliyeti gerçekleştirebilmenin görev süresinin uzunluğu ile bağlantılı olduğunu ifade etmektedirler. Bu sebeple görev süresi birkaç yılı aşmayan Dârüssaâde ağaları için himaye ağlarını tutunduramamaları ve genişletememeleri mimarî hâmilik faaliyetleri göstermelerine de engel olmaktadır.¹⁰⁷ Yine de sadece kızlar ağası değil, Dârüssaâde makamının hadım harem ağaları da mimarî faaliyetlerini 15. yüzyıl ile 18. yüzyıl ortalarına kadar aktif bir şekilde devam ettirmişlerdir. Kara hadım Dârüssaâde makamının ağaları 1922’ye kadar devam edecek güçlerini hem maddi hem de mimarî boyutta bıraktıkları izlerle göstermişlerdir.¹⁰⁸

Bu bölümde anlatılanlar ışığında; Osmanlı İmparatorluğu’nun III. Murad dönemi ile başlayan ve IV. Mehmed’e kadar sürecek olan krizlerin yaşandığı dönemde Dârüssaâde makamı, yeni bir kurum olarak Topkapı Sarayı’nda hayat bulmuştur. Topkapı Sarayı’nın inşası akabinde Fâtih Sultan Mehmed’in Kanunnâmesi’nde kendisini herkes tarafından ulaşılamayacak bir güç olarak göstermek adına başağasının sadece kendisine arzları ileteceğiyle ilgili madde koydurması, Bâbüssaâde makamının oluşum sürecini başlatmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman’ın nikâhlı eşi olan Hürrem Sultan ve hizmetlilerini Eski Saray’dan Topkapı Sarayı’na getirtmesi ve şehzâdelerinin yanında sancağa giden vâlidelerin adetlerini terk ederek sarayda aktif olarak bulunmaya başlamaları sonucunda saray nüfusu arttığından hadım kölelere olan ihtiyaç günden güne artmıştır. Vâlidesi Nurbanu Sultan’a bağlılığı ile bilinen III. Murad’ın Eski Saray’da yaşayan vâlidesini ve tüm hizmetlilerini saraya getirtmesi, hareme düşkünlüğünden kaynaklı Enderun yani Bâbüssaâde kapısına değil Harem

¹⁰⁵ Karakoç, a.g.e., s. 88-89.

¹⁰⁶ Dikici, 2016, a.g.e., s. 89.

¹⁰⁷ Korić, 2016, a.g.e., s. 824; A. E. Dikici, ‘ObscureRoots, Solid Foundations: A Comparative Study on the Architectural Patronage of Ottoman Court Eunuchs’, Yüksek Lisans Tezi, *Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Beşerî Bilimler Enstitüsü*, 2009, s. 118-119.

¹⁰⁸ Dikici, 2016, a.g.e., s. 90-99. 15. yüzyıldan 18. yüzyıl ortalarına kadar İstanbul ve civarında mimari eser yaptıran saray hadımlarının tablosu.

içlerine yerleştiği için zaman içerisinde güvendiği Habeşî Mehmed Ağa'yı Dârüssaâde ağası yapmasıyla Harem-i Hümayun'da iki farklı hizmet kadrosu ortaya çıkmıştır.

III. Murad ve IV. Mehmed dönemi arasındaki süreçte hem iç hem de dış siyasette krizler yaşanması zaman içerisinde Dârüssaâde ağalarının iç siyaset çekişmelerinde vâlîde sultan ya da haseki sultanlarla yaptığı ittifaklar ile himaye ağları oluşturarak güçlendiklerini göstermektedir. Dârüssaâde makamı hiziپ nüfusunun artmasıyla birlikte Bâbüssaâde makamının da kendi himaye nüfusunun artmasına sebep olmuştur. İki grup arasında başlarda “sessiz” olsa da günden güne bu çekişmenin şiddetinin arttığı görülmektedir. Rüşvet ile adam kayırma, enflasyon, savaşların kaybedilmesi, kuraklığın artması, saray masraflarının artması sebepleri isyanların ve hiziپler arasındaki rekabetlerin artmasında etkili olmuştur.

I. Ahmed ve takibindeki yıllarda padişahların küçük yaşta tahta çıkması, hastalıktan ölen sultanların artması, akıl sağlığı yerinde olmayan padişahların hâkimiyet sürmesi ve II. Osman'ın isyancılar tarafından katledilmesi gibi Osmanlı hanedanının devamlılığını tehlikeye sokacak hadiselerin yaşanması iktidar boşluğuna sebebiyet vermiştir. Bu iktidar boşluğu, vâlîde sultanlar ve tabii onların müttetikleri olan Dârüssaâde ağaları veyahut diğer hiziپler ile doldurulmaya çalışılmıştır. Ocak ağalarının da haremdede bulunan hiziپlerden birini seçerek bu rekabet ağına katılmalarıyla şiddetin tehlikeli bir boyuta geldiğini söylemek mümkündür. 1603 yılında Gazanfer ve Osman ağaların, 1622'de Genç Osman'ın ve 1651'de Kösem Sultan'ın trajik şekilde öldürülmeleri hiziپleşmenin doğurduğu şiddetin tehlikeli boyutlara geldiğinin örnekleri arasındadır.

I. İbrahim döneminin başlarında görev yapan Sünbül Ağa'dan sonra Dârüssaâde makamının sekiz yılda altı Dârüssaâde ağası değiştirmesi ve bu ağalardan sadece iki tanesinin bir sene görevde kalabildiği düşünülürse, himaye ağı içinde sıkıntıların var olduğunu da gösterdiği söylenebilir. Yine de Dârüssaâde Ağası makamlığı Osmanlı İmparatorluğu'nun çok önemli bir parçası haline gelmiştir. Özellikle daha önceleri daha alt kademe görevlerde bulunan kara hadımların, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1623 yılından 1922'de yıkılmasına kadar makamın “ırksal” olarak da mutlak hâkimi oldukları söylenebilir. Sanatsal ve mimarî faaliyetlerde de etkileri görülen Dârüssaâde ağaları belki de insanların düşüncelerindeki zenci ayrımını

ortadan kaldırmak, prestijlerini güçlü tutmak ve daha üstün olduklarını göstermeye yönelik hamlelerde bulunmuşlardır.

Yukarı da bahsedilen sebepler göz önünde bulundurulduğunda zaten hâlihazırda birçok vakıf nezâretine sahip, Saray törenleri ve diğer işleyişlerde padişah ve vâlîde sultanın en yakınında bulunan harem amirinin, protokol sıralamasında vezîriâzam ve şeyhülislâmdan sonra üçüncü sırada yer alması şaşırtıcı değildir. 1656 yılında sadaret makamına gelecek olan Köprülü Mehmed Paşa'ya kadar hizip rekabetlerine son verilememiştir. Köprülü Mehmed Paşa'nın Harem-i Hümayun'a, askeri-idari devlet teşkilatına kendi himayesinde bulunan kişileri getirerek saray amirlerinin güçlerini kontrol altına almıştır. Bir sonraki bölümün konusu olan, Kösem Sultan'ın ölümünde rol oynayan, sadaret makamına müdahalelerde bulunan, Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam olmaması için çaba gösteren Uzun Süleyman Ağa'nın görev aldığı kısa süre içerisinde Harem ve Osmanlı siyasetindeki etkisi ele alınacaktır.

2. DÂRÜSSAÂDE AĞASI UZUN SÜLEYMAN AĞA (1651-1652)

16. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı İmparatorluğu hanedan ailesine uzun yıllar ev sahipliği yapmış olan Topkapı Sarayı içerisindeki değişim ve dönüşüm 17. yüzyılın ortalarına kadar saray iç siyasetinde şiddetli olayların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Saray ağaları, ocak ağaları gibi hizipleşmelerin görülmesinin yanı sıra haremın başı olan Dârüssaâde ağalarının Osmanlı protokolünde önemli bir yere sahip olan vezîriâzam gibi devlet adamlarına karşı adeta bir savaş içerisinde olmaları, güçlerini koruma ve devam ettirme girişimleri iç siyasi dengede ciddi bozulmalara neden olmuştur. IV. Mehmed'in (1648-1687) altı yaşında¹⁰⁹ tahta çıkmasıyla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nda daha önce görülmemiş olaylar yaşanmıştır. Vâlide-i Muazzama olarak da bilinen Kösem Sultan'ın kaidelerin aksine Topkapı Sarayı'nda bulunmaya devam etmesi ve IV. Mehmed'in vâlidesi Turhan Sultan'ın değil Kösem Sultan'ın Nâibe-i Saltanat olarak devlet işlerine karışması, zaten hâlihazırda hizipleşmenin var olduğu saray ortamının Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan¹¹⁰ ve Vâlide-i Sagîr Turhan Sultan taraftarları olarak daha da bölünmesine neden olmuştur.

İlerleyen yıllarda Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'ın IV. Mehmed'i ve vâlidesi Turhan Sultan'ı ortadan kaldırarak I. İbrahim'in diğer oğlu olan Şehzâde Süleyman'ı tahta geçirmek üzere darbe hazırlığı yaptığının Turhan Sultan'a duyurulması sonucunda, Vâlide-i Sagîr Turhan Sultan taraftarından olan dört harem ağası (Uzun Süleyman Ağa, İbrahim Ağa, Hoca Reyhan Ağa, Ali Ağa) karşı darbe yaparak Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'ın öldürülmesinde rol oynamışlardır (M. 16-17 Ramazan 1061 / H. 2-3 Eylül 1651). Vâlide-i Sagîr Turhan Sultan'ın başağası olan Uzun Süleyman

¹⁰⁹ IV. Mehmed'in doğum tarihi H. 30 Ramazan 1051 / M. 2 Ocak 1642 yılıdır. IV. Mehmed'in tahta çıkış tarihi H. 18 Receb 1058 / M. 8 Ağustos 1648 tarihindedir. Hicri takvime göre doğumundan itibaren yedi yıl geçmiş olduğu için kaynaklarda "yedi yaşındayken Osmanlı tahtına oturdu" şeklinde yer almaktadır. Ancak Miladî takvime göre henüz 6 yaşındadır. Bkz. Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e., s. 5; Derin, a.g.e., s. 4; Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1111. Mustafa Kürd Hatîb Efendi, *Dördüncü Mehmed Saltanatında İstanbul: Risâle-i Kürd Hatîb*, (Çev. H. A. Arslantürk, M. Kocaaslan), Okur Akademi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 32. Bu tez çalışmasında IV. Mehmed'in Miladî 2 Ocak 1642 yılında doğduğu baz alınarak yazılacaktır.

¹¹⁰ Literatür anlatılarında Mahpeyker Kösem Sultan genel olarak "Vâlide-i Muazzama", "Büyük Vâlide", "Vâlide-i Kebîr" olarak anılmaktadır. Vâlide-i Kebîr olarak anıldığı kaynaklar için bkz. Aycibin, 2007, a.g.e., s. 1068; Derviş Abdullah, a.g.e., s. 142. Ayrıca dönem anlatılarında IV. Mehmed'in cülûsu ile iki vâlide sultan saray içerisinde bulunduğundan Mahpeyker Kösem Sultan koca / büyük / kebîr diye anılırken Hatice Turhan Sultan küçük / sagîr / mâcide olarak anılmıştır. Bu sebeple tez çalışması boyunca ağırlıklı olarak Kösem Sultan Vâlide-i Kebîr, Turhan Sultan'da Vâlide-i Sagîr olarak ifade edilecektir. Vâlide-i Sagîr olarak anılan kaynak için bkz. Aycibin, 2007, a.g.e., s. 1068. Turhan Sultan için Vâlide-i Mâcide ünvanının kullanımı bkz. Aycibin, 2001, a.g.e., s. 206.

Ağa'nın bu olayın ardından Dârüssaâde ağası olması, iç siyasi dengede güç yarışının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Kısa bir süre görev yapmış Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa dönemine denk gelen sürede önemli pozisyonundaki devlet adamlarında değişikliğin olması, rüşvetin artması, adam kayırma ile göreve getirilmelerin çoğalması, Sultan IV. Mehmed'in ilk dönem iç karışıklıklarını anlamak açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte Kaan Kocaman çalışmasında özellikle I. İbrahim döneminden beri bir hayli artan rüşvetin IV. Mehmed'in saltanatının ilk dönemlerinde de devam ettiğini ve bu sebeple Tarhuncu Ahmed Paşa, İbşir Mustafa Paşa ve Köprülüler dönemlerinde hedefin rüşveti kaldırmak olduğunu ve bu doğrultuda hareket edildiğini ifade etmektedir.¹¹¹

Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın saray tayinleri ve işleyişine ardı ardına yaptığı müdahaleleriyle bir süre sonra Vâlide Turhan Sultan'ın desteğini kaybetmesine ve yeni bir hizipleşme grubunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Literatürde adını, Vâlide-i Muazzama Kösem Sultan'ın öldürülmesinde etkili bir ağa olarak görüyor olsak da Dârüssaâde Ağası Süleyman Ağa görevi süresince ve azledilmesinden seneler sonra bile Nâima Efendi'nin "Vak'a-i Habeş" olarak adlandırdığı olayda da önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. 1676 yılında Edirne'de bulunan IV. Mehmed'in huzuruna Mısır valisinin azledilerek yerine başka birinin geçmesi talebinde bulunma cesaretini gösteren Uzun Süleyman Ağa'nın azledilmesinden sonra bile Osmanlı ve saray siyasetinde oldukça önemli etkileri olduğunu göstermektedir. Bu bölümde, Dârüssaâde ağası olmasından önce saray içinde Turhan Sultan'ın başağası olmasından kaynaklı geniş bir nüfus ağı olan Uzun Süleyman Ağa'nın başağa olması ve azli sonrası 1676 yılında Limni'de öldürülmesine kadar olan süreç incelenecektir. Hem Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın 17. yüzyıl Osmanlı saray siyaseti üzerindeki etkisi üzerine durmak hem de Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa döneminin bir bütün olarak toparlanıp anlatılması amaçlanmaktadır.

¹¹¹ K. Kocaman, *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Rüşvet*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2020, s.123-124.

2.1. Uzun Süleyman Ağa'nın Dârüssaâde Ağalığına Giden Süreci

Osmanlı tarihinde 17. yüzyılın en önemli trajik olaylarından bir tanesi olarak görülen Vâlide-i Muazzama Kösem Sultan'ın öldürülmesinde (2 Eylül 1651) Uzun Süleyman Ağa çok önemli bir rol oynamıştır. Uzun Süleyman Ağa'nın daha başağa iken kurmuş olduğu himaye ağının, harem ağaları iktidarının ve vâlide sultanlar arasındaki güç mücadelesinin sonucu olan bu olayla adı bilinmekte ve hakkında fazla bilgiye rastlanmamaktadır. Oysaki daha Dârüssaâde ağası olmadan önce dahi Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na gelmiş olan Uzun Süleyman Ağa'nın, harem ağalarıyla birlikte nüfusunu artırma ve koruma girişimleri için toplantılar düzenleyerek olaylara müdahale etmeye çalıştığı görülmektedir.¹¹²

IV. Mehmed'in 21 Ekim 1649'da sünnetinin yapılmasının akabinde Celâlî İbrahim Ağa Dârüssaâde ağalığından alınarak yerine Vâlide-i Muazzama Kösem Sultan'ın isteği üzerine Eski Saray'da harem ağalığı yapan Mehmed Ağa Dârüssaâde ağası seçilmiştir.¹¹³ Uzun¹¹⁴ Süleyman Ağa'nın Osmanlı İmparatorluğu'na nereden geldiği ve kaç yılında doğduğuyla ilgili bilgilere ulaşılamamış olsa da diğer harem ağalarının azledilmeleri ve tayin edilmelerini takiben Naîma, IV. Mehmed'in sünnetinin olduğu ayın on yedinci günü (24 Ekim 1649) Eski Saray ağalığından Vâlide-i Sagîr Turhan Sultan'ın başağası olarak seçildiğini ifade ederken Ahmet Resmi Efendi ise Kasım 1649 yılında kapıağası olarak Topkapı Sarayı'na geldiğini ifade etmektedir.¹¹⁵ Literatürde Süleyman Ağa için “lala”, “baş lala” ifadeleri¹¹⁶ kullanılmasına karşın, IV. Mehmed'in lalası olduğuna dair kesin bir kanıt bulunamamıştır. Çoğu zaman belki de bu bölümde bahsedilen Uzun Süleyman Ağa

¹¹² Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e., s. 79-80.

¹¹³ Abdurrahman Abdi Paşa, sünnet tarihini 14 Şevvâl 1059 / 21 Ekim 1649 olarak gösterirken; Mustafa Naîma Efendi ise 15 Şevvâl 1059 / 22 Ekim 1649 olarak göstermektedir. Derin, a.g.e., s. 26-27; Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1248.

¹¹⁴ Kaynaklarda Süleyman Ağa'nın uzun boylu olduğunu ifade etmek için “uzun” lakabı kullanılmaktadır. Litaratürde uzun anlamında kullanılan diğer sıfatlar; Tavîl ve Dıraz olarak karşımıza çıkmaktadır. Tavîl kelimesi Tayyazade Atâ'nın “Büyük Ağalar” olarak sıraladığı Dârüssaâde ağaları arasında Süleyman Ağa'dan bahsetmek için kullanılmıştır. Tayyazade Ata, a.g.e., s. 268. Dıraz kelimesi ise Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin kaleme aldığı eserinde paylaştığı Süleyman Ağa'nın Dârüssaâde ağalığından azledilmesi üzerine yazılan manzumede geçmektedir. Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e., s. 116.

¹¹⁵ Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1248-1249; Aycibin, 2001, a.g.e., s. 206. Ayrıca Mustafa Naîma Efendi, Mehmed Ağa yerine “Eski saray ağası Mahmud Ağa Dârüssaâde Ağası oldu” şeklinde ifade etmektedir.

¹¹⁶ Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1325; Aycibin, 2001, a.g.e., s. 206.

öncesi ve sonrası dönemde adı geçen Dârüssaâde ağaları¹¹⁷ Lala / Uzun Süleyman Ağa olarak ifade edildiğinden IV. Mehmed dönemi Dârüssaâde ağası Uzun Süleyman Ağa'nın bu ağalarla karıştırılmasından kaynaklı benzer sıfatların kullanıldığı düşünülebilir (IV. Mehmed'in küçük yaşta padişah olması ile ilgili tasvirler için bkz. Görsel 17, 18).



Görsel 17. Görsel 17. IV. Mehmed Tasvir-1, Marsh Library

Kaynak: H. Marsh, 'A new survey of the Turkish Empire and government, a brief history deduced to this present time, and the reign of the now grand seignior Mahomet the IV as also an account of the siege of newhausel', Marsh Library, London 1663.

¹¹⁷ Literatürdeki Dârüssaâde ağalığı yapan diğer Süleyman ağalar; II. Osman dönemi 1620-1622 yılları arası görev yapan Süleyman Ağa, III. Ahmed dönemi 1704-1713 yılları arasında görev yapan Uzun Süleyman Ağa ve V. Murad dönemi 1876 yılında görev yapan Lala Süleyman Ağa olarak karşımıza çıkmaktadır.



Görsel 18. IV. Mehmed Tasvir-2, Baltazar Moncornet

Kaynak: M. Kocaaslan, *IV. Mehmed'in Topkapı Sarayı Haremi: İktidar, Sınırlar ve Mimari*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.

Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli* adlı eserinde Uzun Süleyman Ağa ile ilgili önemli bilgiler bulunmaktadır. Uzun Süleyman Ağa ile eskiye dayanan bir dostluğun sonradan bozulduğunu ifade eden Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi önemli açıklamalar yapmaktadır.¹¹⁸ "...el-'iyâzen billâh-i te'âla taraf-ı Saltanat-ı alıyyeye kasd-ı yed idüğüne tamâm i'timâd verilmeğin cân-ı azîz kasdına deryâ-yı kahr-ı sultânî mevc-rîz ve âteş-i hiddet ü gazabları tîz olup cellâd-ı bed-nihâd hamîr mâye-i fitne vü fesâd Uzun Süleymân, hânedân-ı Âl-i Hasan Can mürebbâlarından olduğu cihetden anın ilkâsiyle emânet-i kübrâ-yı hidmet-i Fetvâ zimâmı Ebû Sa'îd-i anîd dest-i istîlâsına teslîm ve ibâdullah-ı müslimînin emvâl ü dimâsına tasallut u istîlâ menşûri ol mecnûn-ı mâder-zâd-ı bî-şu'ûrun nâmina terkîm olunup..." ifadesinde Uzun Süleyman Ağa'nın Âli Hasan Can

¹¹⁸ Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e., s. 90.

soyu ile bağlantısına işaret etmektedir.¹¹⁹ Burada Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin bahsetmiş olduğu Âl-i Hasan Can soyu, aslında Hasancân ailesidir. Uzun Süleyman Ağa'nın Hasancân ailesi ile bağı olduğu için Ebû Said Efendi'nin şeyhülislâmlık makamına getirilmesinde etkili olduğu ifade edilmektedir. Yine başka bir kaynakta, Uzun Süleyman Ağa'nın kızlarağası olması akabinde Ebû Said Efendi'nin müftü olduğuna vurgu yapılmaktadır.¹²⁰ Hatta Kösem Sultan'ın öldürülmesinin akabinde şeyhülislâmlık makamı için ilk önce Hanefî Efendi atanmış olmasına rağmen Uzun Süleyman Ağa'nın dostu Ebû Said Efendi'nin şeyhülislâm olması için padişah huzurunda tayinin geri çekilmesini ve Ebû Said Efendi'ye görevin verilmesini sağladığı ifade edilmektedir.¹²¹ Uzun Süleyman Ağa'nın azledilmesi olayına eserinde yer veren Abdülaziz Efendi, "Ağa-yı Dârü's-sa'âde nâmına olan bakiyye-i kavm-i Hasan Cân Uzun Süleyman" ifadesi ile Hasancân ailesiyle olan bağına tekrar vurgu yapmaktadır.¹²²

Hasancân ailesi, Hasan Cân Çelebi'ye dayanmaktadır. Yavuz Sultan Selim'in Tebriz'i alması akabinde Hasan Cân Çelebi, padişahın özel hizmetinde çalışmış ve en güvenilir kulu hâline gelmiştir. Kanûni Sultan Süleyman döneminde de Hasan Cân Çelebi musikî hocalığı ve sultan vakıfları idaresi gibi görevlerde bulunmuştur. Bu dönemden sonra Hasan Cân Çelebi ailesinden gelen kişiler Hanedân-ı Âl-i Hasancân olarak anılmıştır.¹²³ Hasan Cân Çelebi'nin oğlu Sâdeddin Efendi ise III. Murad'ın Manisa'da hocalığını yapmış ve "Hoca", "Hoca Efendi" ünvanları ile şöhret bulmuştur. III. Murad'ın tahta geçmesi akabinde, padişahın sadık danışmanı olarak "Hoca-i Sultanî" ünvanı ile yanında bulunmuş ve 1598'de şeyhülislâm olmuştur.¹²⁴ I. Ahmed döneminde Hoca Sâdeddin Efendi'nin oğlu Hoca-zâde Esad Efendi'de şeyhülislâm olmuş ve özellikle I. Mustafa ve II. Osman dönemlerinde devlet siyasetinde de çok önemli bir aktör olarak dönemin büyük âlimlerinden sayılmıştır.¹²⁵

¹¹⁹ Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e., s. 85.

¹²⁰ Aktemur, a.g.e., s. 95.

¹²¹ S. Tezin, 'Osmanlı Devleti'nde Çok Yönlü Bir Ulema Ailesi: Hoca-zâdeler', Doktora Tezi, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2022, s. 202.

¹²² Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e., s. 116.

¹²³ Aktemur, a.g.e., s. 89; Tezin, a.g.e., s. 36.

¹²⁴ Ş. Severcan, 'Hoca Sadeddin Efendi ve Tarihçiliğimizdeki Yeri'. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, cilt: 10, sayı: 8, Ocak 1992, s. 73; Tezin, a.g.e., s. 38-42.

¹²⁵ M. Özdemir, 'Mütercim ve Müellif Bir Şeyhülislam: Hoca-zâde Es'ad Efendi ve Eserleri'. *Turkish Studies*, cilt: 6, sayı: 2, 2011, s. 714-715. Ayrıca Hoca-zâdeler soy ağacı için bkz. Tezin, a.g.e., s. 35.

Hasancân veyahut Hocaâdeler olarak da bilinen bu aile, Yavuz Sultan Selim döneminden ve özellikle III. Murad devrinden sonra Osmanlı siyasetinde etkilerini sürdürmüşlerdir. Âlim ve sanatkâr olan bu aile birçok kişiyi de yetiştirmiştir.¹²⁶ Yukarıda da görüldüğü üzere Abdülaziz Efendi, Hasancân soyundan olan Ebû Said Efendi ile Uzun Süleyman Ağa'nın arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Bu ilişkinin sebebini ise Uzun Süleyman Ağa'nın bu ailenin yanında yetişmesinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. 16. yüzyılın ilk yarısından 17. yüzyılın ilk yarısına kadar ilmiyede Hocaâde ailesinin çok sayıda talebe yetiştirdiği ve onların eğitiminden geçenlerin çok önemli kadro görevlerine gelerek itibar kazandıkları düşünüldüğünde;¹²⁷ Uzun Süleyman Ağa'nın köle olarak Osmanlı payitahtına geldikten sonra bu ailenin yanında yetişip eğitim almış, Eski Saray'da akabinde ise Topkapı Sarayı'nda görev yapmış olması muhtemel görülmektedir. Uzun Süleyman Ağa hakkındaki bir başka anlatı ise Ahmet Resmi Efendi'ye aittir. Ahmet Resmi Efendi, Uzun Süleyman Ağa'nın akıllı ve olgun bir kişiliğe sahip olduğu için dikkat çektiğini ifade etmektedir. Bu minvalde Turhan Sultan'a sadık kalması ve temkinli bir şekilde hareket etmesi, Uzun Süleyman Ağa'nın hem padişah hem de vâlidesi tarafından takdir edilmesini ve çeşitli iltifat ve ikramlarla ödüllendirilmesini sağlamıştır.¹²⁸

Uzun Süleyman Ağa, daha başağalığı görevindeyken saray tayinleri ve azledilmelerde aktif rol oynamıştır. Naîma'nın anlatımına göre; Melek Ahmed Paşa'nın sadareten indirilmesi için Vâlîde-i Kebîr Kösem Sultan'a Uzun Süleyman Ağa ve diğer harem ağalarınca haber yollanmış ve ağaların devleti koruyup kolladığı, onların desteği kaybedilirse durumun kötüleşeceği fikri inandırıldığından Uzun Süleyman Ağa tarafından Siyavuş Paşa'ya sadaret mührü verilmiştir (Ağustos 1651).¹²⁹ Kariyer haritası parlak olan Siyavuş Paşa belki de Uzun Süleyman Ağa'nın desteği olmasa da sadrazamlık makamına erişebilirdi ancak Uzun Süleyman Ağa'nın bu hamlesi Has Oda'dan yetişme kişileri himaye ağına katma stratejisi olarak görülmektedir.¹³⁰ Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin anlatımına göre kendisi IV.

¹²⁶ Tezin, a.g.e., s. 367.

¹²⁷ Tezin, a.g.e., s. 402-403.

¹²⁸ Aycibin, 2001, a.g.e., s. 206.

¹²⁹ Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1321-1322; S. Tınas, 'Köprülü Mehmed Paşa'nın Hayatı ve Osmanlı Devlet Siyasetindeki Rolü'. Doktora Tezi, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul, 2024, s. 30.

¹³⁰ Hathaway, 2022, a.g.e., s. 141.

Mehmed'in tahta çıktığı sırada Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'ın Eski Saray'a nakli için uğraşmış ve Vâlide Kösem Sultan'da inzivaya çekilmek için izin rica etmiş ancak Vâlide-i Sagîr Turhan Sultan'ın henüz tecrübesiz olmasından kaynaklı Devlet-i Aliyye'nin zor duruma düşeceği devlet erkânınca onaylandığından Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'ın bir süre daha Topkapı Sarayı'nda kalması münasip görülmüştür.¹³¹ Bununla birlikte hasların Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'a tahsisinin yenilenmesi kararı alınarak Kösem Sultan'a üç bin akçe, Vâlide-i Sagîr Turhan Sultan'a ise iki bin akçe maaş ödemesi yapılması uygun görülmüştür.¹³²

Topkapı Sarayı'nda kalmaya devam edecek ve saltanat nâibesi olarak devlet işlerinde aktif rol oynayacak olan Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan ilk iş olarak kara hadım harem ağalarının ve Dârüssaâde ağasının Harem'e girmelerini yasaklamıştır. Derviş Abdullah, Vâlide Kösem Sultan'ın harem ağaları ile arasında geçen olayı şu şekilde aktarmaktadır: “Neferâtınızdan birisi taşradan içerüye ve içerüden taşraya gerek kelîmât ve gerek tezkîre götürdüğü mesmû'um olursa cümleñüz katl ile iktifâ olunursız. Zîrâ cümleñüze ma'lûmdur ki; gözlerin nûrı arslanım Sultân Mehmed tahta cülûsları ve katında cümle ulemâ ve on iki ocak bizi nâzır nasb iylediler. Her ne olursa bizden su'al iderler” demiş ve kızlarağası Vâlide-i Muazzama Kösem Sultan'a “Devletlü sultânım bizim cürmimiz nedir? Bilelüm” şeklinde cevap verdiğinde, “Hey bre kara hınzîrlar! Dahi cürmünüzü bilmez misiz? Sultan Osmân fitnesini iyledünüz. Ve Sultân Mustafa fitnesi iyledünüz. Cârîyeler ile yek-dil olup, oğlum ile benim aramıza nifâk idüp, beni bahçe ve yalı köşelerine tarh itdördünüz. Âkıbet sizün fesâdınız sebebiyle iki gözüm nûrı arslanım oğlum Sultân İbrâhim feryâd iderek şehîd oldu. Şimdi nûr-ı dîdem arslanım Sultân Mehmed hazretlerini dahi belâya mı ugradacaksınız?” diyerek IV. Mehmed'in eğitimi ve diğer bütün meselelerde Bâbüssaâde ağası, silâhdar ağa ve has odabaşını görevlendirerek kara hadım harem ağalarını hem harem işlerinden hem de IV. Mehmed'den uzak tutmak adına bir uygulama getirmiştir.¹³³

Vâlide-i Muazzama Kösem Sultan'ın belki de bu hamlesi önceki yıllarda Dârüssaâde Ağası el-Hac Mustafa Ağa ile haremın güçlü hizip gurubunu elinde tutmuş olmasına rağmen, Uzun Süleyman Ağa ve diğer harem ağalarının desteğinin Vâlide-i

¹³¹ Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e., s. 13.

¹³² Peirce, a.g.e., s. 222; A. Şimşirgil, *Vâlide Sultanlar ve Harem: Osmanlı'nın Sır Dünyası*. Timaş Yayınları, İstanbul, 2023, s. 163.

¹³³ Derviş Abdullah, a.g.e., s. 139-140.

Sagır Turhan Sultan'dan yana olduğunu anlaması sonucu Enderun'daki akağa, iç oğlanları ve ocak ağalarının destekleriyle güçlü bir hizip grubunun başında olduğu yeni bir hâkimiyet ağı oluşturmaya çalışmıştır.¹³⁴ Bu hizipleşme ağı içerisinde Vâlide-i Sagır Turhan Sultan'ı destekleyen Uzun Süleyman Ağa ve harem ağaları kendi güçlerini artıracak her türlü olayın içerisinde bulunarak faaliyet göstermeye ve müttefik bulmaya devam etmişlerdir. IV. Mehmed'in tahta çıktığı ilk yıllarda kayınvâlidesi Kösem Sultan'ın gölgesi altında varlığını sürdüren Vâlide Turhan Sultan'ın artık 1650'li yıllara gelindiğinde kendi saray nüfusunu Uzun Süleyman Ağa'nın desteği ile tarafına çekmeye, devlet kadrolarına kendi adamlarını yerleştirmeye başlamıştır.¹³⁵ Öyle ki Vâlide Turhan Sultan destekçileri arasında olan Uzun Süleyman Ağa, İsmail Ağa ve Ali Ağa ile ocak ağaları arasında yaşanan olaylar akabinde Vâlide Turhan Sultan'ın destekçilerinin birçok kez Mısır'a sürgün edilmeleri istenmiştir. Saray iç siyasetinde gücünü elinde tutmak isteyen Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'ın “Helak olmaları mühimmimiz değil, ammâ Mısır'a gönderilmeleri murâdımızdandır” demesi açıkça ağalardan kurtulmaya çalıştığını göstermektedir.¹³⁶

Naîma'nın Turhaniyan¹³⁷ taraftarları olarak adlandırdığı Vâlide-i Sagır Turhan Sultan taraftarlarının gücünün ve baskılarının arttığını gören Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan, son çare olarak IV. Mehmed'in ve vâlidesi Turhan Sultan'ın öldürülerek yerine daha kolay sözünü geçirebileceği ve kendisi için tehlike arz etmeyen Şehzâde Süleyman'ın tahta geçirilmesini önermiştir. Şehzâde Süleyman'ın annesi Dilaşup, Vâlide Turhan Sultan'ın tam aksine daha sakın ve itaatkâr olduğundan Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan tarafından darbe planı hazırlığı yapılmıştır.¹³⁸ Vâlide-i Muazzama Kösem Sultan'ın en yakınında olan Meleki Hatun'un kendisine ihanet ederek Vâlide-i Sagır Turhan Sultan'a oğlunun ve kendisinin öldürülmesi için darbe planı yapıldığını söylemesi üzerine, Vâlide-i Muazzama Kösem Sultan'ın bu girişimi başarısız olmuştur. IV. Mehmed'i zehirleterek ortadan kaldırmayı başaramayan Vâlide-i Kebîr

¹³⁴ Peirce, a.g.e., s. 38-39; A. Akyıldız, *Haremin Padişahı Valide Sultan: Haremde Hayat ve Teşkilat*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, s. 78.

¹³⁵ Afyoncu, Demir, a.g.e., s. 37.

¹³⁶ Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e., s. 88.

¹³⁷ Modern kaynaklardan olan R. Ekrem Koçu'da eserinde “Turhanlı” olarak ifade etmektedir. Bkz. R. E. Koçu, *Topkapı Sarayı*, Doğan Yayınları, İstanbul, 2025, s.184.

¹³⁸ Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1326. İsmi geçen Uzun Süleyman Ağa ve diğer ağaların Mısır'a sürgün edilmelerinin istenmesi ile ilgili bir diğer olay için bkz. Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e., s. 82.

Kösem Sultan zaman kaybetmeden, İstanbul halkının iftarlarını açıp eğlenceye katıldığı vakitte Orta Camii’de buluşarak saraya gelecek olan yeniçeriler, Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan’ın daha önceden açık bırakacağı Topkapı Sarayı kapısından içeri girerek Şehzâde Süleyman’ı padişah ilan edecekleri başka bir plan hazırlığı yapmıştır (2 Eylül 1651).¹³⁹ Erhan Afyoncu’nun anlatısına göre ise darbe hazırlığı yapılırken ocak ağalarının da kendilerine teslim edilmek üzere, Uzun Süleyman Ağa’nın da içinde bulunduğu harem ağalarından oluşan bir isim listesi hazırladıklarının harem ağalarınca duyulması karşı darbe hazırlığı yapılmasına neden olmuştur.¹⁴⁰

Uzun Süleyman Ağa daha önceden yeniçeri ağalarının arasına yerleştirmiş olduğu casuslarından, yapılan planın haberini alması üzerine derhâl Vâlide Turhan Sultan’ı ve diğer harem ağalarını haberdar etmiştir. Naîma’nın ayrıntılı anlatısına göre bu haber işitilince ağalar hep bir ağızdan “Bu uğura can ve baş koymuşuz hemen Vâlide Sultan hazretleri ve lala efendimiz her ne ferman ederlerse hâzır u âmadeyiz” diyerek 14 kişilik bir heyet toplanmış ve Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan’ın öldürülmesi kararı alınmıştır. Yine Naîma, “Hemen ol gece akşam iftâr olunup ve tevârih kılınıp herkes makamlarına gidip âdeta nevm vakti bir iki sâ’at geçip mugaffiller âlem-i rahatta iken Turhan Sultan’ın baş-ağası sâ’ir ağalar ile ellerine yalın seyf alıp kendilere tâbi’ eski ve acemi ağalara cümle seyf kuşadıp silâhlandılar” diyerek Uzun Süleyman Ağa’nın harem ağalarını etrafına toplayarak büyük bir hazırlık içerisinde karşı darbe planladığını anlatmaktadır. Sadece harem ağaları ile sınırlı kalmayıp, zülüflü baltacıları da Has Oda önünde toplamış ve “Ağalar! Ne yatarsınız, padişahımız elden gitti” diyerek Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan’ın dairesine doğru yürümüşlerdir. Nâima ilk olarak Vâlide Kösem Sultan’ın odasının kapısına Uzun Süleyman Ağa’nın geldiğini, Kösem Sultan’ın da başta yeniçerilerin geldiğini düşündüğünü ancak sonradan gelenlerin farklı kişiler olduğunu anlayınca kendisini can havliyle bir dolabın içine sakladığını ifade etmektedir. Ama ne var ki “Lâ yenfa’u’l-hazeru ani’l-kader” olduğundan Uzun Süleyman Ağa’nın onu bulup çıkardığını diğer ağaların Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan’a hürmet göstermeden perdelerden birinin ipiyle boğup öldürdüklerini söylemektedir.¹⁴¹ Başka bir kaynakta ise “kara Arap başağa”nın (Uzun Süleyman Ağa) Kösem Sultan’ı zülüflü baltacılarla

¹³⁹ Afyoncu, Demir, a.g.e., s. 49-50.

¹⁴⁰ E. Afyoncu, *Muhteşem Valide Kösem Sultan*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2022, s. 162.

¹⁴¹ Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1325-1329; Derviş Abdullah, a.g.e., 140-143.

boğdurttuğu ifade edilmektedir.¹⁴² 2 Eylül 1651 gecesı 11 yıl boyunca Vâlide Sultan olan, 28 yıl Topkapı Sarayı'nda ikamet etmiş Vâlide-i Muazzama / Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan, Osmanlı tarihinde daha önce hiçbir vâlide sultanın başına gelmeyen trajik bir olay ile katledilmiştir¹⁴³ (Kösem Sultan'ın öldürölmesinin tasvir edildiğı resim için bkz. Görsel 19). Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'ın ölümü¹⁴⁴ ile ilgili o dönemi anlatan tarihçilerin birçok farklı anlatıları olduğı görölmektedir ancak tez çalışmasının ana konusu olan Uzun Süleyman Ağa'nın bu olay içerisinde nasıl değeriendirildiğı önemli bir husustur.

Örneğın Kösem Sultan'ın öldürölmesinde Derviş Abdullah'ın anlatısında Uzun Süleyman Ağa'nın bu süreçte ikili oynadığını, ilk önce Büyük Vâlide Kösem Sultan'ın huzurunda kendisine Vâlide Turhan Sultan'ın malında gözünün olduğunu ve ittifak kurarak IV. Mehmed'i tahtan indirip kardeşi Şehzâde Süleyman'ı tahta getirmeleri için plan hazırlığına girmeleri gerektiğı ile ilgili Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'ın karşısında ağlayarak ikna ettiğini söylemektedir. Akabinde de Küçük Vâlide Turhan Sultan'a gidip yine ağlayarak Büyük Vâlide Sultan'ın IV. Mehmed ve kendisini öldürme hazırlığında bulunduğunu söyleyerek ortalığı karıştırdığını, Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'ın ölümüne sebep olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'ın kara hadımların Harem-i Hümayûn'a girmelerini yasaklaması ve işleyişi ocak ağalarıyla sürdürmesinden kaynaklı Uzun Süleyman Ağa bu yalan ve nifakları ortaya atarak Vâlide Kösem Sultan'ın katledilmesine sebep olmuştur.¹⁴⁵

¹⁴² Aktemur, a.g.e., s. 95.

¹⁴³ Penzer, a.g.e., s. 270-271; A. N. Turan, 'Mahremiyetin Muhafızları Darüssaade Ağaları'. *Osmanlı Araştırmaları*, cilt: 19, sayı: 19, Haziran 1999, s. 140.

¹⁴⁴ Kösem Sultan'ın öldürölmesinden sonra artık Vâlide-i Şehide, Vâlide-i Maktule olarak anılmaya başlandığı ifade edilmektedir. M. Ç. Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992, s. 58.

¹⁴⁵ Derviş Abdullah, a.g.e., s. 142-143.



Görsel 19. Kösem Sultan'ın Katledilmesi Tasviri

Kaynak: P. Rycaut, G. Sagredo, *Die Neu-Eröffnete Ottomannische Pforte*, Auf Unkosten Lorentz Kronigers und Gottlieb Göbels seel. Erben/Buchhändl, Gedruckt bey Johann Jacob Schöning, Augsburg, 1694. <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/rycaut1694bd1>

Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, en baş düşmanlardan lanetlenmiş Uzun Süleyman Ağa'nın iftirasından dolayı Büyük Vâlîde Sultan'ın zulüm altında şehit edildiğine vurgu yapmaktadır.¹⁴⁶ Halbuki Abdülaziz Efendi Kösem Sultan'a karşı düşmanlık beslemektedir. Bu olayı anlatırken ise Uzun Süleyman Ağa'yı Al-i Hasancân Ebû Said'in mürebbâsı olduğundan çok ağır bir şekilde aşağılamakta ve Kösem Sultan'ın öldürülmesindeki masumiyeti yüceltmektedir. Kâtip Çelebi ise Kösem Sultan'ın katledilmesinin Uzun Süleyman Ağa'nın töhmetinin bir sonucu olarak ifade etmektedir.¹⁴⁷ Diğer taraftan Mustafa Naîma Efendi, meydana gelen hadiseyi detaylıca anlatıp, Vâlîde-i Kebîr Kösem Sultan'ın trajik bir şekilde öldürülmesinden duyduğu üzüntüyü anlatılarında yansıtırken;¹⁴⁸ Abdurrahman Abdi ve Ahmed Resmi Efendi, Kösem Sultan'ın öldürülmesinden hiç bahsetmemektedir.

¹⁴⁶ Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e., s. 95.

¹⁴⁷ Aycibin, 2007, a.g.e., s. 1081.

¹⁴⁸ Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1325-1329.

Uzun Süleyman Ağa'nın Kösem Sultan'ın ölümüne giden süreçteki kritik rolü ve olayların anlatılış biçimlerine bakıldığında sadece haremde bir yönetici değil aynı zamanda saray içindeki siyasi olayların aktif bir figürü olarak gözükmektedir. Her ne kadar bu hadisenin yaşandığı tarihte Dârüssaâde ağası olarak görev yapmamış olsa da Vâlîde Turhan Sultan'ın başağası olarak değil adeta Dârüssaâde ağası kadar güçlü bir imaj sergiliyor olması, harem ağalarının Osmanlı siyasetinde ne denli derin izler bırakabileceğini göstermektedir.

Kösem Sultan'ın öldürülmesinin ertesi günü (3 Eylül 1651) Vâlîde Turhan Sultan “sâhibetü'l-makam” olarak adlandırılmış, maaşı üç bin akçeye çıkarılmıştır.¹⁴⁹ Vâlîde Turhan Sultan'ın iktidarının güçlenmesi Uzun Süleyman Ağa'nın da daha fazla ön planda olmasını sağlamıştır. Vâlîde-i Kebîr Kösem Sultan'ın öldürülmesi hadisesinin ertesi günü seher vakti toplanılmak üzere ulema, vüzera, devlet erkânına ve bölük ağalarına padişah tarafından davet iletilmiştir. Ulemadan Numan Efendi, Hocazâde Mesud Efendi, Hanefi Efendi, Ebû Said'in Efendi ve Balizâde Efendi gibi isimler bu davetin içindeydi ancak Ebû Said Efendi davete icabet etmemiştir.¹⁵⁰

Ebû Said Efendi'nin toplantıda bulunmaması şeyhülislamlık makamına gelecek kişiyle ilgili istişare yapılan ortamda bu göreve uygun olmadığı konuşmalarının yapılmasına neden olmuştur. Veleve ki Uzun Süleyman Ağa ve Turhan Sultan Ebû Said Efendi'nin şöhretli bir aileden gelen yüce bir şahsiyet olması sebebi ile makama gelmesinin daha hayırlı olacağı yönünde oylarını kullanmışlardır. Vezîriâzam Siyavuş Paşa bu görüşe karşı çıkmış hem Ebû Said'in amcası hem de kendisinin dostu olan Bahâî Efendi'nin gelmesinin daha hayırlı olacağı yönünde fikirlerini sunmuştur. Bunun üzerine ulemadan Hanefi Efendi şeyhülislâmlık makamına talip olduğunu ifade etmesi üzerine makam Hanefi Efendi'ye verilmiştir. Bu durum karşısında ise Uzun Süleyman Ağa hemen bir haseki ile dostu Ebû Said Efendi'ye haber yollamış ve Saray'a davet etmiştir. Padişahın huzuruna gelip eteğini öperek Hanefi Efendi'ye verilen şeyhülislâmlık makamının tekrar gözden geçirilerek Ebû Said Efendi'ye verilmesi sağlanmıştır.¹⁵¹ Bu değişiklik ile kadılık tayinleri de

¹⁴⁹ Şimşirgil, a.g.e., s. 171. Ayrıca Turhan Sultan'ın Mazhar-ı lûtf-i Samed Vâlîde-i Sultan Mehmed mühürünü kullanarak fiilen de bu görevi üstlendiği söylenmektedir. Bkz. Uluçay, a.g.e., s. 58.

¹⁵⁰ Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1333.

¹⁵¹ Tezin, a.g.e., s. 202-203.

tekrar düzenlenmek zorunda kalmıştır. Hocazâde Mesud Efendi'ye Rumeli kazaskerliği verilmişken Hanefî Efendi şeyhülislâmlıktan alınca ona Rumeli kazaskerliği, Hocazâde Mesud Efendi'ye ise Anadolu kazaskerliği verilmiştir.¹⁵² Uzun Süleyman Ağa'nın şeyhülislâmlık atamasında bu kadar etkili olması aslında Ebû Said Efendi ile siyasi, manevi dostluğunun yanı sıra hazzetmediği Siyavuş Paşa'nın kendi istediği kişiyi önemli bir pozisyona getirmesini istememesinden kaynaklanmış olabilir. Uzun Süleyman Ağa belki de kendi gücünün kırılabilceğini ve himaye ağına zarar gelebileceğini düşündüğünden, Sadrazam Siyavuş Paşa'nın şeyhülislâmlık makamındaki etkisine engel olmaya çalışmış olduğu düşünülebilir.

Görev değişikliklerinin yapıldığı sırada, yeniçerilerin bir kısmının Vâlîde-i Kebîr Kösem Sultan'ın öldürülmesinin intikamını almak istedikleri duyulmuştur.¹⁵³ Şeyhülislâm Ebû Said Efendi ve Uzun Süleyman Ağa'nın da içinde bulunduğu saray ağaları, padişahın tahtının tehlikede olduğunu ileri sürmüştür. Bunun üzerine padişah kullarının Sancak-ı şerif etrafında silahlı bir şekilde toplanmaları çağrısı yapılmıştır. Böylelikle Orta Camii'de toplanmış olan yeniçerilerin ve işbirlikçileri olan ulemadan kişilerin direnişi kırılmıştır. John Wilhelm Zinkeisen, Kösem Sultan'a yapılan ayaklanmanın lideri olan Uzun Süleyman Ağa'nın aynı zamanda sultanın taraftarı olanların gücü kırıldıktan sonra Harem yönetiminin mutlak gücüne sahip olduğunu ifade etmektedir. Uzun Süleyman Ağa'nın yeniçeriler içindeki asi ağaların görevden alınması, sürgün ve idamlarında önemli bir rol oynadığına vurgu yapmaktadır.¹⁵⁴ Hatta öyle ki Ebû Said Efendi ve Uzun Süleyman Ağa'nın ortak kararı ile Hüseyin Ağa yeniçeri ağalığından alınarak yerine ocaktan birinin yeniçeri ağası olmasına karar vermişlerdir. Bu sayede yeniçeri ağalarının isyan etmesi ihtimali önlenmiştir.¹⁵⁵ Ayrıca Abdülaziz Efendi de Ebû Said Efendi'nin nifakı yüzünden bu hadisenin akabinde sürgüne gönderildiğini ifade etmektedir.¹⁵⁶

Bu olaylarla birlikte Uzun Süleyman Ağa'nın yaklaşık yirmi gün sonra alacağı Dârüssaâde ağalığı makamına kadar Vezîriâzam Siyavuş Paşa'dan daha etkili olmaya

¹⁵² Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e., s. 95-96.

¹⁵³ J. W. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi c. IV*, (Çev. N. Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011, s. 590.

¹⁵⁴ Zinkeisen, a.g.e., s. 590-591.

¹⁵⁵ Tezin, a.g.e., s. 203-204.

¹⁵⁶ Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e., s. 96.

çalıştığı görülmüştür. Sadrazamlık makamına Uzun Süleyman Ağa'nın desteğini alarak geçen Siyavuş Paşa, kendisinden daha aktif rol oynamaya çalışarak devlet işlerine müdahalede bulunmaya çalışmasına bir süre sonra tahammül edememiş olacak ki aralarında ciddi bir rekabet ortamı oluşmaya başlamıştır. Ek olarak Uzun Süleyman Ağa'nın adamlarından biri olan Defterdar Emir Paşa'nın Vezîriâzam Siyavuş Paşa tarafından görevden azledilmesi üzerine Emir Paşa, Uzun Süleyman Ağa'ya sığınmış ve iktidar kavgası daha da şiddetli hale gelmiştir (Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan ve Vâlide-i Sagîr Turhan Sultan tasvirleri için bkz. Görsel 20, 21).





Görsel 20. Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan

Kaynak: G. Greblinger, 'Wahre Abbildungen der Türkischen Kayser vnd Persischen Fürsten/ so wol auch anderer Helden und Heldinnen von dem Osman' / biß auf den andern Mahomet. Johann Ammon, Frankfurt, 1648.



Görsel 21. Vâlide-i Sagîr Turhan Sultan

Kaynak: L. Seculin, 'Portrait de Emina, Femme de Sultan Hibraim', Yağlı Boya Portesi, 19. Yüzyıl.

2.2. Uzun Süleyman Ağa'nın Dârüssaâde Ağalığını Alması ve Osmanlı Siyasetindeki Rolü

Vâlîde-i Kebîr Kösem Sultan'ın katledildiği gece yaşananlardan sorumlu olan ve Kösem Sultan taraftarı olan birçok ağa öldürülmüştür. Uzun Süleyman Ağa tarih anlatılarında bu olayda baş suçlu olarak gösterilmesine rağmen Afyoncu ve Demir'e göre IV. Mehmed, adeta zafer kazanan kahraman olarak Uzun Süleyman Ağa'yı hizmetleri karşılığında Dârüssaâde ağalığı makamı ile ödüllendirmiştir. Dârüssaâde Ağası Mehmed Ağa'nın azledilmesinin hemen akabinde bu ödül Uzun Süleyman Ağa'ya verilmiştir.¹⁵⁷ Ahmed Nezihi Turan da benzer bir ifadeyle Süleyman Ağa'nın bu mühim hizmeti karşılığında padişahın ikram ve iltifatına mahzar olduğundan Dârüssaâde ağalığı makamına getirildiğini söylemektedir.¹⁵⁸ Dârüssaâde Ağası Mehmed Ağa'dan devralınan Evkâf-ı Selâtin vakıf gelirlerinin tutulmuş olduğu Mâliyeden Müdevver Defteri'nin başlarında Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa ile ilgili yazılanlar IV. Mehmed ve Vâlîde Turhan Sultan gözündeki değerini kanıtlar niteliktedir. Defterin başlangıcında “Saray erkânının gözdesi, padişahların sırdaşı ve güvenilir yakını, yüce ve hakanî hazretin can yoldaşı, izzet ve devlet sahibi aziz kişi Süleyman Ağa” olarak ifade edilmektedir.¹⁵⁹ Ahmed Resmi ve Naîma'ya göre; şevvâlin on birinci günü 1061'de (21 Eylül 1651) Uzun Süleyman Ağa Dârüssaâde ağası olarak divânda tebrikleri kabul etmiştir.¹⁶⁰ Mâliyeden Müdevver Defteri'ne bakıldığında ise Uzun Süleyman Ağa'dan önce Dârüssaâde ağalığı yapmış olan Mehmed Ağa'nın vakıf gelir ve giderlerinin kayıtlarının denetlendiği muhasebeye bakıldığında Ramazan 1061 (Eylül 1651) başlarında Mehmed Ağa'nın bu görevde olmadığı ancak defter kaydının Zilhicce 1061 (Aralık 1651) yılında başladığı görülmektedir¹⁶¹ (IV. Mehmed dönemi kara hadım harem ağaları tasviri için bkz. Görsel 22).

¹⁵⁷ Afyoncu, Demir, a.g.e., s. 54. Ayrıca Dipnot 108.

¹⁵⁸ Turan, a.g.e., s. 140. Ayrıca Uzun Süleyman Ağa'nın Dârüssaâde ağalığı makamına getirilmesinin hemen ardından Ebû Said Efendi'nin göreve getirildiği ifade edilmektedir. Bkz. Aktemur, a.g.e., s. 95.

¹⁵⁹ MAD. d. 5181, R. 1062/ 15 Şubat/Mart 1652.

¹⁶⁰ Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1357; Aycibin, 2001, a.g.e., s. 206.

¹⁶¹ MAD. d. 5181, R. 1062/ 15 Şubat/Mart 1652.



Görsel 22. IV. Mehmed Dönemi Kara Hadım Harem Ağaları Tasviri

Kaynak: P. Rycout, G. Sagredo, *Die Neu-Eröffnete Ottomannische Pforte*, Auf Unkosten Lorentz Kronigers und Gottlieb Göbels seel. Erben/Buchhändl, Gedruckt bey Johann Jacob Schöning, Augsburg, 1694. <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/rycaut1694bd1>

Ahmed Resmi Efendi Uzun Süleyman Ağa'nın Dârüssaâde ağalığı görevine tayini sonrası düzenlenen töreni şu şekilde aktarmaktadır: “Eylül 1061’de göreve başlaması vesilesiyle ocak ağaları tarafından büyük bir merasim düzenlenmiş; çeşitli süslü sancaklarla donatılmıştır. Özellikle bu tür nişan ve alâmetlerin sadece Dârüssaâde ağalığı gibi ayrıcalıklı makamlara tahsis edilmesinden dolayı büyük bir ihtişam oluşturmuş, bu görkemli temsil onun etrafında toplanan hizipleri içinde dikkat çekici bir tören olmuştur. Ayrıca şevvâlin on birinci günü 1061’de büyük bir Divân toplantısı tertip edilmiş, tüm vezîr ve yüksek rütbeli devlet erkânı sırayla Uzun Süleyman Ağa’yı tebrik etmişlerdir”.¹⁶² Ahmet Refik Altınay ise divândaki tebrik törenini şu şekilde anlatmaktadır: “Uzun Süleyman Ağa büyük bir divân hazırlanmasını emretmiş, bu tören öyle kudretli bir şekilde hazırlanmış ki Kanûni Sultan Süleyman’ın muazzam ülkesini idare eden devlet adamları Dârüssaâde ağasının tahakkümü altına girmiştir. Törende Uzun Süleyman Ağa ipekli bir sedire kurulmuş, başındaki uzun ve beyaz mücevveze kara teniyle zıtlık oluştururken, Uzun Süleyman Ağa’ya yaranmak amacıyla devleti yönetecek olan devlet adamları tebrik

¹⁶² Aycibin, 2001, a.g.e., s. 206.

için sıraya dizilmişler ve Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'ya tebriklerini sunmuşlardır.”¹⁶³

Dârüssaâde ağalığı makamın gücünü eline almasıyla birlikte Uzun Süleyman Ağa ile Saray'ın önemli devlet adamları arasındaki rekabet artmaya başlamıştır. Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa ilk iş olarak Siyavuş Paşa'yı azlettirmek ve katletmek için Turhan Sultan'ı ikna etme çalışmalarına başlamış ve başarılı olmuştur.¹⁶⁴ Ahmet Refik Altınay'a göre, Vâlîde Turhan Sultan saadetini Uzun Süleyman Ağa'ya borçlu olduğundan onun öğütlerini dinleyip, seçtiği devlet adamlarının atanmasına ses çıkarmamıştır. Bu sayede de Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'yı padişaha bile emreden Saray'ın mutlak hâkimi olarak yorumlamaktadır.¹⁶⁵ Çağatay Uluçay'a göreyse, Vâlîde-i Muazzama Kösem Sultan öldürüldüğünde 24 yaşında olan Vâlîde Turhan Sultan saf olduğundan Uzun Süleyman Ağa ve Meleki Kalfa'nın etkisi altında kalmış ve devlet işlerini onların isteklerine göre yapmıştır. Bu sebeple rüşvetin artması, yolsuzlukların çoğalması ve değersiz kimselerin önemli görevlerin başına getirilerek devlet vaziyetinin de kötüleşmesi sonucunu doğurduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁶

Uzun Süleyman Ağa bir süredir arasının kötü olduğu Siyavuş Paşa'nın sadareten alınması için uğraşmaya başlamıştır. Bu sebeple Ebû Said Efendi başta olmak üzere dostları ile Siyavuş Paşa'nın gözden düşmesini ve azledilmesini sağlamıştır.¹⁶⁷ Vâlîde Turhan Sultan bu rekabet ortamında vezîriâzam değişikliğinin yapılmasını uygun görmüş ve sadaret mührünü alacak kişinin kim olacağı ile ilgili Uzun Süleyman Ağa'nın tavsiyesi üzerine vâlîde sultan kethüdası olan Mimar Kasım Ağa ve Uzun Süleyman Ağa ile istişarede bulunmuştur. Köprülü Mehmed Paşa'nın vekil-i saltanat olarak göreve gelmesini isteyen Mimar Kasım Ağa bu isteğine ulaşamamış ve Uzun Süleyman Ağa'nın da önerisi ile Turhan Sultan Gürcü Mehmed Paşa'yı vezîriâzam yapma kararı almıştır. Burada önemli olan iki nokta bulunmaktadır: İlki, Vâlîde Turhan Sultan'ın kethüdası Mimar Kasım Ağa'nın önerdiği sadrazam

¹⁶³ Altınay, a.g.e., s. 378.

¹⁶⁴ Ünal, M. A. *Sultan'a Hükmeden Sadrazam: Köprülü Mehmed Paşa*, Erdem Yayınları, İstanbul, 2019, s. 32.

¹⁶⁵ Altınay, a.g.e., s. 380.

¹⁶⁶ Uluçay, a.g.e., s. 58

¹⁶⁷ Tezin, a.g.e., s. 204.

adayının değil, Uzun Süleyman Ağa'nın himaye ağına katabileceği Gürcü Mehmed Paşa'nın sadrazamlık makamına getirilmesi konusundaki başarısı olarak karşımıza çıkmaktadır. İkincisi ise, Mimar Kasım Ağa Uzun Süleyman Ağa'nın tavsiyesi ve desteği ile vâlîde kethüdası olmuş olsa da fikir ayrılığı yaşadıkları ve Mimar Kasım Ağa'nın kendi nüfusundan biri olan Köprülü Mehmed Paşa'nın sadarete gelmesini istediği görülmektedir Kararı takiben Siyavuş Paşa saraya çağırılmış ve mührü alma görevi Uzun Süleyman Ağa'ya verilmiştir.¹⁶⁸ Bu olay değerlendirildiğinde Uzun Süleyman Ağa'nın protokolün birinci ve ikinci sırasında yer alan makamlardaki kişilerin atanmasında oynadığı rol, yönetimdeki himaye ağını genişleterek makam devamlılığını sağlama amacıyla olup olmadığı sorusunu öne çıkarmaktadır.

Sadaret değişikliği ile ilgili yapılan toplantının ardından Uzun Süleyman Ağa'nın Siyavuş Paşa'dan mührü almasında yaşanan olaylar oldukça dikkat çekicidir. Naîma'nın anlatısına göre, Siyavuş Paşa padişahın yanına gitmesine izin verilmeden derhâl Uzun Süleyman Ağa'nın yanına götürülmüştür. Uzun Süleyman Ağa, Siyavuş Paşa'nın kapıdan girişi ile “ver mühr-i şerîfi” diyerek elini uzatmış ve şaşırان Siyavuş Paşa: “benim mûcib-i azlim nedir? Huzûr-ı padişaha varalım görelim bunun aslı nedir?” diyerek belki de Uzun Süleyman Ağa'ya güvenmediği ve azledilmesinin doğru olmadığını düşündüğünden mührü vermek istememiştir. Bunun üzerine ise Uzun Süleyman Ağa: “Bre fülân! Ver mührü yoksa senin ağzını kırarım” diyerek Siyavuş Paşa'nın üstüne yürümüş, Siyavuş Paşa ise daha fazla direnemeyerek mührü teslim etmiştir. Bununla birlikte Uzun Süleyman Ağa Siyavuş Paşa'yı azlettirmekten öte katli için Vâlîde Turhan Sultan'a öneri de bulunmuş olsa da vâlîde sultan bu kararı “bir serhadde gitsin hizmette bulunmuş vezîrdir, katli bir veçhiyle lââyık ve ma'kul değildir” diyerek reddetmiş ve Siyavuş Paşa Bosna'ya gönderilmiştir.¹⁶⁹ Bu yaşanan olay bir Dârüssaâde ağasının devletin en üst makamında olan vezîriâzamdan zorla mührü alması ve istediği adamı bu göreve getirmesi daha önce görülmemiş bir hadise olduğundan, dönem siyasi güç dengelerini anlamak adına oldukça kıymetlidir.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Derin, a.g.e., s. 34.

¹⁶⁹ Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1367-1368. Nihâdî ise; Siyavuş Paşa'nın katledilmesine şeyhülislâmın rıza göstermediğini ifade etmektedir. H. N. Özkasap, ‘Tarih-i Nihâdî (152b-233a) (Transkripsiyon ve Değerlendirme)’, Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul, 2004, s. 11.

¹⁷⁰ İnalçık, a.g.e., s. 294.

Gürcü Mehmed Paşa'nın vezîriâzamlık makamına gelmesi ile zaten hâlihazırda araları açık olan Mimar Kasım Ağa ile Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın arası iyice açılmıştır. Mimar Kasım Ağa hem Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam olmasını istediğinden hem de Gürcü Mehmed Paşa'nın Uzun Süleyman Ağa ile olan yakınlığını bildiğinden sık sık Vâlîde Turhan Sultan'a Köprülü Mehmed Paşa'nın vezîriâzam olması için tavsiyelerde bulunmuştur.¹⁷¹ Uzun Süleyman Ağa, Mimar Kasım Ağa'nın vâlîde sultana yapmış olduğu öneriyi duymasının ardından Gürcü Mehmed Paşa'yı haberdar edip Mimar Kasım Ağa Kıbrıs'a, Köprülü Mehmed Paşa Köstendil Sancağı'na gönderilmiştir. Uzun Süleyman Ağa'nın bu hamlesinin kendi nüfusunun devamlılığını korumak adına yapıldığı söylenmektedir.¹⁷² 90 yaşlarında devletin mâli açıdan da zor zamanlar yaşadığı dönemde vezîriâzam olan Gürcü Mehmed Paşa'nın, Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa ile iş birliği yapmış olması şaşırtıcı görülmemektedir. Tıpkı Uzun Süleyman Ağa'nın yaptığı gibi Gürcü Mehmed Paşa'da, kardeşi Cafer Paşa'nın Şam Beylerbeyliği'ne tayin edilmesini sağlayarak önemli pozisyonlarda kendi nüfus ağını oluşturmaya çalışmıştır.¹⁷³ Diğer taraftan kendi makamı için tehlike arz edecek devlet adamlarından olan Tarhuncu Ahmed Paşa, Boynueğri Mehmed Paşa İstanbul'dan uzaklaştırılırken, IV. Mehmed'in hocalarından Reyhan Ağa, Melek Ahmed ve Mevkûfâtî Mehmed Efendi Midilli'ye sürülmüştür.¹⁷⁴ Naima, Gürcü Mehmed Paşa'nın çevresinde danışabileceği ve nasihat alabileceği Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'dan başka kimsenin kalmamasını makamına tehdit olacak herkesi uzaklaştırmasından kaynaklandığı şeklinde ifade etmektedir.¹⁷⁵

Dârüssaâde ağası Uzun Süleyman Ağa'nın yaptığı hamleler devam ederken diğer taraftan Vâlîde Turhan Sultan siyaset, devlet idaresi ve protokol konularında kendini bir hayli geliştirmiş, Saray içinden ve dışından devlet erkânları ile çevresini

¹⁷¹ İncelik, a.g.e., s. 295.

¹⁷² Bu noktada Naima ve Abdurrahman Abdi'nin anlatımları ayrılmaktadır. Abdurrahman Abdi, Mimar Kasım Ağa ve Uzun Süleyman Ağa'yı müttefik olduklarını Köprülü Mehmed Paşa'nın Uzun Süleyman Ağa'nın şefaati ile kubbe vezareti verildiği; ancak vezîriâzamanın arzı ile Kasım Ağa'nın Kıbrıs'a sürüldüğü söylenirken, Naima, Mimar Kasım Ağa'nın Uzun Süleyman Ağa ile müttefik olmadığını hatta Mimar Kasım Ağa'yı ve önermiş olduğu Köprülü Mehmed Paşa'yı tehdit olarak görmesinden kaynaklı Turhan Sultan'a karşı Mimar Kasım Ağa'nın gözden düşmesini sağlayarak Kıbrıs'a sürülmesini sağladığı şeklinde anlatılmaktadır. Mustafa Naima Efendi, a.g.e., s. 1367-1368, 1372, 1392, 1399; Abdurrahman Abdi, a.g.e., s. 34-35.

¹⁷³ Afyoncu, Demir, a.g.e., s. 55-56. Ayrıca Dipnot 114-115.

¹⁷⁴ M. Çakır, 'IV. Mehmed'in Ailesi ve Hanedan Politikaları', Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2024, s. 142.

¹⁷⁵ Mustafa Naima Efendi, a.g.e., s. 1396.

genişletmeye aynı zamanda yanında bulundurmaya çalışmıştır. Mimar Kasım Ağa ve Hocazâdeler olarak bilinen Mesud Efendi bu isimler arasında sayılmaktadır. Turhan Sultan'ın bu hamleyi özellikle zor zamanlar geçiren devletin daha iyi duruma hızlıca gelebilmesi ve dizginleri daha sıkı elinde tutabilmesi için yapmış olabileceği analizi yapılmıştır. Ek olarak Turhan Sultan, Kösem Sultan'ın yaptığı hatadan kaçınarak yeniçeriler ile değil, yönetici elitinin içinden birçok kesimle ittifak kurmaya çalışmış ve özellikle sadrazam seçiminde titiz davranarak görmüş geçirmiş, bilgili, yaşlı kişilere yönelmeye çalıştığı ifade edilmektedir.¹⁷⁶

Devletin siyasi ve ekonomik durumunu, Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın Osmanlı siyasetine ne ölçüde dahil olduğunu ve kendi himaye ağında bulunan kişileri arka planda nasıl koruyup gözettiğini anlamlandırabilmemiz açısından; Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde bulunan ve Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa tarafından Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa'ya gönderildiği düşünölen dört evrak oldukça önemlidir. Dönemin idari ve malî durumuyla ilgili ma'lûmât verildiği, bazı konularda uyarı ve taleplerin bulunduğu Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa tarafından gönderilen belgede dua ve sadakat ifadeleri ile başlandığı görölmektedir. Metnin ilk bölümünde, sipahi taifesine dair meseleye değinilmiştir. Uzun Süleyman Ağa, sipahilerin çocuklarına maaş verilmesi yönünde bulunulan talepten haberdar olduğu ama bu konuda padişahın rızasının bulunmadığı açıkça ifade edilmektedir. Bu sebeple padişah fermanı doğrultusunda bu talebe rıza gösterilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Devamında, Gürcü Mehmed Paşa tarafından gönderildiğini anladığımız bir tezkirenin ellerine ulaştığını, talebin anlaşıldığı ve bu minvalde padişahın Cafer Paşa'ya şam valiliği ile Tersane Emanetini ihsan ettiğini Uzun Süleyman Ağa'nın bildirdiği görölmektedir. Buradaki "ihsan" kelimesi Cafer Paşa'nın padişahın lütfuna mahzar olduğunu ifade eden resmi bir terim olarak kullanılmıştır. Ayrıca Uzun Süleyman Ağa tarafından sipahilere verilen ulûfe dağıtımı meselesinde padişahın emir verdiği bildirilmektedir. Ulûfe dağıtımı meselesinde çok dikkatli olunması gerektiği ve padişah fermanına göre "imdi pek tekayyüd buyruldukda bir söze bâ'is olmaya" şeklinde ifade edilmektedir. Yani, ulûfe dağıtımlarında dedikodu ve huzursuzluğa neden olmayacak şekilde sürecin yönetilmesi gerektiğine özellikle

¹⁷⁶ akır, a.g.e., s. 137.

değinilmektedir. Ek olarak, ulak aracılığı ile iletilen emirlerin sadece gerçekten önemli konular için kullanılmasının daha uygun olacağı ile ilgili Gürcü Mehmed Paşa'ya uyarıda bulunduğu anlaşılmaktadır. Belgenin son kısmında ise Rumeli bölgesinde bulunan darphanelerdeki sikke basımı ile ilgili bilgi verilmektedir. Sofya, Sidrekapusu ve Belgrat'ta bulunan üç darphanede sikke kesimi yapıldığı, bu hususun daha önce de padişaha bildirilmiş olmasına karşın Uzun Süleyman Ağa'nın bu durumu tekrar gündeme getirdiği anlaşılmaktadır. “Bu üç yerde sikke kesilmesini külli men‘ etmeye sa‘y buyurasız” diyerek sikke basımının tamamen yasaklanması gerektiği ifade edilmektedir. “Zirâ kim cümle sikkenin bozulmasına sebep olur” ifade ile sikke basımındaki yasaklanmanın gerekçesine değinilmektedir. Bu ifade diğer bir taraftan paranın değerini düşüreceği ve sahte para basımına sebep olacağı yönünde bir endişeyi de ifade etmektedir.¹⁷⁷

Yine Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa tarafından benzer tarihli Gürcü Mehmed Paşa'ya yazıldığı düşünülen başka bir belgede; Uzun Süleyman Ağa'nın, Rumeli Kazaskeri Hanifi Efendi, Anadolu Kazaskeri Mesud Efendi ve İstanbul Kadısı Beyazî Hasan Efendi için; “her biri bir müddetten berü hayırhâh-ı devlet kimesnelerdir vak‘a günü şevketlü padişahımıza ve ümmet-i Muhammed'e hizmette bulunurlar” diyerek söz konusu şahıslara güvenilmesi gerektiği ve herhangi bir karışıklıkta hem padişahın hem de Müslüman cemaatin yanında bulunacakları yönünde olumlu bir kanat oluşturmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ek olarak devamında, Yusuf Efendi'nin “vâcibü'r-ri‘âye kimesnedendir” ifadesi ile korunmaya ve gözetilmeye layık biri olduğu vurgulanmaktadır. Uzun Süleyman Ağa'nın “İzzetlü ve sa‘âdetlü babam sultanım hazretlerinin huzûr-ı izzetlerine hulûs-ı niyet üzre du‘â-i hayırlar takdîminden sonra” ifadesi ile saygı hitabını yineleyerek sipahilere dağıtılacak ulûfelerde gecikme yaşandığını işittiğini ve duyduğu endişeyi ifade ettiği görülmektedir. Ardından, Bolu sancağının iltizama verilmek istediğini gönderilen tezkirede gördüğünü, devletin vergi toplamasına engel çıkarmadıklarını ancak sancağın iltizamı konusunda özel bir hassasiyetinin olduğu ifade edilmektedir. Bolu sancağında görev yapan kişinin kendisine bağlı kişi olduğunu bu sebeple görevin başka birine verilmemesi konusunda

¹⁷⁷ BOA. TS.MA.e. 748-82, 29 Zilhicce 1061 / 13 Aralık 1651. Belge içeriğinde herhangi bir tarih belirtilmediğinden, BOA belge özet kısmında yer alan tarih baz alınmıştır. Tam transkripsiyon için bkz. Ek-2.

daha önceden bilgi verdiği vurgulanmaktadır. Belgenin son kısmında ise Uzun Süleyman Ağa tarafından Hasan Ağa'nın zimmetinde bulunan malların durumu rapor edilmekte ve soru sorulmaktadır: "Hasan Ağa'nın zimmetinde kul kethüdâsı ve yeniçeri ağasının yirmiden ziyâde at almıştır. Onu dahi alalım mı buyurulmuş." Burada söz konusu zimmetin, Osmanlı maliyesinde görevlilerin sorumluluğunda olan nakit ve taşınır malları ifade etmek için kullanıldığı düşünülmektedir. Ayrıca devamında, Hasan Ağa'nın usulsüz bir şekilde bazı dirlikleri kendine bağlayıp dağıttığını ima ederek durumun incelenmesi ve gerekli tedbirlerin alınması vurgulanmaktadır.¹⁷⁸

Uzun Süleyman Ağa tarafından gönderilen bir başka belgede ise padişahın gelen tezkire-i şerifin ulaştığı ve içeriğinde bahsedilen konuların öğrenildiği bildirilmektedir. Tezkirede yer alan bilgilere göre, padişah tarafından bazı gayrimüslim reayanın gönderildiği ve bunlar hakkında bir emir verdiği anlaşılmaktadır. Bu gayrimüslim reayanın bir kısmının daha bulunması gerektiği ve padişah fermanının bu yönde olduğu ifade edilmektedir. Devamında, Sarı Kâtip'in (Kösem Sultan'ın adamlarından biri)¹⁷⁹ padişaha takdim edilmek üzere bir kılıç ve hançer hediye ettiği bildirilmektedir. Ayrıca Uzun Süleyman Ağa devamında, padişaha bir "hayır-civân" yani hizmete uygun, sadık genç bir adamdan bahsettiğini; bu kişinin ne kadar تنها ya da kabalık bir yerde bulunursa bulunsun kamu yararı durumunda padişah fermanı böyledir diyerek görevlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Ek olarak Uzun Süleyman Ağa, -Gürcü Mehmed Paşa'ya hitaben söylendiği düşünülmekte- bu tür durumlarda kendi adının kullanmaması, adını eğmemesi, dostluk ve hukuk bağlarının gizli tutulmasıyla aynı zamanda da kalbinde taşınmasıyla sağlanabileceği ile ilgili uyarılarda bulunduğu görülmektedir. Belgenin son bölümünde Sivas Beylerbeyliği görevinde bulunan Mehmed Paşa'nın bu görevden alınarak Şehr-i Özü Beylerbeyliği'ne atandığı, yerine Çavuşoğlu'nun getirildiği bildirilmektedir. Ancak bu atama kararının devlete fazla fayda sağlayamayacağı ve Çavuşoğlu'nun bu göreve uygun olmadığı ifade edilmektedir. Bu sebeple eski görevli olan Topal Arnavud Mehmed Paşa'nın tekrar Sivas'a atanmasını ve Şehr-i Zol Beylerbeyliği görevine Çavuşoğlu'nun getirilmesi talebinde bulunmaktadır. Ek olarak sipahilerin günden

¹⁷⁸ BOA. TS.MA.e. 303-4, 29 Zilhicce 1061 / 13 Aralık 1651. Belge içeriğinde herhangi bir tarih belirtilmediğinden, BOA belge özet kısmında yer alan tarih baz alınmıştır. Tam transkripsiyon için bkz. Ek-1.

¹⁷⁹ Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., 1352.

güne çoğaldığı ve bu artışın ileride “nâ-ma‘kûl harekete” yani istenmeyen bir karışıklığa sebebiyet verebileceği ima edilerek müdahale edilmesi gerekliliği ifade edilmektedir.¹⁸⁰

Süleyman Ağa’nın “izzetlü ve sa‘âdetlü babam sultânım” hitabıyla muhtemelen Gürcü Mehmed Paşa’ya göndermiş olduğu başka bir belgede, donanmanın durumu hakkında bilgilerin yer aldığı anlaşılmaktadır. Donanma durumu hakkında her şeyin kayıt altına alınması gerektiği vurgulanmakla birlikte kürekçilerin durumunun da kayıt altına alınmasına özellikle dikkat çekilmektedir. Muhtemelen Girit Seferi ile ilgili hazırlanan donanma hakkında bilgilendirmelerin ve tavsiyelerin yapıldığı düşünülen bu belgede Uzun Süleyman Ağa’nın vermiş olduğu tavsiyeler oldukça dikkat çekicidir. Belgenin devamında donanmanın hemen Boğazhisar’ı geçerek sefere çıkmasının uygun olmadığı, önce düşmana karşı cevap verilip şanlı bir savaş gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Gemilerin iyi boyandığı ve dış görüntüsünün güzel görüldüğü ancak gemide görev alan kürekçi ve savaşçıların sayısının yeterli olup olmadığı ile ilgili bilgi sahibi olunmadığına değinilmektedir. Bu sebeple kürekçilerin kontrol edilerek bilgi verilmesi konusunda padişahın emir verdiği ifade edilmektedir. Ek olarak Uzun Süleyman Ağa’nın her bir kadırgada kürekçilerin eksiksiz bir şekilde bulunması için çaba gösterilmesi ve eksiklerin tamamlanması ile ilgili tavsiye ve istekte bulunduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki bu talebini “babacığım” hitabıyla yumuşatmakta ve samimi bir dille pekiştirdiği düşünülmektedir. Ayrıca Kethüda Bey’in donanmaya tayin edilmemesi talep edilmektedir. Uzun Süleyman Ağa, bu tayinin kendilerini zarara uğratacağını ve haksız bir duruma sebebiyet verdiği ile ilgili imada bulunmaktadır. Bu sebeple bu uygulamanın insafli olmadığı ve verilen kararın tekrar gözden geçirilmesi ile ilgili talebini dile getirdiği görülmektedir. Belgenin son kısmında ise -muhtemelen Gürcü Mehmed Paşa’ya hitaben- onun padişahın temsilcisi olduğunu ve emirlerin padişah tarafından geldiği ve kendisinin

¹⁸⁰ BOA. TS.MA.e. 759-17, 29 Zilhicce 1061 / 13 Aralık 1651. Belge içeriğinde herhangi bir tarih belirtilmediğinden, BOA belge özet kısmında yer alan tarih baz alınmıştır. Tam transkripsiyon için bkz. Ek-3.

elinde herhangi bir yetkinin bulunmadığı ifade edilmektedir. Bu sebeple padişahın kulları olarak onun sözlerinin sorgulanmayacağı vurgulanmaktadır.¹⁸¹

Belgeler incelendiğinde, Uzun Süleyman Ağa'nın muhtemelen bu mektupları Gürcü Mehmed Paşa'ya gönderdiği düşünülmektedir. İdari ve askeri süreçlerle çok yakından ilgilendiği ve bu doğrultuda yönlendirmeler yapmaya çalıştığı görülmektedir. Ayrıca “İzzetlü ve sa’âdetlü babam sultanım” gibi ifadelerle muhatabına yani sadrazama hitap etmesi aralarındaki yakınlık ve hâmîlik ilişkisini yansıtırken, “bizim adımızı eğmeyesiz, dostluğumuzu derûnunuzda saklayasız” gibi cümlelerle dostluklarının gizli kalması gerekliliği ve devam etmesine dair sadakatinde bahsettiği söylenebilir. Ayrıca vâlîde sultan, padişah ve sadrazam arasında arabulucu görev gerçekleştirmesinin yanında vâlîde sultan ve padişah kararlarının arkasında Uzun Süleyman Ağa'nın olduğu düşünülmektedir. Kendi siyasi çevresini korumak ve etki alanını genişletmek içinde görev değişikliklerinde müdahalede bulunmaya çalıştığını söylemek mümkündür. Diğer bir taraftan devletin ciddi bir malî sorunla uğraştığı, önlemler almaya ve asayiş korumaya yönelik ilerlemeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Girit Seferi için yapılan hazırlıklarla ilgili olduğu düşünülen belgenin içeriğinde ise Gürcü Mehmed Paşa'nın başarılı olabilmesi adına telhislerini yoğunlaştırdığı gözlemlenmektedir. Osmanlı protokolünde birinci sırada Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa'nın değil de Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın bulunduğu izlenimini verdiği belgelerden yola çıkılarak söylenebilir.

Uzun Süleyman Ağa ve Gürcü Mehmed Paşa her ne kadar makamlarını güçlendirmek için hamleler yapmış olsalar da hem devlet maliyesi hem de asayiş o kadar sıkıntılı bir duruma girmiştir ki Vâlîde Turhan Sultan'ın, şeyhülislâm ve kazaskerlerle gizlice görüşerek duruma çare aramaya ve sadaret makamının değiştirilmesi yönünde toplantılar yapmaya başladığı söylenmektedir.¹⁸² Bu toplantıların içeriğinden haberdar olan Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa, Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa'yı korumak adına Osmanlı tarihinde benzerine az rastlanan bir hamleyle başvurmuş ve Gürcü Mehmed Paşa'nın ömür boyu vezîriâzam

¹⁸¹ BOA. TS.MA.e. 699-39, 29 Zilhicce 1062 / 1 Aralık 1652. Belge içeriğinde herhangi bir tarih belirtilmediğinden, BOA belge özet kısmında yer alan tarih baz alınmıştır. Tam transkripsiyon için bkz. Ek-5. Ayrıca bu belgeye, Merve Çakır'ın doktora tezinde atıf yapılmıştır. Bkz. Çakır, a.g.e., s. 144.

¹⁸² Afyoncu, Demir, a.g.e., s. 60-61; Ünal, a.g.e., 33.

olacağına dair bir hatt-ı hümayûn almıştır.¹⁸³ Bu uğraşlarına rağmen Venedik donanması ikinci defa boğazı kapattığı için geç hazırlanan Osmanlı donanmasının Boğaz'dan geçememesi sonucu güçlüklerin yaşanması Vâlîde Turhan Sultan'ın Gürcü Mehmed Paşa'ya olan hoşnutsuzluğunu artırmıştır.¹⁸⁴ Başarısızlıkları ve çıkan söylentiler doğrultusunda sadrazamı savunamayacağını ve uğraşlarının işe yaramayacağını anlayan Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa kendisini de daha fazla tehlikeye sokmamak adına, yukarıda bahsedilen belgede vurguladığı gibi Gürcü Mehmed Paşa ile olan “dostluğunu içinde saklayarak” vezîriâzam değişikliğine müdahalede bulunamamıştır.¹⁸⁵ Diğer bir taraftan ise Vâlîde Turhan Sultan zaten halihazırda Gürcü Mehmed Paşa'yı azletmeden önce sürgündeki Tarhuncu Ahmed Paşa, Köprülü Mehmed Paşa gibi devlet adamlarının geri çağırılması üzerine vezîriâzama emir iletmiştir.¹⁸⁶

Gizli yapılan görüşmelerde Şeyhülislam Ebû Said Efendi, Hocaâde Mesud Efendi, Turhan Sultan'ın başağası Hacı İbrahim Ağa, Nakîbüleşraf Seyrekzâde gibi isimler Gürcü Mehmed Paşa yerine geçecek sadrazam için istişarede bulunmuşlardır.¹⁸⁷ Ebû Said Efendi ve müttefiki Seyrekzâde Efendi sadrazamlık makamına tekrar Siyavuş Paşa'nın gelmesi yönünde oylarını kullanmışlardır. Hatta “Elbette yine Siyavuş Paşa gelsin. Kızlar Ağası Süleyman Ağa'ya dahi biz her hâline kefiliz” ifadelerini kullanmışlardır.¹⁸⁸ Bu ifade incelendiğinde Uzun Süleyman Ağa ile Siyavuş Paşa'nın arasındaki anlaşmazlığın düzeldiği veyahut müttefik olduğu Ebû Said Efendi'nin bu durumda Süleyman Ağa'yı ikna ederek adına konuşuyor olduğu ihtimallerini düşündürmektedir. Ancak Hocaâde Mesud Efendi ve başağa İbrahim Ağa böyle bir durumun Uzun Süleyman Ağa, Ebû Said Efendi ve Seyrekzâde üçlüsünün himaye ağını güçlendirmesi beraberinde kendi işlerinin tehlikeye gireceğini düşündüklerinden bu fikri reddetmişlerdir. Bunun üzerine, söz konusu üçlünün ittifak etmesinin Vâlîde Turhan Sultan'ın devlet içindeki nüfuzunu tehlikeye atacağı gerekçesiyle, vâlîde sultanı bu birlikteliğe karşı harekete geçmeye ikna etmeye çalışmışlardır. Bu sebeple Hocaâde Mesud Efendi ve başağa Hacı İbrahim Ağa

¹⁸³ Afyoncu, Demir, a.g.e., s. 89.

¹⁸⁴ Çakır, a.g.e., s. 145.

¹⁸⁵ Ünal, a.g.e., 33.

¹⁸⁶ Afyoncu, a.g.e., s. 93; Çakır, a.g.e., s. 145.

¹⁸⁷ Tezin, a.g.e., s. 204; Çakır, a.g.e., s. 145.

¹⁸⁸ Tazin, a.g.e., s. 204.

Tarhuncu Ahmed Paşa'ya sadaret mührü verilmesi yönünde görüşlerini belirtmişlerdir.¹⁸⁹ Akabinde ise Tarhuncu Ahmed Paşa'ya sadaret mührü verme kararı alınmıştır (20 Haziran 1652).¹⁹⁰ İstanbul dışında olan Tarhuncu Ahmed Paşa'ya gizliden haber gönderilmiştir. Durumu sezen Gürcü Mehmed Paşa özellikle kendi aleyhine konuşan Hocaşâde Mesud Efendi'yi ortadan kaldırmak için bazı tedbirler almaya çalışmıştır. Diğer taraftan ise Surre Alayı'nın çıkışı için Ebû Said Efendi başta olmak üzere devlet erkânına haber gönderilmiştir. Aslında sadaret mührü Gürcü Mehmed Paşa'dan alınarak Tarhuncu Ahmed Paşa'ya verilmek istenmiştir. Bu sebeple herhangi bir karışıklık çıkması durumunda Surre Alayı bahanesiyle Tarhuncu Ahmed Paşa'nın Şam'a gönderileceği söylenmesi planlamıştır. Yalı Köşkü'nde buluşan devlet erkânı toplantı yaptığı sırada sadrazam ile Mesud Efendi arasında tartışma çıkmıştır. Bu esnada padişah tarafından iletilen hatt-ı hümayûn Gürcü Mehmed Paşa'ya sunulmuştur. Okuma bilmediğini ifade eden Gürcü Mehmed Paşa, Ebû Said Efendi'nin hatt-ı hümayûn okuması ile mührü teslim etmiştir. Akabinde Gürcü Mehmed Paşa hariç orada bulunan bütün devlet erkânı padişah huzuruna çağırılmış ve Vâlide Turhan Sultan tekrar sadarete kimin geleceğini sormuştur. Bir önceki gün sadrazamın kim olacağı ile ilgili karar verilmişse de tekrardan istişare için izin istenmiş ve Sultan IV. Mehmed vezîriâzam olarak Girit'te serdar olan Hüseyin Paşa'yı göreve getirmek istediğini ifade ederek devlet erkânının görüşlerini sormuştur. Tekrar istişare için dışarı çıkan devlet erkânı içeri girdiklerinde Hanefi Efendi Hüseyin Paşa'nın sadrazam olması halinde Girit'te işlerin zorlaşacağıyla ilgili görüşlerini belirtmiş ve Ebû Said Efendi kendisine katılmıştır. Konuşmaların devamında Hocaşâde Mesud Efendi Tarhuncu Ahmed Paşa'nın sadrazam olması yönünde görüşlerini iletmış ve bir kez daha Tarhuncu Ahmed Paşa'nın sadrazam olması kararlaştırılmıştır.¹⁹¹

Tarhuncu Ahmed Paşa'nın görevi devralır almaz devletin malî sıkıntısını çözebilmek adına çalışmalar yapmaya başlamıştır. Uzun Süleyman Ağa'nın yakın adamlarından olan Yeniçeri Kâtibi Hüseyin Efendi'yi görevden alması siyasi rekabet ortamının artmasına neden olmuştur.¹⁹² Sadrazam Tarhuncu Ahmed Paşa'nın bu hamlesini, Dârüssaâde Ağası Süleyman Ağa her ne kadar IV. Mehmed'e ve Vâlide

¹⁸⁹ Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1398-1399; Tezin, a.g.e., s. 205; Çakır, a.g.e., s. 145.

¹⁹⁰ Tinas, a.g.e., s. 32.

¹⁹¹ Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1398-1404.

¹⁹² Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1410.

Turhan Sultan'a şikâyet etmiş olsa da pek etkili olamamıştır. Naîma'ya göre Turhan Sultan'ın sadrazam seçiminde etkili olması Süleyman Ağa'nın nüfusundan kurtulmaya çalışmasından kaynaklandığından bu şikâyetin sonuçsuz kalmasına neden olmuştur.¹⁹³ Bu doğrultuda, en önemli mevkideki müttetikini kaybetmesinin yanında bir de padişah ve vâlîde sultandan da destek alamamış olan Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın, Sadrazam Tarhuncu Ahmed Paşa'nın kendisine yapacağı hamlelere karşı elinin zayıflayacağı ileri sürülebilir.

Bir bakıma yalnız kalmış olan Uzun Süleyman Ağa'nın, Tarhuncu Ahmed Paşa'ya 1652 yılında yazmış olduğu mektubun incelenmesi aralarındaki siyasi müzakereyi anlamlandırmamız açısından önemlidir. Mektubunda; padişahın izni ve iradesi hilafına herhangi bir pişkeş alınmadığını, alınmış olsa bile bunun beytül-mâl için ve gizlice yapılması gerektiğini yazarak, kendi itibarını korumak amacıyla yolsuzluk söylentilerinin doğru olmadığını ifade etmeye çalışmıştır. Yazının devamında Mısır valiliği atamasında Mehmed Paşa'nın gelişi ile ortalığın yatışacağına dair umut dile getirilirken, Tarhuncu Ahmed Paşa'nın Saray'da çıkan dedikodulara kulak asmamasını yalnızca Kahvecibaşı İskerder'in sözüne güvenmesi gerektiğini ısrarla belirtmiştir. Padişaha sıkı sıkıya bağlı olduğunu ve yeniçeri ağasına rüşvet verilmesinde padişahın izni olmadığını, padişahın bu zatın zapt edilmesi üzerine talimat tebliğ ettiği ifade edilmektedir. Tarhuncu Ahmed Paşa'nın Tatar Han'ına kılıç ve kaftan talebini, Saray protokolüne aykırı olduğu ve padişaha arz edilmediği gerekçesi ile reddetmiştir.¹⁹⁴ Belge doğrultusunda; Uzun Süleyman Ağa'nın temkinli, mesafeli ve stratejik bir üslup ile güç dengesini korumaya çalıştığı, ayrıca hakkında çıkan usulsüz rüşvet iddialarını yalanlayarak rüşvet almış olursa bile bunun devlet hazinesine aktarılacak için gizlice yapılmış olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Ek olarak, kendi nüfusundan kişilere güvenmesi için sadrazama öneride bulunmuş olması ve makamını kaybetme endişesi içerisine girmesi sonucu yaptığı işlerin sebebini Tarhuncu Ahmed Paşa'ya açıklayarak güvenini kazanmaya çalıştığı düşünülebilir.

¹⁹³ Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1342, 1399.

¹⁹⁴ BOA. TS.MA.e. 301-19, 29 Zilhicce 1062 / 1 Aralık 1652. Belge tarihi BOA'da 1 Aralık 1652 olarak yazılmış olsa da Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın temmuz sonu ağustos başı görevden azledildiği düşünüldüğünde bu mektubun en geç Temmuz 1652'de yazılmış olduğu tahmin edilmektedir.

2.3. Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın Görevden Azledilmesi ve İdamına Giden Süreç

Ahmed Resmi Efendi'nin anlatısına göre Süleyman Ağa, Vâlide Turhan Sultan'ın Hocaâde Mesud Efendi'nin yönlendirmesiyle Tarhuncu Ahmed Paşa'nın sadrazamlığa getirmesi ve bu kararda kendisine danışılmaması nedeniyle rahatsızlık duymuştur. Bu sebeple hem IV. Mehmed'e hem de daha çok Vâlide Turhan Sultan'a karşı tavırlarıyla gönül koyduğunu belli etmiştir. Uzun Süleyman Ağa'nın Vâlide Turhan Sultan'a olan soğuk ve mesafeli tavrı ise “devletin ileri gelenleri asil ve gururlu olduklarından kendilerini küçük düşürücü durumlarda alçak gönüllülük gösterememektedir.” şeklinde açıklanmaktadır. Devlet düzenini sürdüren bu kişilerin sahip oldukları itibar ve ağırlığın, onur kırıcı durumları kabullenmelerine engel olduğu şeklinde analiz edilmektedir. Yine de bu tutumu benimseyen kişilerin, devlet içindeki makamlarını uzun süre koruyamadıkları belirtilerek; Vâlide Turhan Sultan'ın Âtike Sultan'ın nikâh merasimi için hazırlık yapılmasını emretmesi üzerine Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın “yoktur” şeklindeki cevabının bardağı taşıran son damla olduğunu ve azledilerek Mısır'a gönderildiğini ifade edilmektedir.¹⁹⁵

Ahmet Refik Altınay'ın benzer anlatımına göreyse, Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa zaten hâlihazırda Gürcü Mehmed Paşa'nın azledilmesi ve kendisinin fikri alınmadan Tarhuncu Ahmed Paşa'nın vezîriâzam yapılmasından dolayı Vâlide Turhan Sultan'a kırgındır. Tarhuncu Ahmed Paşa sadaret makamına geldiği günden itibaren Vâlide Turhan Sultan'ın Hocaâde'ye yaklaşarak kendisinden uzaklaşması Uzun Süleyman Ağa'yı endişeye düşürmüştür. Bu sebeple Uzun Süleyman Ağa'nın her geçen gün hırçın davranışlar sergilediğini ve yanlış hamleler yaparak kendi sonunu hazırladığını ifade etmektedir.¹⁹⁶ Yıldırar Kara, Vâlide Turhan Sultan'ın ve IV. Mehmed'in Hocaâde'ye yaklaşmasındaki nedeni şu şekilde açıklamaktadır: Mısır valilerinin atamaları ve verilecek ödeneklerin tartışıldığı bir divân toplantısında Gürcü Mehmed Paşa'nın ve şeyhülislâmın Mısır'ın ayrı tutulması ile ilgili onayı sonucu, Hocaâde Mesud Efendi'nin karşı çıkarak bu durumun Mısır'ın ayrı bir saltanat gibi hareket etmesine ve elden çıkmasına sebep olabileceğini söylemiştir. Bu durum karşısında, IV. Mehmed'in Turhan Sultan'dan Hocaâde'nin sözlerinin doğruluğu ile

¹⁹⁵ Aycibin, 2001, a.g.e., s. 207.

¹⁹⁶ Altınay, a.g.e., s. 396-397.

ilgili onay almıştır. Bu durumun Hocaîade'nin IV. Mehmed ve Vâlide Turhan Sultan gözünde yükselmesine, Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa ve Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın gözden düşmesine sebep olduğu şeklinde yorumlanmaktadır.¹⁹⁷

Kısa bir süre sonra Vâlide Turhan Sultan bütün işlerde akıl hocası olarak Hocaîade'yi yanında bulundurduğu için Uzun Süleyman Ağa'nın kırgınlığı ve kaygısı artmıştır. Öyle ki Vâlide Turhan Sultan'a "bizim gibi sadık hizmetkârın kıymeti bilinmez. İş bitti, şimdi sözümüz dinlenmez" şeklindeki ifadesi kırgınlığını açık şekilde yansıtmaları olarak ifade edilmiştir. Burada Uzun Süleyman Ağa'nın "iş bitti, şimdi sözümüz dinlenmez" ifadesi, Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'ın öldürölmesi meselesine atıf yapılp yapılmadığı yönünde bir soru işareti doğurmaktadır. Bu olaya ek olarak ilerleyen zamanlarda; Vâlide Turhan Sultan'ın mürebbiyeliğini yapmış Âtike Sultan'ın Vezîr Yusuf Paşa ile gerçekleşecek nikâhı için hediyelerin verilmesi ve gerekli harcamaların yapılmasıyla Uzun Süleyman Ağa'ya emir vermesi üzerine "ne altın vardır ne kürk vardır ki vereyim" cevabını vermesi, zaten gözden düşmeye başlayan Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa ile Vâlide Turhan Sultan arasındaki ipleri tamamen koparmıştır.¹⁹⁸ Sadrazam olduğu günden beri atama, azil ve diğer meselelerde Dârüssaâde Ağası Süleyman Ağa'nın müdahalelerde bulunmaya çalışmasından hoşnut olmayan ve vâlide sultan ile ağanın arasının açılmasını fırsata çeviren Tarhuncu Ahmed Paşa, Hocaîade ile birlikte Vâlide Turhan Sultan'ın yanına giderek Uzun Süleyman Ağa'nın adamı olan Galatalı Bıyıklı Mehmed Ağa'yı Mısır valisi ataması konusunda kendisini defalarca rahatsız ettiği ile ilgili şikâyetle bulunmuştur. Bu şikâyet üzerine vâlide sultan daha önceden beri cüretini aşan Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın görevden azledilmesine ve Mısır'a sürgüne gönderilmesine karar vermiştir.¹⁹⁹ Halbuki Hocaîade Mesud Efendi de Hocaîadeler soyundandır ve Uzun Süleyman Ağa Mesud Efendi'nin önemli göreve gelmesinde etkili olmuştur.²⁰⁰ Hatta ilk başlar Ebû Said Efendi, Uzun Süleyman Ağa ve Mesud Efendi birlikte hareket ettikleri görölmektedir. Yine de çıkarları ters düştüğünde durum

¹⁹⁷ Y. Kara, *Osmanlı'da Kadın Saltanatı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010, s. 195-196.

¹⁹⁸ Afyoncu, Demir, a.g.e., s. 95; Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1410.

¹⁹⁹ Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1409-1411; Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e., s. 115-116; Turan, a.g.e., s. 141-142.

²⁰⁰ Peirce, a.g.e., s. 417.

tersine dönmüş ve yukarıda görüldüğü üzere Tarhuncu Ahmed Paşa'nın yanında Uzun Süleyman Ağa'nın karşısında yer alarak azledilmesinde rol oynamıştır.

Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın görevden azledilmesi kaynaklarda bahsediliyor olsa da Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, "Hasancân soyundan kalanlardan olan kötü ahlaklı, zorbalıkla davranan Uzun Süleyman Ağa'nın Mısır'a sürülmesi" olarak aktarmaktadır. Ayrıca onun kötü varlığının kirli ve uğursuz etkisinden padişahın güzellik dolu sarayının temizlenmiş olduğunu ve sıkıntıların ortadan kalkacağını ifade etmektedir. Manzumeden önce ise Ebû Said Efendi'nin de sonunun Uzun Süleyman Ağa ile benzer olmasına dair beklentisinden bahsedildiği görülmektedir. Devamında, Uzun Süleyman Ağa'nın görevden ayrılışı ile ilgili "buleğa-yı şu'arâdan bir merd-i zarîf"²⁰¹ kişi tarafından yazılan manzumeyi şu şekilde aktarmaktadır:

Târih-i reften-i Süleymân Ağa
Kızlar Ağası Süleymân-ı dıraz,
Mısır'a nefy olmakla güldü Saray.
Hâtem-i mülk ile uyanırdı o dîv
Merkezinden pek uzatmıştı o yây
Halkı yaktı, yaka ol mel'ûnu
Ateş-ı sâ'ika-ı kahr-ı Hüdâ.
Âleme verdi hayat-ı tâze,
Hak bu kim bu haber-i rev-efzâ
Acıdı ağladı ammâ Müftî
İbn-i Es'ad o şakî-i hod-rây
Gülmeye ol kara gülmez bir kez
Ola günden güne hâr u rüsvây
O yıkılsa biricik derler idi,
Bunda olmaz o merz-i pâ-ber-câ
Çelebinin göricek giryesini
Dâyesi yoldu saçın ağladı hây
Gögsünü döğdü kopardı feryâd
Sîne vü nâleyi itdi def ü nây

²⁰¹ Abdülaziz Efendi'nin yer verdiği bu ifade gerçekten başkasından aldığı bir anonim manzume olma ihtimalinin yanı sıra kendine ait olan manzumeyi zarîfçe takdim ederek ucu açık bir şekilde paylaşmış olabilmesi ihtimalini de düşündürmektedir.

Etdûgi şiveni oldu târih
Sebeb-i Devlet-ı Müftî ay u vâý
*fî sene 1062.*²⁰²

Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin yer verdiği manzume değerlendirildiğinde; 1652 yılında Mısır'a sürülmesi ile Saray'ın adeta sevinçle dolduğu, devletin mührüne sahip olduğu için çok kuvvetli olduğunu ancak haddini aştığını, bununla da yetinmeyip Allah'ın gazabı gibi halkı yıkıp geçmesi sebebiyle şimdi bu sürgünün herkese rahat bir nefes aldıracağını, diğer taraftan ise Süleyman Ağa sevenlerinin onun bu mevkiden gideceğini hiç düşünmedikleri için bu olayı duyduklarında derin bir üzüntü ve feryat içerisine girdiklerini ifade etmektedir. Ayrıca Uzun Süleyman Ağa'nın görevden alınmasındaki sebebin müftü yani Ebû Said Efendi olduğu vurgulanmaktadır.

Derviş Abdullah, Uzun Süleyman Ağa'dan bahsettiği her cümlesinin başında kullandığı “kara kâfir” ifadesi ile IV. Mehmed'in sübyan bulunduğu için Devlet-i Âl-i Osmân bi'l külliyyenin kara kâfirin elinde kaldığını ifade etmektedir. Ayrıca vezîriâzamların Uzun Süleyman Ağa yüzünden sürekli değiştiği ve bu sebeple gitmesinin hayırlı olduğu şeklinde vurgu yapmaktadır.²⁰³ Hathaway ise Uzun Süleyman Ağa'nın Dârüssaâde ağalığından azledilmesi ve sonraki süreçte öldürülmesini “nihayet idam edildi” olarak yorumlamaktadır.²⁰⁴ Öte yandan literatürde Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın görevden azledilmesinin 1652 yılına tekabül ettiği bilinse de tam tarihi ile ilgili birkaç ipucu dışında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Abdurrahman Abdi, Uzun Süleyman Ağa'nın daha bir senesi dolmadan mah-ı şabânda azledildiğini söylerken, Kara Çelebi-Zâde'de şehr-i Ramazan ayı olarak ifade etmektedir.²⁰⁵ Ahmed Resmi Efendi ise Uzun Süleyman Ağa yerine Behram Ağa'nın tayin edilmesini 1062 Şabân ayı olarak yaklaşık bir ifade ile belirtmiştir.²⁰⁶ Vakanüvislerin belirttiği yaklaşık tarihlere göre Uzun Süleyman Ağa'nın kızlar ağası olarak 10 ay görevde kaldığı söylenebilir. Ahmet Nezihi Turan ise diğer kaynakların aksine 11 ay Dârüssaâde ağası olarak görev yaptığını ifade

²⁰² Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e., s. 116-117.

²⁰³ Derviş Abdullah, a.g.e., s. 144.

²⁰⁴ Hathaway, 2022, a.g.e., s. 262.

²⁰⁵ Abdurrahman Abdi, a.g.e., s. 36; Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, a.g.e., s. 117.

²⁰⁶ Aycibin, 2001, a.g.e., 207.

etmektedir.²⁰⁷ Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa, diğer Dârüssaâde ağaları gibi Evkâf-ı Selâtin vakfiyelerini elinde bulundurduğundan azledilmesi üzerine görevini Behram Ağa'ya devretmesi zamanında tutulmuş olan Mâliyeden Müdevver Defteri'nde tarih olarak 28 Şaban 1062 (4 Ağustos 1652) yılı gösterilmektedir.²⁰⁸ Bir başka Mâliyeden Müdevver Defteri'ne bakıldığında Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın Recep 1062 sonuna kadar (Temmuz 1652) bu görevde kaldığı görülmektedir.²⁰⁹ Bu defterlerdeki tarih baz alındığında 21 Eylül 1651'de Dârüssaâde Ağası olan Süleyman Ağa'nın Ağustos ayı başında azledildiği düşünülürse bu görevde yaklaşık olarak 10 ay kaldığı söylenebilir.

Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa, Mısır'a sürülmesinin ardından diğer sürgündeki harem ağalarının da bulunduğu Kahire'de Birketü'l-Fil civarında ikamet etmeye başladığı tahmin edilmektedir.²¹⁰ 1654 senesinde Naîma'nın "Vak'a-ı Habeş", Ahmed Resmi Efendi'nin ise "Habeş Fitnesi" olarak adlandırdığı Habeş eyaletinde isyan çıkmıştır. Burada bulunan tüccarlardan yüksek gümrük vergisi talep edilmesi üzerine çıkan isyan, Kahire'de bulunan hadım harem ağalarının da işin içine karışmaları ile şiddetli boyuta gelmiştir. Bahsedilen isyan o kadar şiddetli boyutlara gelmiştir ki bastırılmak için son çare olarak Boşnak Ahmed Ağa Bey komutasındaki bir kuvvet Habeş'e gönderilmiştir. İsyanın bastırılması sonucu Haseki Mehmed Paşa, Uzun Süleyman Ağa'nın da içinde bulunduğu hadım harem ağalarını Mısır ile Sudan arasındaki ücra bir bölgede bulunan İbrim Kalesi'ne hapsedirmiştir. Birkaç sene sonra serbest bırakılan Uzun Süleyman Ağa tekrar Kahire'ye dönerek 1670 yılına kadar burada yaşamaya devam etmiştir.²¹¹

Müteakip yıllarda daha önceleri defterdarlık görevinde bulunan Ahmed Paşa, Mısır valiliğine atanmış ancak halk bu göreve uygun olmadığı gerekçesiyle Ramazan Beğ adındaki kişiyi vekil tayin etmiş ve Ahmed Paşa tutuklanmıştır. Sultan IV. Mehmed bu olay üzerine Mısır eyaletini doğrudan Bağdat valiliğinde bulunan Vezîr Abdurrahman Paşa'ya vermiştir. Bu kişinin de halktan zorla para topladığı ve yönetime zorla el koyduğu anlaşıncı Uzun Süleyman Ağa, 1676 yılında Yeniçeri askerleri ile

²⁰⁷ Turan, a.g.e., s. 142.

²⁰⁸ BOA. MAD.d. 5436, 28 Şaban 1062 / 4 Ağustos 1652.

²⁰⁹ BOA. MAD.d. 1907, 29 Recep 1062 / 6 Temmuz 1652.

²¹⁰ Hathaway, 2022, a.g.e., s. 259-260.

²¹¹ Mustafa Naîma Efendi, a.g.e., s. 1638-1641; Aycibin, 2001, a.g.e., s. 207.

Edirne’de bulunan Sultan IV. Mehmed’in huzuruna Mısır valisinin azlini istemek üzere çıkmıştır. Anlatılanlara bakıldığında Uzun Süleyman Ağa IV. Mehmed’in gazabından kurtulamamış ve Ahmed Resmi Efendi’nin ifadesine göre “suçlu” ve “bozguncu” sayılmıştır. Uzun Süleyman Ağa ilk önce Edirne’de bir süre hapiste tutulduktan sonra Limni Adası’na sürülerek orada sessiz sedasız bir şekilde idam ettirilmiştir²¹² (IV. Mehmed tasvirleri için bkz. Görsel 23, 24).



Görsel 23. Avcı/IV. Mehmed

Kaynak: J. Young, ‘The portrait of Sultan Mehmed Khan IV (1642 -1693), from the Portraits of the Emperors of Turkey’, London, 1815.

²¹² Aycibin, 2001, a.g.e., s. 207.; Abdurrahman Abdi, a.g.e., s. 397; Karaçay Türkal, a.g.e., s. 674.



Görsel 24. Sultan IV. Mehmed, Anonim-Hugo Allard tarafından yayınlandı, y.1667, Czartoryski Museum

Kaynak: C. Kafadar, 'Ralamb'ın Ziyaret Ettiği Kent: 1650'lerde İstanbul'un Politik ve Kültürel Atmosferi', *Alay-ı Hümayun: İsveç Elçi Ralamb'ın İstanbul Ziyareti ve Resimleri* içinde, K. Adahl (ed.), Ali Özdamar (çev.), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, 59-73.

Mevcut belgeler ve literatürdeki değerlendirmeler birlikte ele alındığında; 17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nda çok kısa bir süre Dârüssaâde ağalığı görevine nail olmayı başarmış olan Uzun Süleyman Ağa, görevi süresince Osmanlı sarayında daha önce görülmemiş olayların yaşanmasında çok önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde kendisi ile ilgili belirtilen sıfatlara bakıldığında fiziki olarak uzun olduğu için "Uzun Süleyman Ağa" olarak anıldığı ve IV. Mehmed'in lalası olduğuna dair kesin bir kanıt olmadığından kendisine sadece Uzun Süleyman Ağa demek yanlış olmayacaktır. Çok küçük yaşta daha sünnet olmadan tahta çıkan IV. Mehmed'in saltanatı döneminde yaşanan vâlideler arasındaki krizin, saray haremünde de bir savaş ortamı yarattığı söylenebilir. Eski Saray'dan Topkapı Sarayı'na Vâlide Turhan Sultan'ın başağası olarak geldiği günden itibaren kendisini harem hizipleşmesinin içinde bulan Uzun Süleyman Ağa hem IV. Mehmed ve Vâlide-i Sagîr Turhan Sultan'a olan bağlılığından hem de yüksek makamda yerini sağlamlaştırmak

arzusu ile Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'ın katledilmesinde önde gelen ağalardan bir tanesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

IV. Mehmed'in ve Turhan Sultan'ın saltanatını tehdit eden kişi olan Vâlide-i Muazzama Kösem Sultan'ın ortadan kalkmasında hayırlı bir hizmet gerçekleştiren Uzun Süleyman Ağa Dârüssaâde ağalığı makamı ile ödüllendirmiştir. Yukarıda anlatılanlara bakıldığında Uzun Süleyman Ağa'ya o kadar güvenilmiş ve iltimas gösterilmiştir ki çoğu zaman adeta kendini vezîriâzamdan bile üstün görerek Sadrazam Siyavuş Paşa'yı tehdit edip üstüne yürüme cesaretini göstermiştir. Müttefiki olan Gürcü Mehmed Paşa'nın başarısızlıklarından kaynaklı sadaret makamında değişiklik yapılacağını duyması üzerine IV. Mehmed'den Gürcü Mehmed Paşa'nın ömür boyu sadarete kalması ile ilgili hatt-ı hümayûn alması, makamındaki gücü sürdürebilir kılmak için Uzun Süleyman Ağa'nın kendi adamlarını önemli mevkilere getirdiği ve tutmaya çalıştığı şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte kendi himaye ağı içerisinde bulunan adamlarının önemli mevkilere getirilmeleri ya da görevlerini devam ettirebilmeleri için Gürcü Mehmed Paşa ve Tarhuncu Ahmed Paşa'ya gönderdiği tahmin edilen belgelerde açıkça ifade ettiği görülmektedir.

Diğer taraftan daha önceleri tecrübesiz olarak görülen Vâlide Turhan Sultan'ın Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'ın öldürülmesinden sonra Osmanlı ve saray siyasetinde daha aktif rol oynamaya başlamasıyla daha bilgili saray yöneticilerine yöneldiği, atamalarda etkili olmaya çalışan Uzun Süleyman Ağa'dan uzaklaştığı ve bu etki alanından çıkarak Tarhuncu Ahmed Paşa'yı sadrazam yaptığı görülmektedir. Vezîriâzam olan Tarhuncu Ahmed Paşa göreve gelmesinin akabinde belki de Uzun Süleyman Ağa'nın himaye ağının farkında olduğundan önemli mevkilerde görev değişikliğine gitmiştir. Ek olarak Uzun Süleyman Ağa'nın sadrazama gönderdiği mektup incelendiğinde makamı için endişeye girmesinden kaynaklı kendini savunmaya çalıştığı yorumu yapılabilir.

Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın endişeye kapılmasının bir sonucu olarak görev tayinlerinde Tarhuncu Ahmed Paşa üzerinde etki oluşturmak amaçlı baskı yaptığı ve üst üste Vâlide Turhan Sultan'a karşı yaptığı hatalar sebebi ile görevinden alındığı görülmektedir. Görevinden azledilme tarihi ile ilgili literatürde tam bir bilgiye ulaşılamamış olsa da Evkâf-ı Selâtin vakfiye gelirlerinin yer aldığı üç farklı Mâliyeden

Müdevver Defteri incelendiğinde 1652 Ağustos ayı başında görevden alındığı; göreve geliş tarihi olan 21 Eylül 1651 yılı baz alındığında Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın yaklaşık 10 ay görevde kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer taraftan Uzun Süleyman Ağa'nın başağa olmasından itibaren harem siyasetinde göstermiş olduğu müdahaleler ve faaliyetler göz önüne alındığında; IV. Mehmed'in sünnet olduğu yıl olan 1649'da Topkapı Sarayı'na gelen Uzun Süleyman Ağa'nın Turhan Sultan'ın başağası olmasından ziyade adeta Dârüssaâde Ağa'sı olarak hareket ettiği söylenebilir.

Mezkûr hususlara ilaveten, göreve başlama tarihi 21 Eylül 1651 olarak kayıtlara geçse de Uzun Süleyman Ağa'nın Dârüssaâde ağası gibi hareket ettiği dikkate alındığında Kösem Sultan'ın öldürüldüğü 3 Eylül 1651 tarihinden itibaren fiilen bu görevi sürdürdüğü ve yaklaşık 11 ay boyunca bu makamda bulunduğu yorumu da yapılabilir. Aynı tarih, Turhan Sultan'ın “sâhibetü'l-makâm” olarak anılmaya başlandığı gün olduğundan bu yorumu destekler niteliktedir. Mısır'a sürülmesinin akabinde Uzun Süleyman Ağa'nın önemli iki olayda adı duyulmaktadır. İlki Naîma'nın eserinde ayrı bir başlık olarak bahsettiği “Vak'a-ı Habeş”, ikinci ise 1676'lı yıllarda yeniçeri askerleri ile Edirne Sarayı'nda bulunan IV. Mehmed'in huzuruna çıkarak Mısır valisinin azlinin istemesi olayıdır. Bu bilgilere bakıldığında; 1655 yılı civarında Uzun Süleyman Ağa'nın hâlen aktif bir figür olarak kendini gösterdiği ve bir dönem devletin bekası için hizmet etmiş bir Dârüssaâde ağasının, bu kez isyan eden eski harem ağalarından oluşan bir grubun yanında konumlandığı söylenebilir. Öte yandan, IV. Mehmed ve Vâlide Turhan Sultan tarafından hayırlı hizmeti karşılığında bahşedilen Dârüssaâde ağalığı makamının verdiği özgüvenle, Uzun Süleyman Ağa'nın padişah'tan böyle bir talepte bulunmasına neden olduğu düşünülebilir. Lakin bu istek Limni Adası'na sürülerek öldürülmesine neden olmuştur. Tüm bu hadiseler düşünüldüğünde Uzun Süleyman Ağa'nın makam hırsına sahip olduğu ve Dârüssaâde ağalığı makamının üzerinde yarattığı özgüven zehirlenmesinden kaynaklı böyle bir hamlede bulunmuş olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Özellikle Uzun Süleyman Ağa'nın başağa olması ve azledilmesi arasındaki dönemde İmparatorluk'ta ekonomik buhran yaşandığı, isyanların çıktığı, Harem iç çekişmelerinin arttığı görülmektedir. Ahmet Refik Altınay'ın da dediği gibi Dârüssaâde ağalığı makamı, Osmanlı ve saray haremi içerisinde çok aktif şekilde

hâkimiyet gösterdiği için vâlide sultan ve vezîriâzamların iş göremez hale gelmelerine neden olmuştur.

Uzun Süleyman Ağa'nın adının tarihi kaynaklarda pek fazla geçmemesinin iki nedeni olduğu düşünülmektedir. İlki, görev süresinin kısa olması sebebi ile sadece Osmanlı tarihinde daha önce görülmemiş olayların yaşanmasında bir figüran olarak görülmesinden kaynaklanıyor olabilir. İkincisi ise önceki yıllarda daha uzun süre Dârüssaâde ağalığı görevinde bulunmuş olan ağalar gibi Osmanlı İmparatorluğu'na medrese, külliye gibi eserler bırakmamış olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bu sebeple bu bölümde, 17. yüzyılın önemli bir döneminde Dârüssaâde ağalığı görevinde bulunmuş olan Uzun Süleyman Ağa'nın yukarıda bahsedilenlere bakılarak sadece bir saray haremi görevlisi olmasından çok Osmanlı İmparatorluğu tarihinin kaderini değiştiren ve belirleyen bir figür olarak bakılması ve incelenmesi gerektiği düşünülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma, 17. yüzyıl Osmanlı harem yapısının merkezinde yer alan Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın, kısa süreli ama tarihi gidişatı değiştiren etkili görev süresi ve sonrası Osmanlı İmparatorluğu iç siyaseti üzerindeki etkilerini incelemiştir. Topkapı Sarayı'na Vâlide Turhan Sultan'ın başağası olarak geldiği andan itibaren 16. yüzyıl sonralarından beri süre gelen Saray içi hizipleşmenin ciddi boyutlara gelmesinde Uzun Süleyman Ağa'nın da büyük bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu sebeple Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın Osmanlı iç siyasetine etkisinin görev süresi ile değil, Osmanlı İmparatorluğu'nu yönlendirdiği süreçlerle ölçülmesi gerektiği açıkça ortaya çıkmaktadır.

Tez çalışmasının temel sorusu olan “Uzun Süleyman Ağa'nın kısa süreli Dârüssaâde ağalığı ve azledilmesini takip eden süreçte Osmanlı saray siyaseti üzerindeki etkileri nelerdir?”, klasik tarih metinleri ile modern akademik çalışmalar ışığında ele alınarak kapsamlı ve sistematik bir yaklaşım ile değerlendirilmiştir. 16. yüzyılın sonlarından itibaren padişahların çocuk yaşta tahta çıkması, genç yaşta padişahların hastalık sebebi ile ölmesi ve şehzâde sayısının az olması; vâlide sultanların Nâibe-i saltanat olarak Osmanlı ve saray siyasetindeki rolünü artırmış; haremın en yetkilisi olan kızlar ağası / Dârüssaâde ağasının da etki alanlarının genişlemesine sebebiyet vermiştir. Topkapı Sarayı'na Vâlide Turhan Sultan'ın başağası olarak geldiği 1649 yılından itibaren Dârüssaâde Ağası Mehmed Ağa'nın değil, daha çok Uzun Süleyman Ağa'nın önemli tayin ve işleyişlerde adının geçtiği görülmektedir. Önemli bir siyasi figür olarak dönemin boşluklarını tamamlayabilmek adına Uzun Süleyman Ağa'nın incelenmesi önemli görülmüştür. Bununla birlikte Saray haremı içerisinde var olan güç elde etme savaşında harem ağaları ve ocak ağaları arasındaki çekişme; Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'ın katledilmesi, Vâlide Turhan Sultan ve harem ağalarının zaferi ile sonuçlanmıştır. Uzun Süleyman Ağa'nın Kösem Sultan'a karşı diğer harem ağalarıyla gerçekleştirdiği darbe, Saray içi iktidar dengelerinde önemli bir kırılma noktası teşkil etmektedir. Bu olay; IV. Mehmed'in iktidarının devamını ve Turhan Sultan'ın nüfusunun pekişmesini mümkün kılmıştır. Bu yönüyle Uzun Süleyman Ağa, dönemin siyasi gelişmelerini etkileyen bir aktör olarak değerlendirilebilir. İncelenen arşiv belgeleri doğrultusunda, Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın önemli mevkilere yapılan atamalardaki etkisi olduğu

görülmektedir. Oluşturmaya çalıştığı nüfuz, vâlide sultan ile kurduğu ilişki ve vezîriâzamlar ile diyalogları ya da yazışmaları göz önüne alındığında; Uzun Süleyman Ağa'nın, devletin yönetim merkezinde söz sahibi olma çabası içinde olduğu ve hatta bazı durumlarda yüksek rütbeli devlet erkânından daha etkili bir konumda hareket ettiği çıkarımı yapılabilir.

Literatür kaynakları incelendiğinde 1623 yılından beri Dârüssaâde ağalığı makamının mutlak sahibi olarak kara hadım ağalarının var olduğu görülmektedir. Osmanlı protokolünün üçüncü ismi olarak harem ve Osmanlı siyasetinde üstünlük kurmuş olan siyah hadım hizmetlilere karşı kin ve düşmanlığın var olduğu net bir şekilde söylenebilir. “Kara fitneciler”, “kara hainler”, “kara kafirler” gibi birçok sıfatla anıldıkları ve akağaların kendilerine karşı mücadele içinde bulunduğu dönemde, tarihçilerin de çoğu zaman bu söylemlerden etkilenerek olayları yorumladıkları görülmektedir. Bu bağlamda, Uzun Süleyman Ağa'nın da benzer sıfatlarla anıldığı, hatta Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'ın IV. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarında kızlar ağası ve Uzun Süleyman Ağa'nın da içinde bulunduğu harem ağalarının hareme girişlerini yasakladığı belirtilmektedir. Söz konusu süreçte Kösem Sultan'ın karaağaları “kara hınzırlar” şeklinde aşağılayıcı ifadelerle azarladığı ve çeşitli uyarılarda bulunduğu ifade edilmektedir. Haremdeki yetki sınırlandırmaları, Uzun Süleyman Ağa ve diğer kara hadım harem ağaların Vâlide-i Kebîr Kösem Sultan'a güvenmemelerine ve konumlarını korumak amacıyla siyasi hamlelerde bulunmalarına zemin hazırladığı şeklinde değerlendirilebilir.

TSMA belgelerine dayanılarak; Uzun Süleyman Ağa'nın Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa üzerinde etki oluşturduğu, atamalar ve devlet işleyişiyle ilgili yönlendirmeler yaparak akıl hocalığını üstlendiği söylenebilir. Resmiyette Evkâf-ı Selâtin vakıflarının yönetimi, harem işleyişi ve özel günlerin yönetilmesinde bir görevli olarak görülen Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın bunların dışında özellikle Tarhuncu Ahmed Paşa'nın sadrazam olduğu döneme kadar vezîriâzamlık makamını da adeta avucunun içinde tuttuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa ile dostluk bağının olduğu görülse de iş kendi mevkisinin devamının riske girmesi konusuna geldiğinde, olayların akışına göre hareket etmesine ve ses çıkarmamaya özen gösterdiği görülmektedir. IV. Mehmed ve Vâlide Turhan Sultan tarafından başlarda bir hayli kıymet verilmiş olan Uzun

Süleyman Ağa'nın belki de bu kıymeti bir nevi makam güvencesi olarak algılamasından kaynaklı kendisinde bu özgüveni hissetmesi birçok hamlesinde etkin bir rol oynamasına sebebiyet vermiştir.

IV. Mehmed'in tahta çıktığı ilk yıllarında Saray iç siyasetinde meydana gelen karışıklıklarda aktif bir rol oynamasına rağmen, klasik Osmanlı tarih anlatılarında ve modern tarihyazımında geri planda bırakılan Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın rolü ön plana çıkarılarak; Osmanlı saray siyasetine dair arşiv belgeleriyle de desteklenen daha kapsamlı ve bütüncül bir anlatım sunulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda MAD defterlerinde yer alan Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın kendisinden önce görevde bulunan Mehmed Ağa'dan devraldığı ve Behram Ağa'ya devrettiği Evkâf-ı Haremeyn Nezâreti vakıf gelirleri için toplanacak haraçların tahsilatı yapılmamış olsa da yapıldığı var sayılarak; gelirlerin toplamında yaklaşık 100.000 akçe kadar artıda olunduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Ek olarak; aynı belgelerden Uzun Süleyman Ağa'nın “padişahın güvenilir sırdaşı, makam sahibi yüce insan” olarak bahsedildiği ifadelerinin yer alması özellikle bahsedilen bir kişi olarak gösterilmek istendiğini düşündürmektedir. Yine bu belgeler ışığında tarih anlatımında yaklaşık olarak Ramazan ayına denk geldiği ifade edilen Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın azlinin, Ağustos 1652 yılının ilk üç gününden biri olduğu sonucu çıkarılabilir.

Klasik Osmanlı tarihçilerinin (Kara Çelebi-Zâde, Derviş Abdullah, Naîma, Kâtip Çelebi, Abdurrahman Abdi) tarihsel anlatıları karşılaştırmalı bir biçimde incelenerek kara hadım ağalara olan eleştirel bakış açısı göz önünde tutulmuş, modern tarihyazımı ile dengelenmeye çalışılarak olay örgüleri incelenmiştir. Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi'nin Uzun Süleyman Ağa'dan bahsederken “Âli Hasan Can soyundan olan Süleyman Ağa fitne ve fesada karıştı” ifadesi Uzun Süleyman Ağa'nın hangi ailenin yanında yetiştiğine işaret etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'na geldikten sonra Hasancân ya da Hocasâde olarak bilinen ailenin yanında eğitim gördüğü akabinde Eski Saray'da görev aldıktan sonra Turhan Sultan'ın başağası olarak Topkapı Sarayı'na geldiği çıkarımı yapılabilir. Özellikle Hasancân ailesinden Ebû Said Efendi'nin şeyhülislâmlık makamına gelmesinde Uzun Süleyman Ağa'nın etkili olduğu ve birçok önemli kararda birlikte hareket ettikleri anlaşılmaktadır. Nitekim Siyavuş Paşa'nın yeniden sadrazamlığa getirilmesi önerisi sırasında, Ebû Said Efendi,

her ne kadar Süleyman Ağa'nın eski sadrazamla anlaşmazlık yaşadığı bilinse de ağaya kefil olmuş ve bu tayinin herhangi bir probleme yol açmayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla sadece manevi olarak değil, aynı zamanda siyasi çıkarlar doğrultusunda himaye ağı oluşturarak Osmanlı siyasetinde konumlarını sürdürmeye çalıştıkları şeklinde değerlendirme yapılabilir. Genel olarak; tarih anlatılarında Uzun Süleyman Ağa'nın kişiliği ile ilgili ağırlıklı olarak hırçın, adam kayırmaya meyilli olduğu ve karşılığında rüşvet aldığı, padişaha ve vâlide sultana karşı cüretini aşacak kadar makam hırsına sahip olduğu desteklenmeye çalışılmıştır. Özellikle Abdülaziz Efendi'nin Ebû Said Efendi'ye olan nefretinden dolayı Hasancân ailesinden olmasına vurgu yaparak Uzun Süleyman Ağa'ya karşı da ağır ithamlarda bulunduğu görülmektedir. Diğer taraftan Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi Uzun Süleyman Ağa'nın Dârüssaâde ağalığından azledilmesi üzerine kaleme alınmış bir manzumeyi aktarmıştır. Bu manzumede sadaret mührünün elinde bulunması Uzun Süleyman Ağa'nın gücünü artırdığı gibi haddini aşmasını da sağladığı ve halkın onun gidişi ile derin bir nefes aldığı ifade edilmiştir. Öyle ki Uzun Süleyman Ağa'nın azledilmesinin sebebi olarak da müftü yani Ebû Said Efendi'ye oklar yöneltilmektedir. Uzun Süleyman Ağa'nın Ebû Said Efendi ile birçok atamaya müdahale etmesi, ocak ağalarını kontrol altına almaya çalışması, sadrazam Siyavuş Paşa'ya karşı şiddet içerikli tehditler savurması ve Vâlide Turhan Sultan'a karşı haddini aşan cümleler sarf etmesi dikkat çekicidir. Ayrıca, Sadrazam Tarhuncu Ahmed Paşa'ya yolladığı mektupta kendini aklamaya yönelik açıklamalarda bulunması, bu iddiaların doğru olabileceğini göstermektedir.

İncelemeler sonucu Uzun Süleyman Ağa dönemine ait kısa ama önemli bilgilere yer veren iki kaynağa rastlanmıştır. İlki, Osmanlı klasik tarih anlatılarından olan Ahmet Resmi Efendi'nin *Hamîletü'l-Küberâ'sı*, ikincisi ise Osmanlı İmparatorluğu Dârüssaâde ağaları üzerine kapsamlı bir araştırma yapmış modern tarih anlatımlarından olan Jane Hathaway'in *Darüssaade Ağası: Osmanlı Sarayında Afrikalı Bir Güç Odağı* çalışmasıdır. Ahmet Resmi Efendi ve Hathaway'in anlatılarının dışında tez çalışması daha geniş bir çerçevede incelenerek arşiv kaynakları ile desteklenmeye ve eksik kalan noktalar tamamlanmaya çalışılmıştır. Modern tarihi literatürde Osmanlı sarayı Dârüssaâde ağaları ile ilgili yapılan incelemelerin birçoğu; Selâtin vakıflarını etkili bir şekilde kullanmış, vakıf, külliye, medrese gibi kurumların

yapımında aktif rol oynamış daha uzun süre görevde kalan Habeşî Mehmed Ağa, el-Hac Mustafa Ağa, Beşir Ağa gibi isimler üzerine olmuştur. Uzun süre görev yapan Dârüssaâde ağalarının mimarî hâmilik faaliyetleri, literatürde daha çok anılmalarını sağlamıştır. Öte yandan kısa süre görev yapan Dârüssaâde ağalarının ise mimarî ya da başka herhangi bir katkıları bulunmadıkları için genellikle sadece tarihî olaylarda isimlerine kısaca yer verildiği görülmektedir. Bu bağlamda, literatür eksikliğinin tamamlanması ve 17. yüzyıl Osmanlı tarihi üzerine çalışma yapan araştırmacılar için farklı bir çerçeve ile değerlendirilebilmesini sağlamak adına tez çalışması eksenini çizilmiştir. Bir başka yararlanılan kaynak olan Ahmet Refik Altınay'ın eseri daha çok öyküleyici bir anlatıma sahip olduğundan tez çalışmasında diğer yararlanılan kaynaklarla kıyaslanarak olay örgüsünü ve Uzun Süleyman Ağa'ya genel bakışı anlayabilmek amacıyla yararlanılmıştır.

Dârüssaâde ağası Uzun Süleyman Ağa'nın 1652 yılında azledilmesinin ardından Mısır'a sürgüne gönderildiği ve Kahire'de Birketü'l-Fil civarında yaşamaya başladığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla harem ağaları ve Dârüssaâde ağalarının azledilmelerinden sonra belli bir bölge civarında toplanarak yaşadıklarını göstermektedir. Siyah hadımların yönetsel olarak ayrılmış bir grup oluşturdukları ortaya çıkmaktadır. Uzun Süleyman Ağa örneğinden yola çıkılarak, eskiden padişaha ve Saray'a sıkı sıkıya bağlı olan hadım harem ağalarının zamanla bu bağlılıklarını bir kenara bırakarak varlıklarını sürdürme amacı güttükleri anlaşılabılır. Ayrıca bu grubun eyaletlerdeki atamalara müdahale ettikleri, isyan gruplarının içinde yer aldıkları ve ayaklanma çıkarma gibi potansiyel bir topluluk olarak varlıklarını devam ettikleri sonucu çıkarılabilir. Bununla birlikte Uzun Süleyman Ağa'nın diğer isyancılarla birlikte İbrim Kalesi'ne hapsedilmesi ve serbest bırakılması olayının ardından birkaç sene sonra IV. Mehmed'in huzuruna çıkmak için yeniçerilerle Edirne'ye yürümesi büyük bir özgüven zehirlenmesi olarak görülmektedir. Uzun Süleyman Ağa'nın Mısır valisinin görevden alınmasını talep etmesi, Sadrazam Tarhuncu Ahmed Paşa ve Hocazâde'nin Vâlide Turhan Sultan üzerinde kurdukları etkiden kaynaklı olduğunu düşünmesinden olabilir. Diğer taraftan ise V. Mehmed ile Vâlide Turhan Sultan'ın ona karşı duydukları minnettarlığın devam ettiğine inanması, bu talebi cesaretle sunmasına imkân vermesi şeklinde yorumlanabilir. Uzun Süleyman Ağa'nın bu cesareti sonucu

artık Sultan IV. Mehmed'in ona ve diğer harem ağalarına iltimas göstermeyeceğinin bir göstergesi olarak Limni'de öldürülmesine sebep olmuştur.

Tüm bu elde edilen veriler sonucunda; Uzun Süleyman Ağa'nın 1651-1652 yılları arasında yaklaşık 10 aylık görevine rağmen Osmanlı saray haremî üzerindeki etkisinin önemli ve ölçülebilir olduğunu göstermektedir. Vâlîde-i Kebîr Kösem Sultan'ın öldürülmesi, Saray içinde ve dışında oluşturulmaya çalışılan nüfus ağları, ekonomik sıkıntılarla ilgili öneriler, sefer hazırlıkları hakkındaki bilgiler ve Dârüssaâde ağalığı makamının Osmanlı siyasetine etkisi üzerinden yapılan analizler değerlendirilmiştir. Diğer taraftan klasik tarihyazımı anlatılarındaki farklarda kıyaslanarak objektif bakış açısıyla Uzun Süleyman Ağa ve dönemdeki etkileri aktarılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa örneği aynı zamanda; Sultan IV. Mehmed'in saltanatının ilk yıllarını daha kapsamlı değerlendirebilmek adına Dârüssaâde ağalığı makamının siyasi rolü üzerine bir inceleme niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi
(BOA)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS.MA. e.)

BOA. TS.MA.e. 748-82, 29 Zilhicce 1061 / 13 Aralık 1651.

BOA. TS.MA.e. 759-17, 29 Zilhicce 1061 / 13 Aralık 1651.

BOA. TS.MA.e. 303-4, 29 Zilhicce 1061 / 13 Aralık 1651.

BOA. TS.MA.e. 699-39, 29 Zilhicce 1062 / 1 Aralık 1652.

BOA. TS.MA.e. 301-19, 29 Zilhicce 1062 / 1 Aralık 1652.

Mâliyeden Müdevver Defterler (MAD.)

BOA. MAD.d. 1907, 29 Recep 1062 / 6 Temmuz 1652.

BOA. MAD.d. 5436, 28 Şaban 1062 / 4 Ağustos 1652.

BOA. MAD.d. 5181, 10 Ramazan 1062 / 15 Ağustos 1652.

Araştırmalar, İncelemeler

Afyoncu, E. Demir, U. *Turhan Sultan*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2023.

Afyoncu, E. *Muhteşem Valide Kösem Sultan*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2022.

Ağca Diker, S. ‘Topkapı Sarayında Ak Hadımlardan Oluşan Babüssaade Teşkilatı ve Kurumun Son Güçlü Temsilci: Kapı Ağası Gazanfer Ağa’. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri*, cilt: 1, sayı: 16, 2020, 1-32.

Aktemur, R. ‘Anonim Osmanlı Vekayinâmesi (H.1058-1106 / M.1648-1694) (Metin ve Değerlendirme)’ Yüksek Lisans Tezi. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2019.

- Akyıldız, A. *Haremin Padişahı Valide Sultan: Haremde Hayat ve Teşkilat*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017.
- Akyıldız, A. *Saray: Harem ve Mahrem*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2019.
- Ali Ufkî Bey (Bobovius A.). *Saray-ı Enderun: Topkapı Sarayı'nda Yaşam* (Çev. T. Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2013.
- Altınay, A. R. *Kadınlar Saltanatı* (Çev. S. A. Kahraman), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2024.
- Aslan, S. 'Osmanlı Devleti'nde Siyasal İktidar unsuru Olarak Harem'. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, cilt: 1, sayı:1, 2011, 1-13.
- Atıncı, S. 'Bir Güç Odağı Olarak Darüssaade Ağalığı: Sünbül Ağa'. *Genç Kalemler Tarih Araştırmaları*, cilt: 3, sayı: 4, Mayıs 2017, 98-103.
- Aycibin, Z. 'Ahmed Resmî Efendi'nin Hamîletü'l-Küberâ'sı ve Müstakim-Zâde Zeyli'. *Türk Tarih Belgeleri*, cilt:22, sayı: 26, Ocak 2001, 183-226.
- Aycibin, Z. 'Kâtip Çelebi Fezleke, Tahlil ve Metin' Doktora Tezi, *Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2007.
- Başer, A. 'Kuzeyde Bir Osmanlı Şehri: İsmail Geçidi (1739-1768)'. *Türk Kültürü İncelemeleri*, sayı: 50, Aralık 2023, s. 89-124.
- Birkan, F. O. 'Topkapı'dan Sâdâbâd'a: 15. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı Sultanının Sarayında ve İnşasında Mekânsal Dönüşüm'. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları*, cilt:1, sayı: 15, Ekim 2022, 1-16, <https://doi.org/10.21021/osmed.1099285>
- Börekçi, G. 'Factions and Favorites at the Courts of Sultan Ahmed I (r. 1603-17) and His Immediate Predecessors' Doktora Tezi, *The Ohio State University*, 2010.
- Börekçi, G. 'İnkırâzın Eşiğinde Bir Hanedan: III. Mehmed, I. Ahmed, I. Mustafa ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Krizi'. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar*, sayı: 26, Haziran 2009, 45-96.
- Börekçi, G., Öztürk, U. 'Gazanfer Ağa Medresesi'nin Açılışı ve Seyfîzâde Ahmed Efendi'nin Müderris Atanmasına Dair Seyyid Lokman'ın Manzumesi: Yeni

- Nüsha ve Metin'. *İslam Tetkikleri*, cilt: 13, sayı: 1, Mart 2023, 1-62, <https://doi.org/10.26650/iuitd.2023.1208691>
- Can, E. D. 'Manuscript Collections of the Chief Harem Eunuchs in the Early Modern Ottoman Empire' Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2022.
- Çakır, M. 'IV. Mehmed'in Ailesi ve Hanedan Politikaları', Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2024.
- Çetin, Ö. H., Çelik, E. Ü. 'Elbise-i Atika-i Osmaniye'. *History Studies*, cilt: 12, sayı: 6, Aralık 2020, 3307-3331.
- Çetinaslan, M. ve Bülbül, D. 'Şehnâme-i Sultan Murad III (1582-1588) Minyatürlü Yazmasındaki Topkapı Sarayı Tasvirleri'. *Türk Dünyası İncelemeleri*, cilt: 22, sayı: 1, Haziran 2022, 21-54, <https://doi.org/10.32449/egetdid.958019>
- Çetinsaya, G. *Osmanlı İmparatorluğu: Yeni Bir Tarih*. Timaş Yayınları, İstanbul, 2024.
- Çiçek, F. 'An Examination of Daily Politics and Factionalism at the Ottoman Imperial Court in Relation to the Regicide of Osman II (r. 1618-22)' Yüksek Lisans Tezi, *Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 2014.
- Derin, F. Ç. 'Abdurrahman Abdi Paşa Vekayi' name'si: Tahlil ve Metin Tenkidi', Doktora Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 1993.
- Derviş Abdullah. *Risale-i Teberdariye fî Ahval-i Dariüssaade Derviş Abdullah: Dariüssaade Ağalarının Durumu Hakkında Baltacı'nın Raporu* (Çev. P. Saka), İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2011.
- Dikici, A. E. 'Âdap ve Bağlam: Erken Modern İstanbul'unda Osmanlı Saray Hadımlarının Mimarî Hâmîlikleri', *Ekrem Hakkı Ayverdi'nin Hatırasına Osmanlı Mimarlık Kültürü* içinde, H. Aynur, A. H. Uğurlu (eds.), Kubbealtı, İstanbul, 2016, 67-100.
- Dikici, A. E. 'ObscureRoots, Solid Foundations: A ComparativeStudy on the Architectural Patronage of Ottoman Court Eunuchs', Yüksek Lisans Tezi, *Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler ve Beşerî Bilimler Enstitüsü*, 2009.

- Du Loir, C. *Du Loir Seyahatnamesi: IV. Murad Döneminde Bir Fransız Seyyahın Maceraları* (Çev. M. Daş), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2016.
- Emecen, F. M. 'Osmanlı Hanedanına Alternatif Arayışlar Üzerine Bazı Örnekler ve Mülâhazalar'. *İslam Araştırmaları*, sayı:6, Temmuz 2001, 63-76.
- Erdoğan, M. A. 'Tuna Sahilinde On Altıncı Yüzyılda Kurulmuş Bir Osmanlı Yerleşimi: İsmail Geçidi Kasabası'. *Vakıflar*, 80. yıl özel sayısı, Mayıs 2019, 189-208.
<https://doi.org/10.16971/vakiflar.586866>
- Fetvacı, E. *Picturing History at the Ottoman Court*, Indiana University Press, Bloomington, 2013.
- Hathaway, J. *Beşir Ağa: Osmanlı Hareminin Baş Hadım Ağası* (Çev. A. F. Yıldırım). Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.
- Hathaway, J. *Darüssaade Ağası: Osmanlı Sarayında Afrikalı Bir Güç Odağı* (Çev. T. Demirel). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2022.
- İnalcık, H. *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmaları-II: Tagayyür ve Fesad (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- İpşirli Argıt, B. *Hayatlarının Çeşitli Safhalarında Harem-i Hümayun Cariyeleri 18. Yüzyıl*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017.
- İpşirli, M. *Osmanlı İlmiyesi*, Kronik Kitap Yayınevi, İstanbul, 2021.
- Kabadayi, C. 'Alî B. 'ABD Er-Ra'ûf El-Habeşî Râfi'u'l-Gubûş fî Fezâ'ilî'l-Hubûş (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin)', Doktora Tezi, *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kırşehir, 2020.
- Kafadar, C. 'Ralamb'in Ziyaret Ettiği Kent: 1650'lerde İstanbul'un Politik ve Kültürel Atmosferi', *Alay-ı Hümayun: İsveç Elçi Ralamb'in İstanbul Ziyareti ve Resimleri* içinde, K. Adahl (ed.), Ali Özdamar (çev.), Kitap Yayınevi, İstanbul, 2006, 59-73.
- Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi. *Ravzatü'l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin) 1732* (Çev. N. Kaya), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- Kara, Y. *Osmanlı'da Kadın Saltanatı*, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010.

- Karaçay Türkal, N. ‘Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca. 1106/ 1654-7 Şubat 1695)’, Doktora Tezi, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul, 2012.
- Karakoç, Y. ‘Palace Politics and the Rise of the Chief Black Eunuch in the Ottoman Empire’ Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2025.
- Koca E.ve Koç F. ‘Kıyafetnameler ve Ralamb’ın Kıyafet Albümün’deki 17. Yüzyıl Osmanlı Toplumunu Giysi Özelliklerinin İncelenmesi’. *Turkish Studies*, cilt: 9, sayı: 11, 2014, 371-394.
- Kocaaslan, M. *IV. Mehmed’in Topkapı Sarayı Haremi: İktidar, Sınırlar ve Mimari*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Kocaman, K. *XVII. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Rüşvet*. Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul, 2020.
- Koçi Bey. *Koçi Bey Risaleleri: Sultan IV. Murad’a Devlet Yönetimindeki Bozukluklar ile Alınması Gereken Tedbirler Hakkında Sunulan Risale ve Sultan I. İbrahim’e Osmanlı Devlet Teşkilatı Hakkında Sunulan Risale* (Çev. S. Çakmakcıoğlu), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2008.
- Koçu, R. E. *Topkapı Sarayı*. Doğan Yayınları, İstanbul, 2025.
- Korić, E. ‘Kapuağası Kayış Mustafa Ağa’nın İstanbul’da Medrese (Dâru-l Hadîs) Vakfına Ait Tarihsiz Bir Defter’. *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi*, cilt: 1, sayı: 54, Ekim 2023, 93-111.
- Korić, E. ‘Power Broker at the Ottoman Palace in Istanbul: Darüssaade Ağası Hacı Mustafa Ağa’. *V. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler*, F. M. Emecen, A. Akyıldız, E. S. Gürkan (eds.), İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2016, 811-834.
- Mustafa Kürd Hatîb Efendi, *Dördüncü Mehmed Saltanatında İstanbul: Risâle-i Kürd Hatîb*, (Çev. H. A. Arslantürk, M. Kocaaslan), Okur Akademi Yayınları, İstanbul, 2014.

- Mustafa Naîma Efendi. *Târih-i Na'îmâ: Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn 3c.* (Çev. M. İpşirli), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- Mustafa Naîma Efendi. *Târih-i Na'îmâ: Ravzatü'l-Hüseyn fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn 4c.* (Çev. M. İpşirli), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.
- Orakçı, Z. 'Beşir Ağa: Osmanlı Hareminin Baş Hadım Ağası'. *Tarih Kritik*, cilt: 8, sayı: 3, Temmuz 2022, 221-224.
- Özdemir, M. 'Mütercim ve Müellif Bir Şeyhülislam: Hocaşade Es'ad Efendi ve Eserleri'. *Turkish Studies*, cilt: 6, sayı: 2, 2011, 713-724.
- Özkasap, H. N. 'Tarih-i Nihâdî (152b-233a) (Transkripsiyon ve Değerlendirme)', Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul, 2004.
- Parladır, Ş. 'Osmanlı Görsel Kültürü Bağlamında Bir Ak Hadımın Eğitim Hâmîliği: Gazanfer Ağa Medresesi'. *Sanat Tarihi*, cilt: 32, sayı: 1, Nisan 2023, 495-521, <https://doi.org/10.29135/std.1269537>
- Peirce, L. P. *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar* (Çev. A. Berktaş), Işık Yayınları, İzmir, 2022.
- Penzer, N. M. *Harem* (Çev. H. Abacı), Alfa Yayınları, İstanbul, 2015.
- Piterberg, G. *Bir Osmanlı Trajedisi: Tarih-yazımının Tarihle Oyunu* (Çev. U. Abacı), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2017.
- Porgalı, G. 'Bâbüssaâde ile Dârüssaâde Arasında Malatyalı İsmail Ağa (ö. 1639-40)'. *Türklük Araştırmaları*, cilt: 3, sayı: 2, 2024, 165-174, <http://dx.doi.org/10.29228/inture.17>
- Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595) 1c.* (Çev. M. İpşirli), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Severcan, Ş. 'Hoca Sadeddin Efendi ve Tarihçiliğimizdeki Yeri'. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, cilt: 10, sayı: 8, Ocak 1992, 73-78.
- Şahin, K. 'Staging an Empire: An Ottoman Circumcision Ceremony as Cultural Performance'. *American Historical Review*, cilt: 123, sayı: 2, Nisan 2018, 463-492.

- Şimşirgil, A. *Valide Sultanlar ve Harem: Osmanlı'nın Sır Dünyası*. Timaş Yayınları, İstanbul, 2023.
- Tanıncı, Z. 'Topkapı Sarayı'nın Ağaları ve Kitapları'. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler*, cilt: 3, sayı: 3, Aralık 2002, 41-56.
- Tayyazade Ata, *Osmanlı Saray Tarihi: Tarih-i Enderun I* (haz. Mehmet Arslan), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2010.
- Tezcan, B. 'Risale-i Teberdariyye'nin Karanlığını Rafiü'l-Gubuş ile Aydınlatmak: Siyah Afrikalılara Dair Üç Erken Modern Osmanlı Metnine Karşılaştırmalı Bir Bakış', *Osmanlı Toplumunda Ötekileştirme: Düşmanlık ve Nefret (16.-18. Yüzyıllar)* içinde, Karateke, H. T., Çıpa, H. E., Anetshofer, H. (eds.), İletişim, İstanbul, 2022, 63-98.
- Tezcan, B. *The Second Ottoman Empire: Political and Social Transformation in the Early Modern World*. Cambridge University Press, New York, 2010.
- Tezin, S. 'Osmanlı Devleti'nde Çok Yönlü Bir Ulema Ailesi: Hocazâdeler', Doktora Tezi, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2022.
- Tinas, S. 'Köprülü Mehmed Paşa'nın Hayatı ve Osmanlı Devlet Siyasetindeki Rolü'. Doktora Tezi, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul, 2024.
- Toledono, E. H. 'The Imperial Eunuchs of Istanbul: From Africa to the Heart of Islam'. *Middle Eastern Studies*, cilt:20, sayı:2, Temmuz 1984, 379-390.
- Turan, A. N. 'Mahremiyetin Muhafızları Darüssaade Ağaları'. *Osmanlı Araştırmaları*, cilt: 19, sayı: 19, Haziran 1999. 123-148.
- Uluçay, M. Ç. *Padişahın Kadınları ve Kızları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- Ünal, M. A. *Sultan'a Hükmenden Sadrazam: Köprülü Mehmed Paşa*, Erdem Yayınları, İstanbul, 2019.
- Zinkeisen, J. W. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi c. IV*, (Çev. N. Epçeli), Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2011.

Görsel Kaynaklar ve İnternet Kaynakları

Greblinger, G. 'Wahre Abbildungen der Türckischen Kayser vnd Persischen Fürsten/ so wol auch anderer Helden und Heldinnen von dem Osman'. biß auf den andern Mahomet. Johann Ammon, Frankfurt, 1648.

<https://warfare.6te.net/Ottoman/Vanmour/Kislar-agassi-painting.htm>, 'Le Kislar-Agassi, Chef des Eunuques noirs. Il est Sur-Ontendant du Serrail du Grand Seigneur'. 1671-1737, E.T: 21.05.2025.

Lambert de Vos. 'Türkisches Kostümbuch', Staats- und Universitätsbibliothek Bremen, msor 009, 1574.

Marsh, H. 'A new survey of the Turkish Empire and government, a brief history deduced to this present time, and the reign of the now grand seignior Mahomet the IV as also an account of the siege of newhausel', Marsh Library, London 1663.

Nakkaş Osman. Kıyâfetü'l-İnsâniyye fi Şemâili'l-Osmâniyye, TSMK, H. 1563, y. 73a. 1579.

Rycaut, P., Sagredo, G. *Die Neu-Eröffnete Ottomannische Pforte*, Auf Unkosten Lorentz Kronigers und Gottlieb Göbels seel. Erben/Buchhändl, Gedruckt bey Johann Jacob Schöning, Augsburg, 1694. <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/rycaut1694bd1>

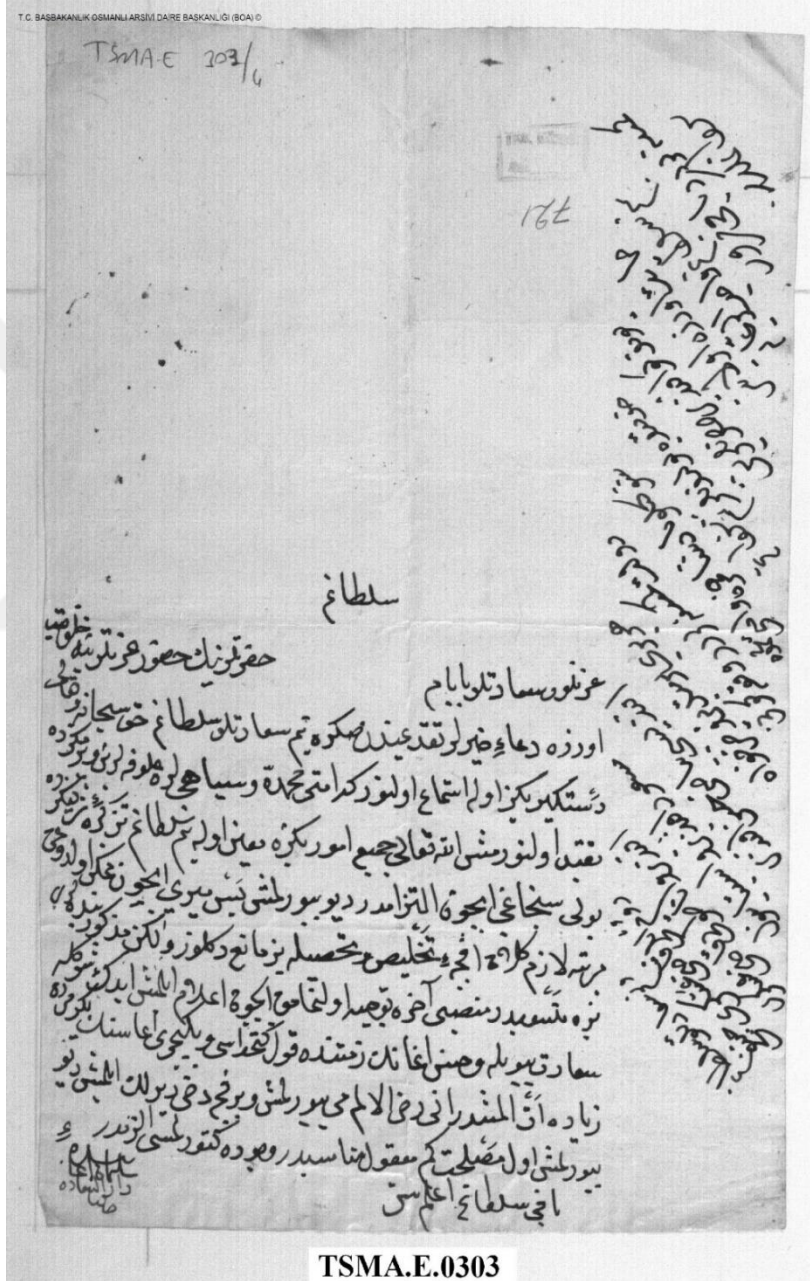
Seculin, L. 'Portrait de Emina, Femme de Sultan Hibraim', Yağlı Boya Portesi, 19. Yüzyıl.

Young, J. 'The portrait of Sultan Mehmed Khan IV (1642 -1693), from the Portraits of the Emperors of Turkey', London, 1815.

EKLER

Ek-1: Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa İmzasıyla Gürcü Mehmed Paşa'ya Gönderilen Mektup

Orijinal Metin ve Transkripsiyonu



Ve benim sa‘âdetlü sultânım Rumeli Kazaskeri Hanîfî Efendi ve Anadolu Kazaskeri Mesud Efendi ve İstanbul Efendisi Beyâzî Hasan Efendi her biri bir müddetten berü hayırhâh-ı devlet kimesnelerdir vak‘a günü şevketlü padişahımıza ve ümmet-i Muhammed'e hizmette bulunurlar. Benim sultânım Yusuf gû(?) efendi hazretlerini himâyet üzre olasız benim sultânım vâcibü'r-ri‘âye kimesnedendir, bâkî ferman sultânımındır.

İzzetlü ve sa‘âdetlü babam Sultânım hazretlerinin huzûr-ı izzetlerine hulûs-ı niyet üzre du‘â-i hayırlar takdîminden sonra benim sa‘âdetlü sultânım Hak Sübhânehû ve te‘âlâ destgîriniz ola. İstimâ‘ olunur ki ümmet-i Muhammed'e ve sipahîlere ulûfelerin vermekte takayyüd olunmuş, Allâhü te‘âlâ cemî-i umûrunuza mu‘în ola. Benim sultânım tezkire-i şerîfinizde Bolu sancağı için iltizâmdır deyü buyurulmuş pes mîrî için mümkün olduğu mertebe lâzım gelen akçe[y]i tahlîs ve tahsîle biz mâni‘ değîlüz velâkin mezkûr bendeleri bize mensûbdur mansıbı âhara tevcîh olunmamak için i‘lâm eylemiş idik. Şunla sa‘âdet buyurula ve Hasan Ağa'nın zimmetinde kul kethüdâsı ve yeniçeri ağasının yirmiden ziyâde at almıştır. Onu dahi alalım mı buyurulmuş ve birkaç dahi dirlik eşlemiş deyü buyurulmuş ol maslahat kim ma‘kûl [ve] münâsibdir vücûda getürilmesi elzemdir.

Bâkî sultânım a‘lemsin

Bendei

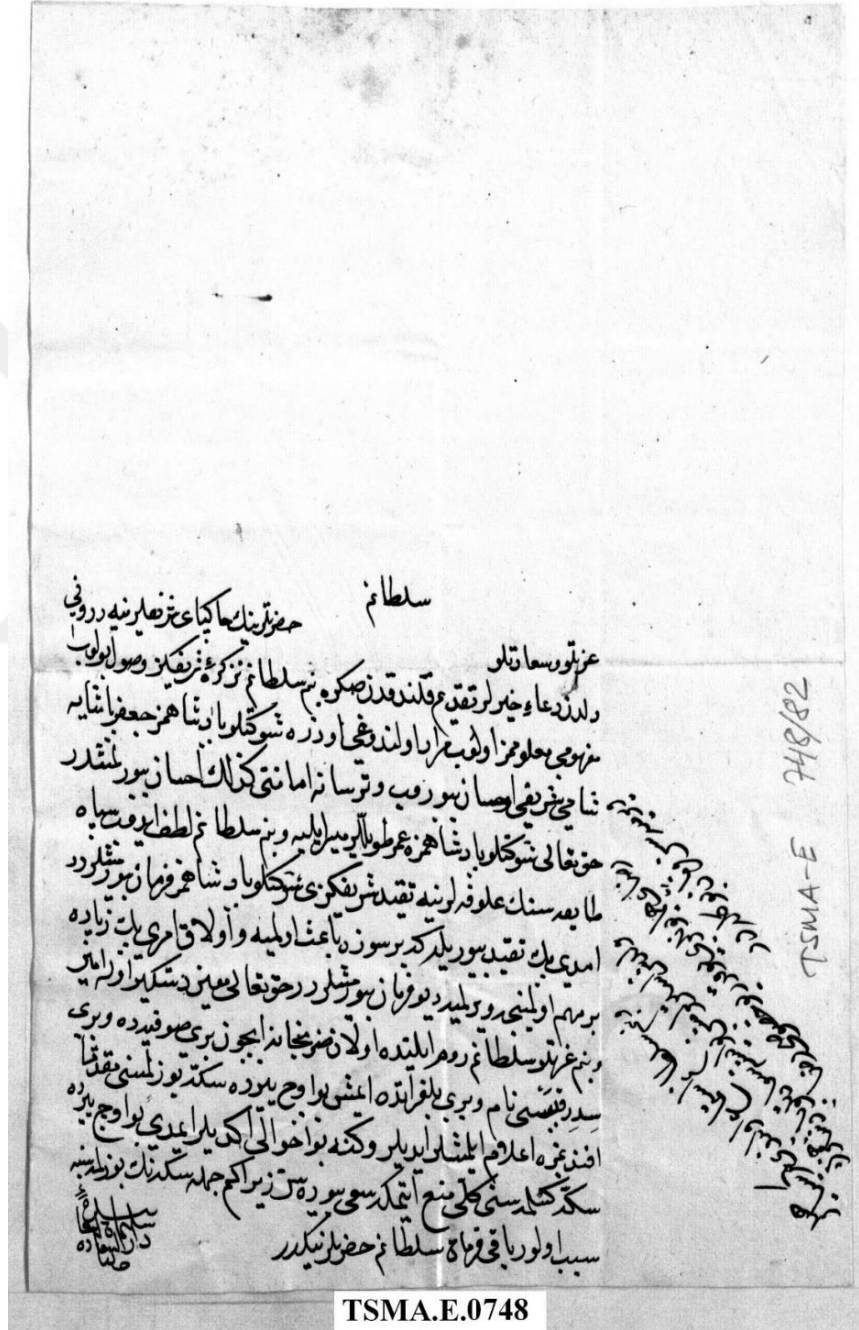
Süleyman

Ağa-i Dârüssa‘âde-i hâliyâ

Ek-2: Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa'nın Gürcü Mehmed Paşa'ya
Tavsiyede Bulunduğu Mektup

Orijinal Metin ve Transkripsiyonu

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©



Ve benim sultânım istimâ' olundu kim sipâhîler veledes isterlermiş bu işe sa'âdetlü padişahımızın rızâ-yı hümayûnları yoktur. Bu husûsa rıza vermeyesin fermân böyledir.

İzzetlü ve sa'âdetlü Sultânım hazretlerinin hakpây-ı şerîflerine derûnî dilden du'â-i hayrlar takdîm kılındıktan sonra benim sultânım tezkire-i şerifiniz vüsûl bulup mefhûmu ma'lûmumuz olup murâd olduğu üzre şevketlü padişahımız Cafer Paşa'ya Şam-ı Şerifi ihsân buyurup ve Tersâne Emâneti kezâlik ihsân buyrulmuştur. Hak Te'âlâ şevketlü padişahımıza ömr-i tavîller müyesser eyleye ve benim sultânım lütf idüp sipâh tâ'ifesinin ulûfelerine tekayyüd-i şerîfinizi şevketlü padişahımız fermân buyurmuşlardır. İmdi pek tekayyüd buyruldukda bir söze bâ'is olmaya ve ulak emri pek ziyâde bir mühim olmayınca virilmeye deyü fermân buyurmuşlardır. Hak Te'âlâ mü'in-i destgîr ola âmin.

Ve benim izzetlü sultânım Rumeli'nde olan darbhâne içün biri Sofya'da ve biri Sidirkapusu[Sidrekapı] nâm ve biri Belgrat'ta imiş. Bu üç yerde sikke bozulmasını mukddemâ efendimize i'lâm eylemişler idiler ve gene bu ahvâli andılar imdi bu üç yerde sikke kesilmesini külli men' etmeye sa'y buyurasız, zirâ kim cümle sikkenin bozulmasına sebep olur bâkî fermân sultânım hazretlerindir.

Bendei

Süleyman Ağa-i Dârüssâ'ade

Hâliyâ

Orijinal Metin ve Transkripsiyonu

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©



İzzetlü ve sa‘âdetlü sultânım hazretlerinin huzûr-ı izzetlerine envâ-ı hulûs ve derûnî tekrîrle rûy-ı mâlîde kılınıp du‘â-yı hayırlar takdîm kılındıktan sonra benim sultânım tezkire-i şerifiniz vüsûl bulup her ne ahvâl kim i‘lâm buyrulmuş ma‘lûmumuz oldu. Ve ol irsâl olunan zımmîleri şevketlü padişâhımız hâs-ı ..? ..? fermân buyurup ol bâkî kalanını bulunmasını fermân eylemişlerdir. Benim sultânım kendâle gelmesini takayyüd buyurasız ve benim sultânım sarı kâtibin bir hançer ve bir kılıç rikâb-ı hümâyûna arz eylemişiz ve sultânıma bir hayır-civânımız vardır deyü engerde olsun تنها gude olsun bir maslahat arasında şevketlü padişahımızın fermânları bugledir deyü tekellüm idesiz cemî-i mesâlihlerde iş‘ârı onlara idesiz bizim adımızı asla eğmeyesiz bizim ile dostluğunuz ve hukûkunuz hemen derûnunuzda olsun hâlik-i âlem ma‘lûmunuzdur gözüyle lisânıyla eridir benim sultânım lûtf idüp bizim adımızı yâd eylemeyesiz dostluk budur bâkî lûtf-i mürüvvet sultânımıdır.

Bende-i

Süleyman Ağa-yı Darüssaâde hâliyâ

Buna çare hemen ulûfesini alan durmasın gitsin deyü sipahiler ağalarından tenbîh buyurasız benim sultânım sizi Allah'a ısmarladık Hak te‘âlâ cemî-i umurlarınıza destgîr ola.

Benim sultanım şevketlü padişahımın nice yüz bin kulları vardır Hak Te‘âlâ ömürler vere. En ednâ kolu da biziz imdi hemen benim sultânım gerek bizim ve gerek sizin yüzünüzden dîn ü devlete bir hizmet vücuda gele. Amin ve benim sultânım mukaddemâ Sivas beylerbeyisi olan Mehmed Paşa'nın mansıbını Şehr-i Özü[ye] tebdîl idüp Sivas'ı Çavuşoğlu'na vermişler imdi bu maslahat dîn ü devlete enfa‘ değildir ricâmız budur ki gene Topal Arnavud Mehmed Paşa'ya Sivas'ı mukarrer idüp Şehr-i Zol'u Çavuşoğlu'na verilmesini külli murâdımız takririn(?) hemen ihsân buyurasız ve benim sultânım istimâ‘ olundu gün günden sipah çoğaldı. Belkim giderek biz söze nâ-ma‘kûl harekete başlayup bir söze bâ‘is ola hemen.

Deyü fermân olunmuştur. Sa‘âdetlü hünkârımıza bir pîşkeş yahud yoktur yüz aklığı oldu deyü mektûb olaydı bu dahi sultan efendimiz böylece buyurmuşlardır ve benim sultanım ol mahbûslar için lûtf idüp âşikâre bir nesnelerin almayasız, alınırsa da gizlice beytül-mâla hizmet eylesün alasız. Zira kim Mehmed Paşa gelsün bu ateş ortalıktan kalksun ba‘dehû ol şeyler kim söylemiştir gene de mümkündür benim sultânım bizim ağzımızdan bir ricâyâ varırlarsa i‘timâd buyurmayasız tâ kim bizim Kahvecibaşı İskender vara meğer

Veyâhûd cevâbınızda telhîşçi kulunuz ile i‘lâm olunur lûtf idüp her kimesne bir söz götürse i‘timâd buyurmayasız, zamâne halkı şimdi yaramaz oldu, bâkî fermân sultânımındır.

İzzetlü ve sa‘âdetlü Sultânım hazretlerinin huzûr-ı izzetlerine derûnî ta‘zîm birle du‘â-i hayırlar takdîm kılındıktan sonra benim sultânım tezkire-i şâhâneniz vüsûl bulup çavuşbaşılık husûsu tahrir buyurulmuş velakin benim sultanım fermân-ı padişahî böyle oldu elimizden ne gelür. Mukaddemâ biz muhlisiniz dahi murâdımız ol değil idi. Lakin emir padişahımızdır. Ve benim sultânım yeniçeri ağası için birkaç akçesin alalım diyormuş idiniz lakin efendimiz devletlü sultanım hazretlerinin rızâ-yı şerîfleri yoktur. Heman çağırıp tembih buyurup ortalığı bir hoşça zabt eylesün deyü fermân buyurulmuş deyü iltifât idesin ve Tatar Hân için kılıç kaftan ihsân olunması arz eylemişsiz lakin efendimize ve sa‘âdetlü hünkârımıza arz ve mektûbları yoktur. Ne yüzden kılıç kaftan virelim.

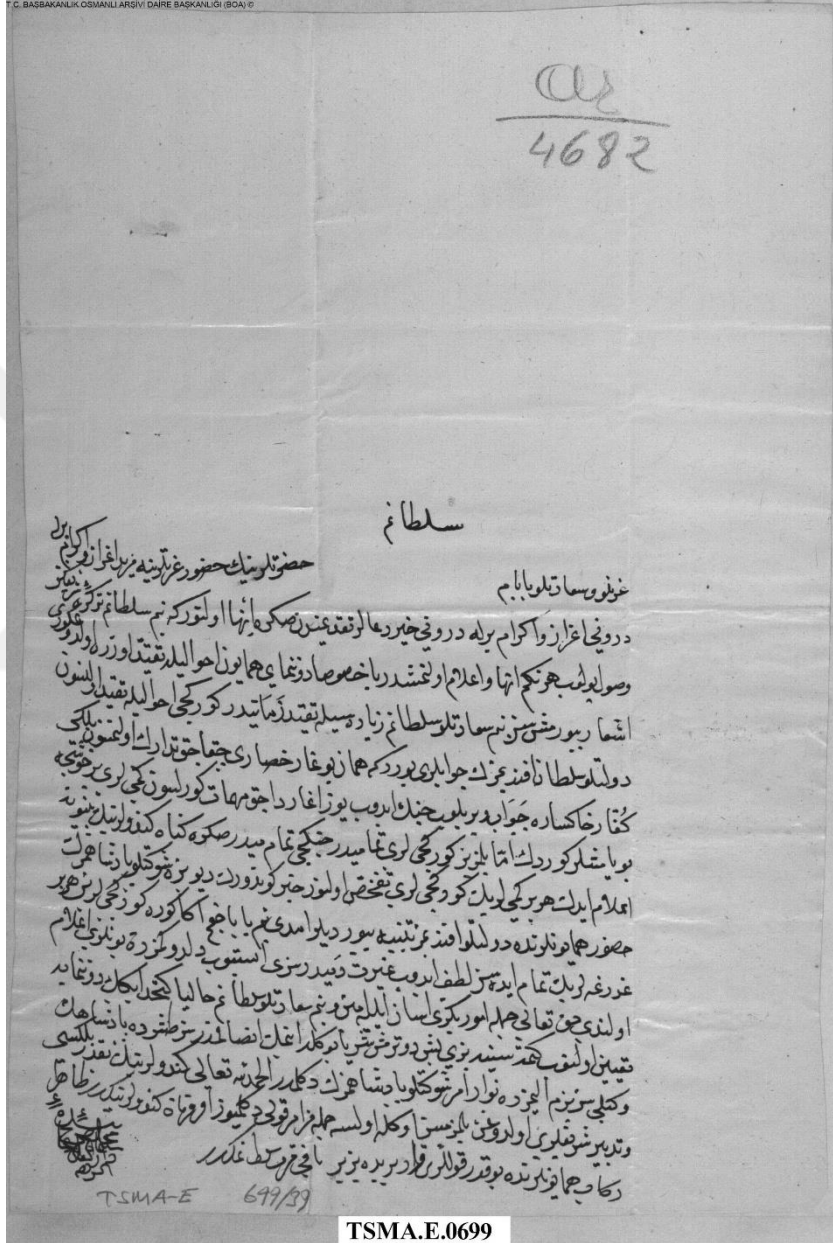
Bendei

Süleyman

Ağa-i Dârü's-sa‘âde

Ek-5: Donanmanın Eksiklerinin Tamamlanarak Sefere Hazır Hale Getirilmesi
ile ilgili Uzun Süleyman Ağa Tarafından Gönderilen Mektup

Orijinal Metin ve Transkripsiyonu



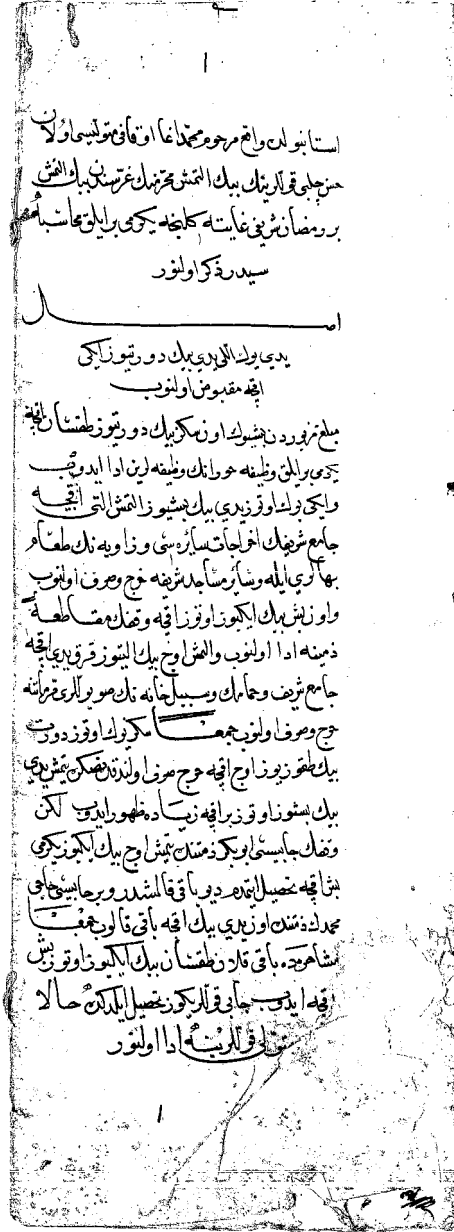
İzzetlü ve sa‘âdetlü babam Sultânım hazretlerinin huzûr-ı izzetlerine mezîd-i i‘zâz ve ikrâm ile derûnî i‘zâz ve ikrâm birle derûnî hayr du‘âlar takdîminden sonra inhâ olunurki benim sultânım tezkire-i şerîfiniz vüsûl bulup her ne kim inhâ ve i‘lâm olunmuştur. Ba husûsen donanma-yı hümâyûn ahvâliyle takayyüd üzere oldukları iş‘âr buyurmuşuz. Benim sa‘âdetlü sultânım ziyâdesiyle takayyüd zamânıdır. Kürekçi ahvâliyle takayyüd olunsun. Devletlü sultânım efendimizin cevapları budur ki hemen Boğazhisarı çıkacak tedârik olunmasun belki küffâr-ı haksâra cevâb virilüp cenk idüp yüz ağardacak mühimmât görülsün gemileri bir hoşça boyamışlar gördük amma bilmeziz kürekçileri tamamdır cenkçi tamam mıdır sonra günah kendülerinindir. İ‘lâm edin her bir gemilerin kürekçileri tefahhus olunur haber gönderin deyü bize şevketlü padişâhımızın huzûr-ı hümâyûnlarında devletlü efendimiz tembîh buyurdular imdi benim babacağım ona göre kürekçilerden her bir kadırgaların tamam idesiz lûtf idüp gayret verdir sizi isteyüp dolduğumuzda bunlar i‘lâm olundu. Hak te‘âlâ cümle umurunuzu âsân eyleye âmin ve benim sa‘âdetlü sultânım hâliyâ kethüda beyin donanmaya ta‘yîn olup gitmesin bizi beş dutturmuş bunları etmek insâf mıdır. Siz taşrada padişahın vekilisiz. Bizim elimizde ne var emir şevketlü padişahımızın değil midir. Elhamdülillâhi te‘âlâ kendülerinin ne kadar bilgisi ve tedbîr-i şerifleri olduğun bilmez misiz. Öyle olsa cümlemiz emir kulu değil miyiz emr ü fermân kendülerinindir. Zâhir rikâb-ı hümâyûnlarında bu kadar kulları kararıdır deriz bâkî fermân sultânımındır.

Bende-i

Süleyman Ağa-yı Darüssaâde

Ek-5: Dârüssaâde Ağası Mehmed Ağa Zamanı Evkâf-ı Selâtin Gelir-
Giderlerine Ait Uzun Süleyman Ağa İmzalı Defter

Orijinal Metin ve Transkripsiyonu

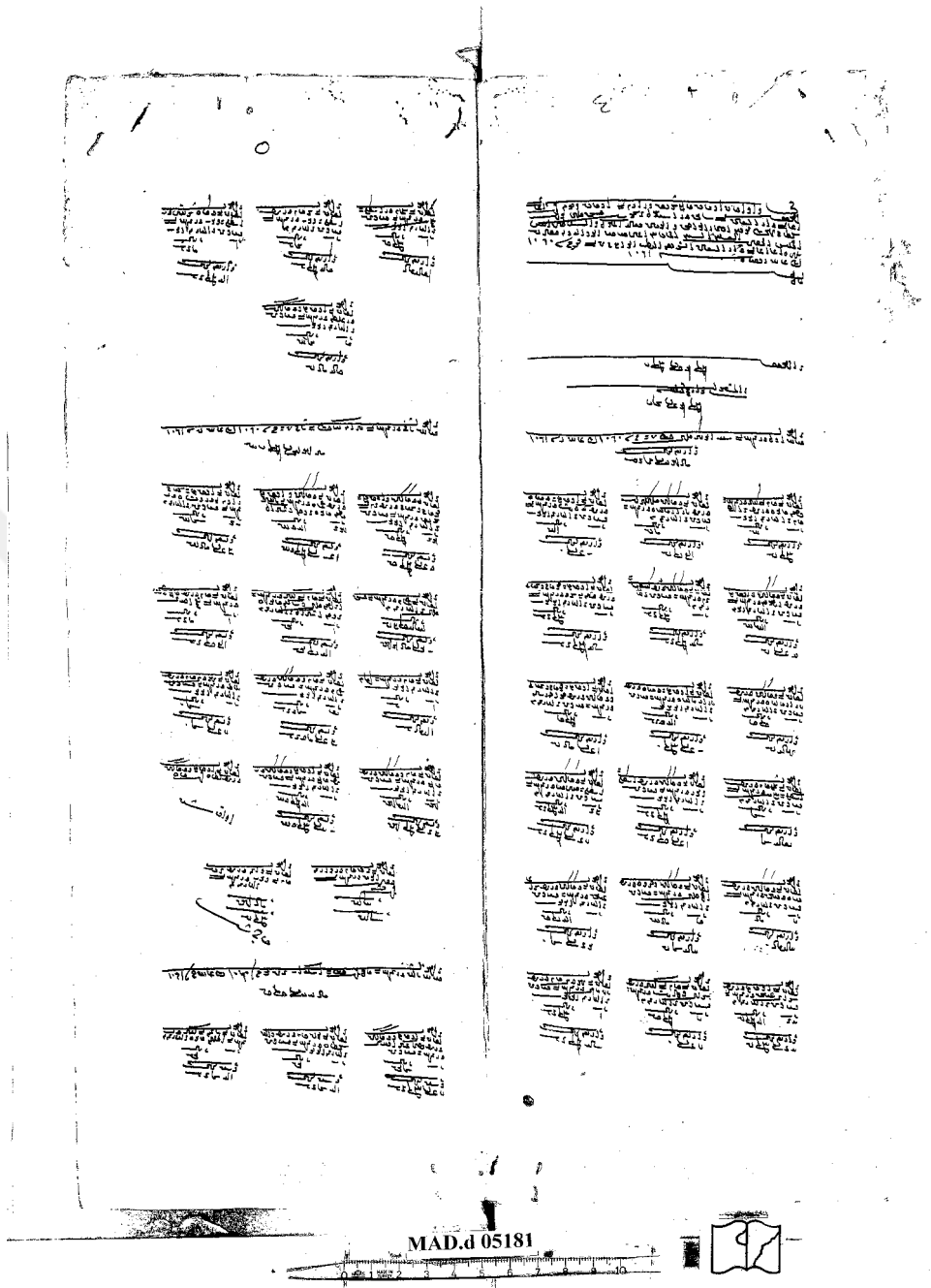


MAD.d 05181

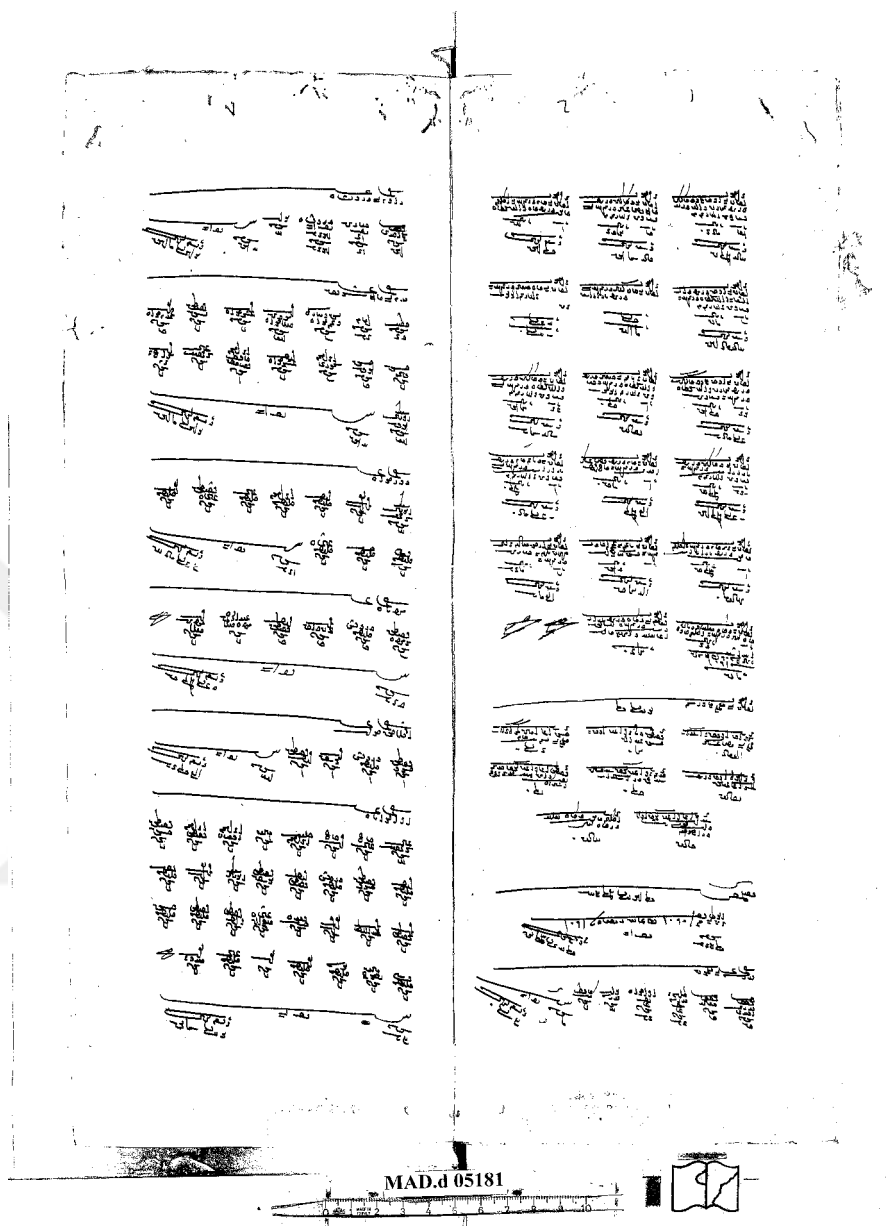
İstanbul'da vâki‘ merhûm Mehmed Ağa evkâfı mütevellîsi olan Hasan Çelebi kullarının bin altmış Muharreminin gurreinden bin altmış bir Ramazân-ı şerîfi gâyetine gelince yirmi bir aylık muhâsebesidir zikr olunur.

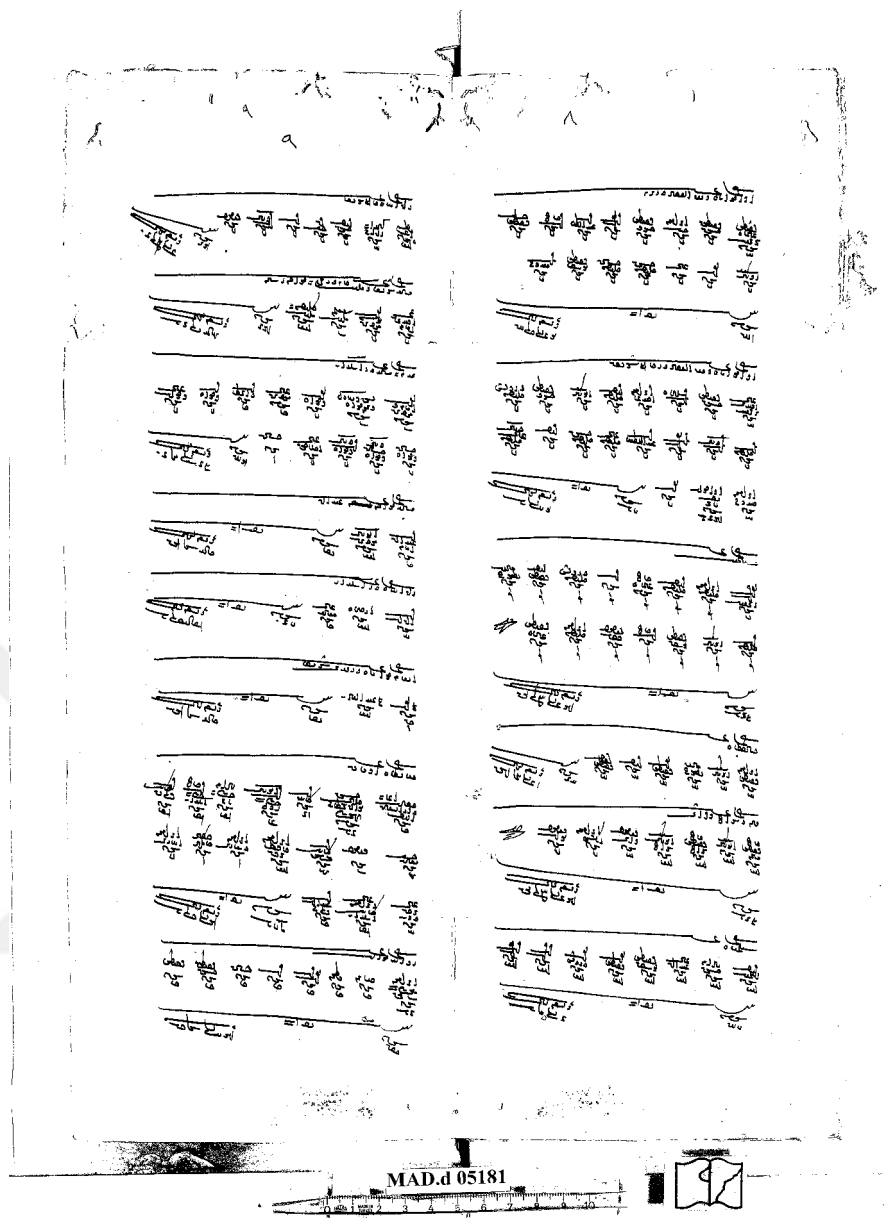
Asl; Yedi yük elli yedi bin dört yüz iki akçe makbûz olunup;

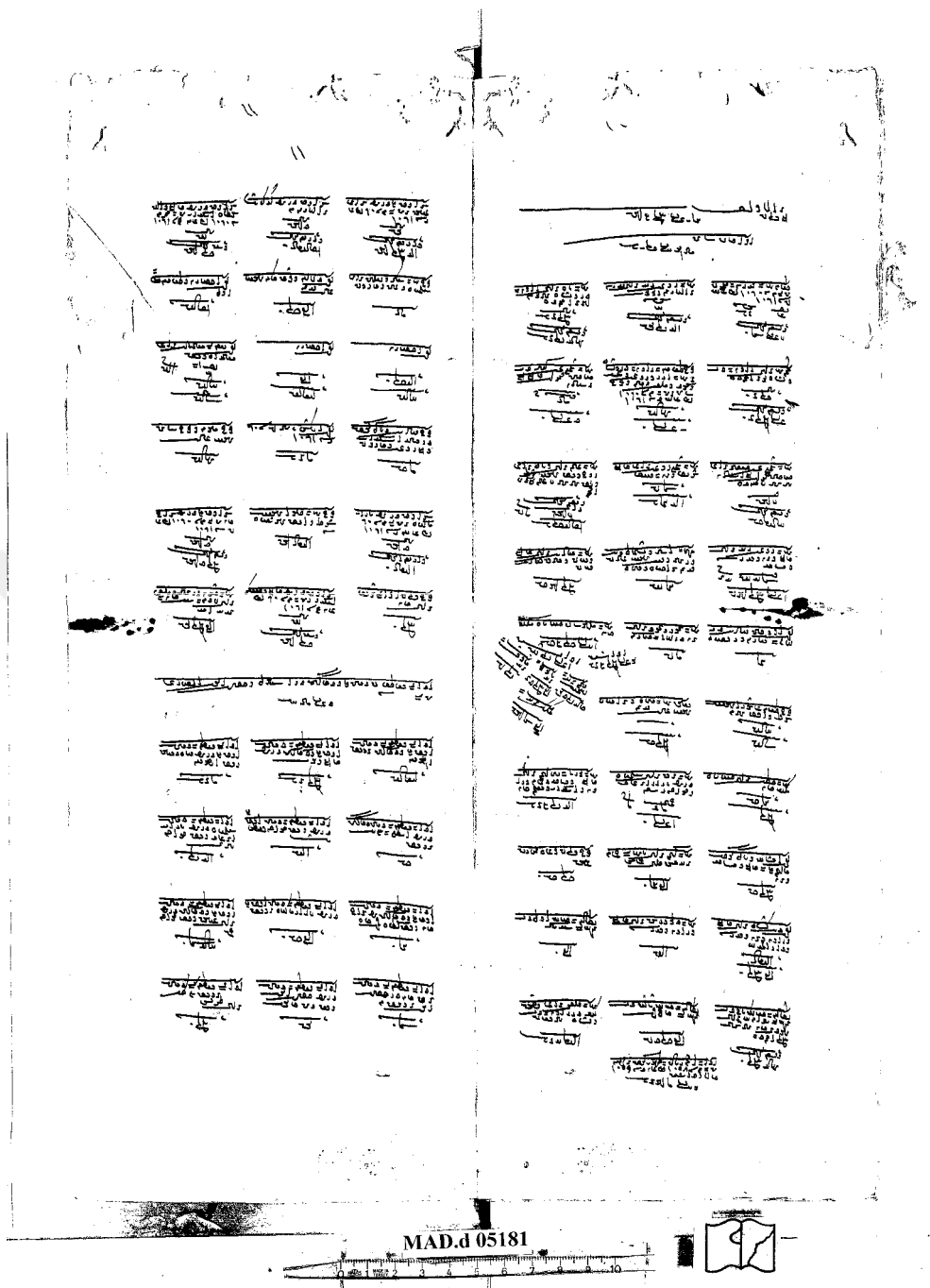
Meblâğ-ı mezbûrdan beş yük on iki bin dört yüz doksan akçe yirmi bir aylık vazîfe-horânın vazîfelerin edâ edip ve iki yük otuz yedi bin beş yüz altmış altı akçe câmi‘-i şerîfini ihrâcât-ı sâiresi ve zâviyenin ta‘am bahâları ile ve sâir mescid-i şerîfe harc ve sarf olunup ve on beş bin iki yüz otuz akçe vakfın mukâta‘a-i zemîne edâ olunup ve altmış üç bin altı yüz kırk yedi akçe câm‘-i şerîf ve hammâmın ve sebîl-hânenin su yolları meremmâtına harc ve sarf olunup cem‘an sekiz yük otuz dört bin dokuz yüz üç akçe harc ve sarf olundukdan sonra yetmiş yedi bin beş yüz otuz bir akçe ziyâde zuhûr edip; Lâkin vakfın câbisi Ebubekir zimmetinde yetmiş üç bin iki yüz yirmi beş akçe tahsîl etmedim deyü bâki kalmışdır ve bir câbisi Hacı Mehmed’in zimmetinde on yedi bin akçe bâki kalıp cem‘an müşâherede bâki kalan doksan bin iki yüz otuz beş akçe edip câbi kullarınız tahsîl eyledikde hâlâ mütevellî kullarına edâ olunur.



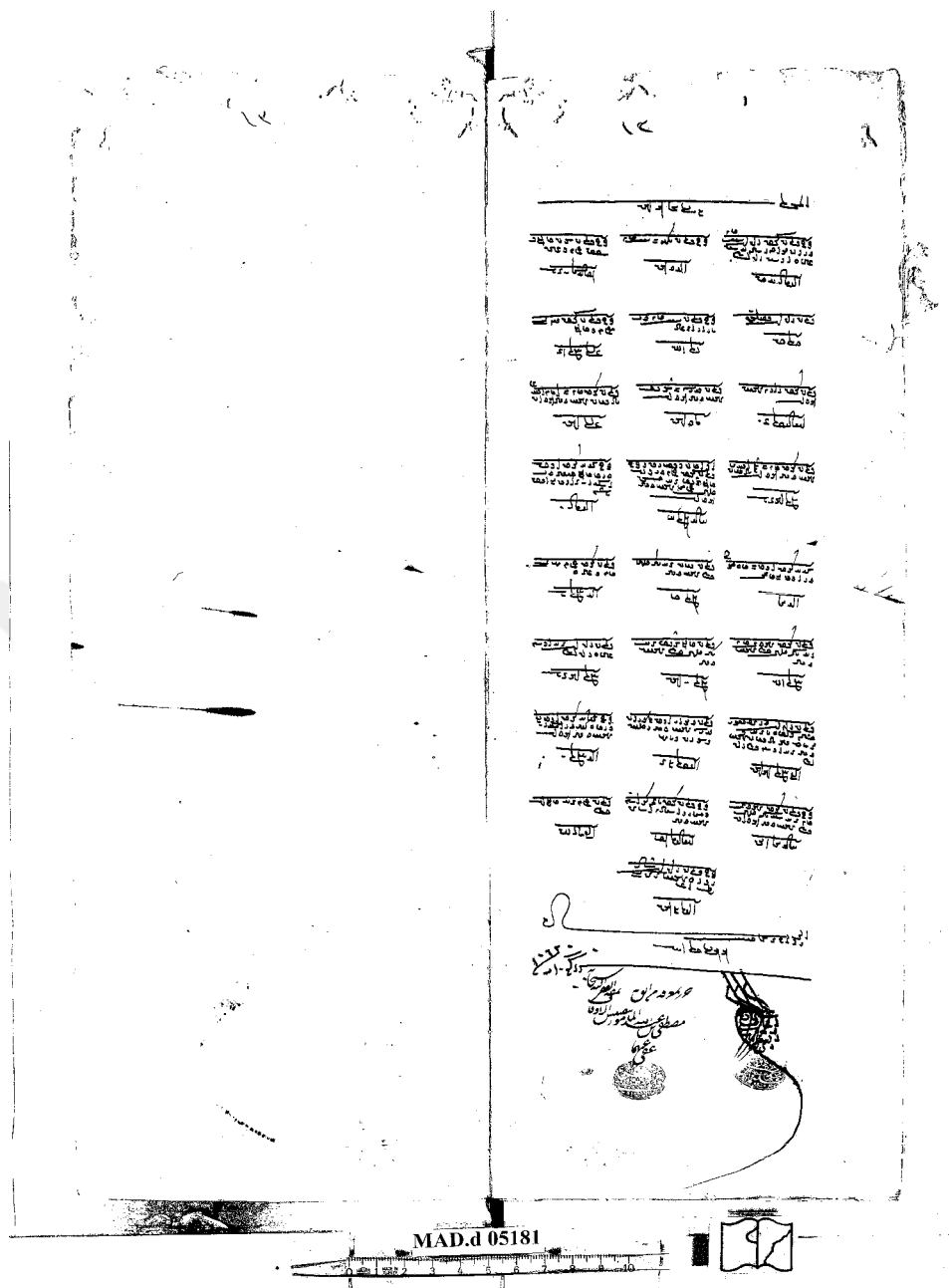
MAD.d 05181



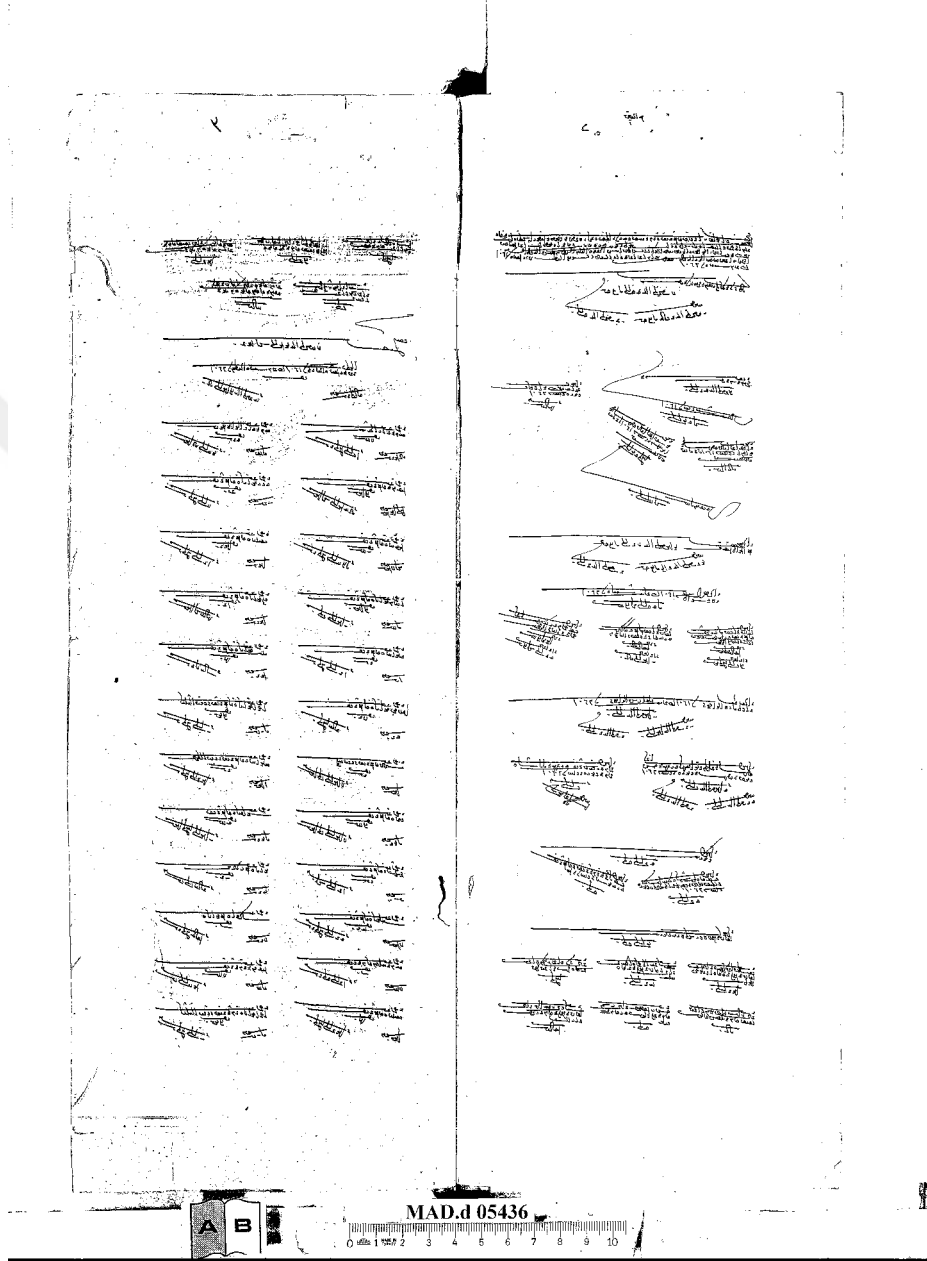




MAD.d 05181



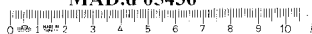
**Ek-6: Dârüssaâde Ağası Behram Ağâ'nın Göreve Geldiği Günden İtibaren
Tutulan Muhasebe-i Evkâf Defteri**



Handwritten notes on the left page, organized into several sections with horizontal lines and some underlined text. The handwriting is in cursive and appears to be a list or a series of entries.

Handwritten notes on the right page, continuing the list or series of entries from the left page. The handwriting is consistent with the left page.

MAD.d 05436



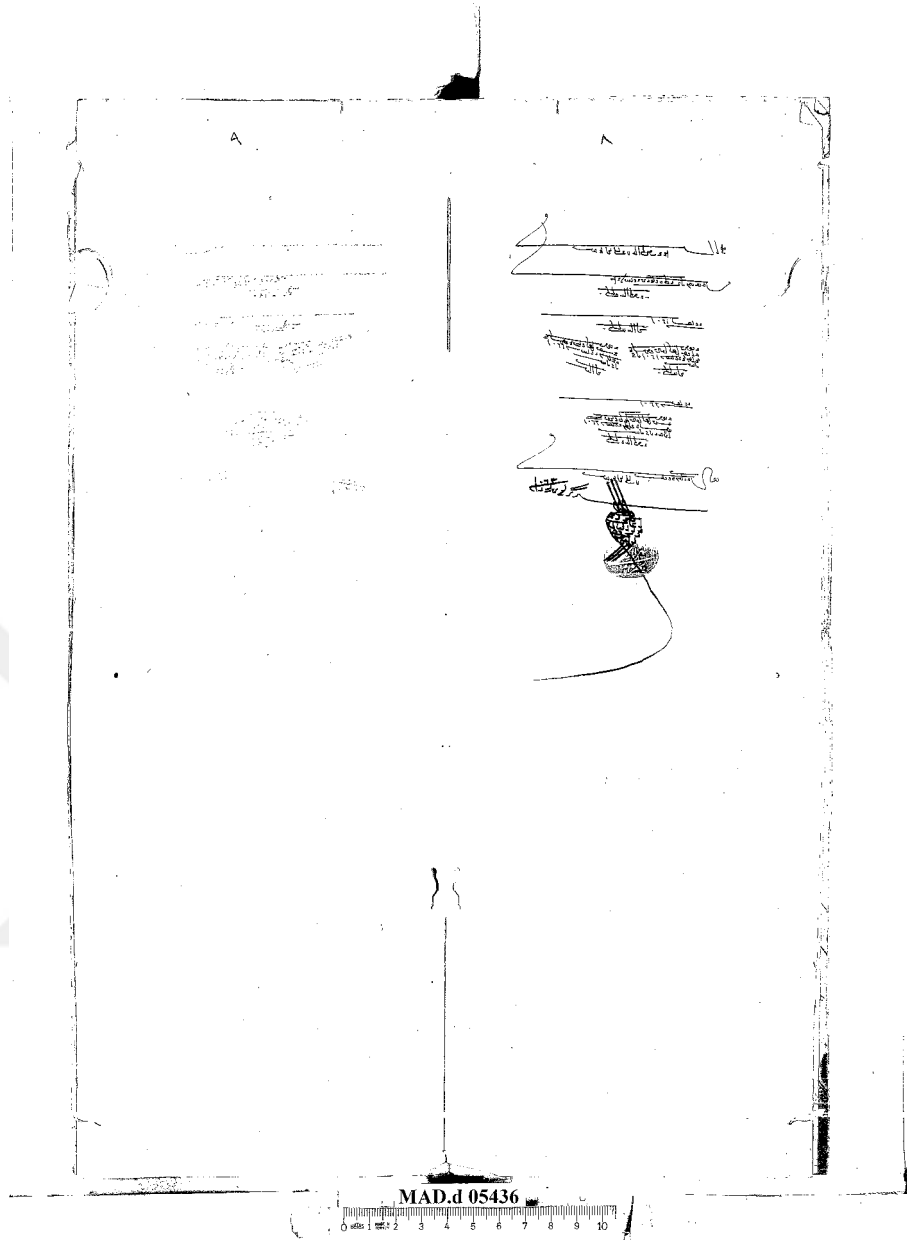
Handwritten text on the left page, consisting of several lines of cursive script, some of which are crossed out with horizontal lines.

Handwritten text on the right page, consisting of several lines of cursive script, some of which are crossed out with horizontal lines.

A B

MAD.d 05436

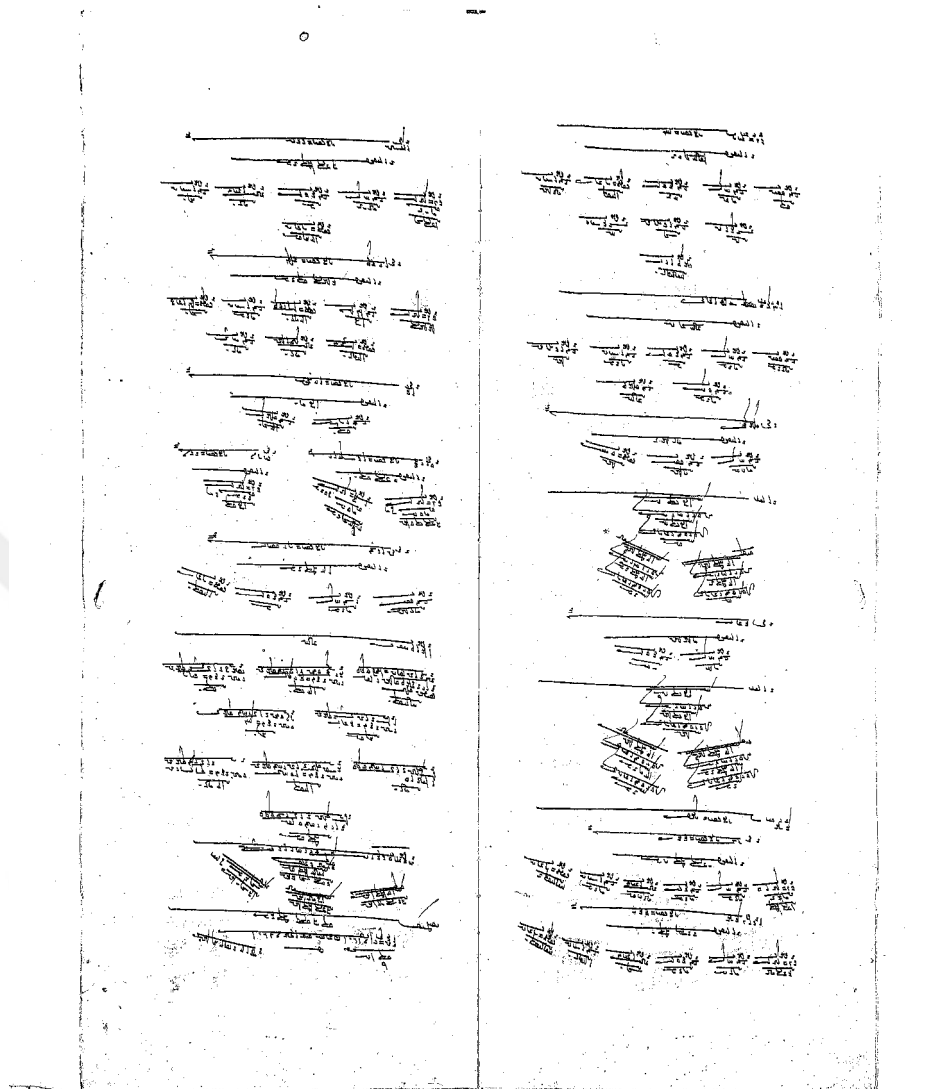
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10



**Ek-7: Dârüssaâde Ağası Uzun Süleyman Ağa Zamani 1061-1062 Yılları
Arasında Evkâf Muhasebe Defteri**

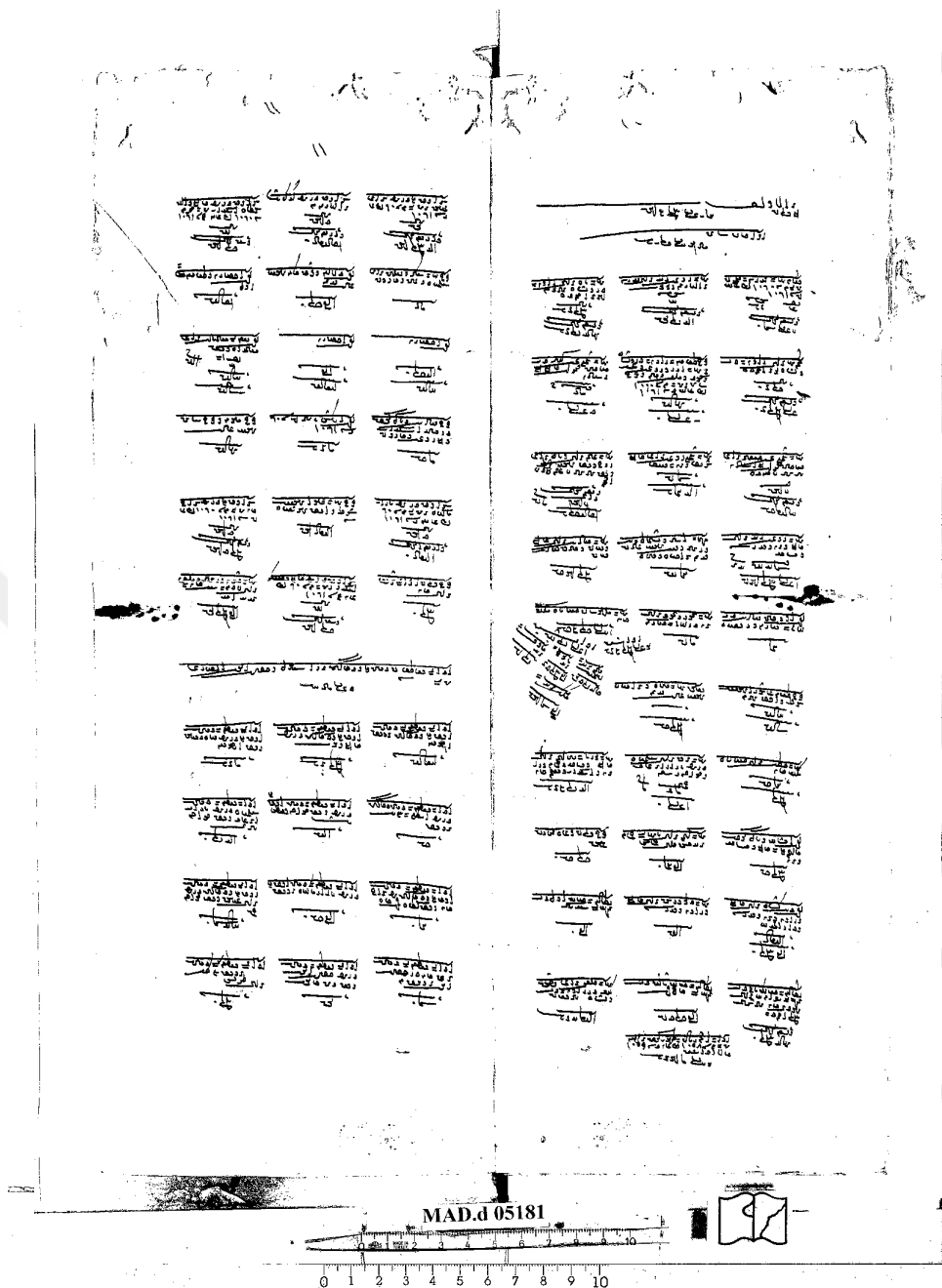
MAD.d 01907

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10



MAD.d 01907

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10



Handwritten notes on the left page, organized into several horizontal sections. The text is dense and appears to be a list or series of entries, possibly related to a technical or scientific study. The handwriting is cursive and somewhat difficult to decipher.

Handwritten notes on the right page, continuing the content from the left page. The text is organized into horizontal sections, with some entries appearing to be numbered or labeled. The handwriting is consistent with the left page.

MAD.d 01907

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

TOPLUMSAL KATKI

1651–1652 yılları arasında Osmanlı sarayında Dârüssaâde ağası olarak görev yapan Uzun Süleyman Ağa'nın kısa süreli görev süresi ile bu görevin ardından yaşadığı sürgün sürecini ve tüm bu dönemlerde Osmanlı saray siyaseti üzerindeki etkisini incelemektedir. Çalışmanın kapsamını, IV. Mehmed'in çocuk yaşta tahta çıkışıyla başlayan Saray içi hizip mücadelesi ve bu bağlamda Vâlide Turhan Sultan ile Vâlide-i Muazzama Kösem Sultan arasında yaşanan iktidar çatışması oluşturmaktadır. Uzun Süleyman Ağa'nın bu süreçteki konumu, Dârüssaâde ağalığı makamının siyasî gücüyle birlikte değerlendirilmiştir. Tezin içeriği, birinci el kaynaklar (Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Belgeleri, Mâliyeden Müdevver Defterleri) ve dönemin kronikleri (Naîmâ, Kâtib Çelebi, Kara Çelebi-Zâde vb.) ile modern literatür (Jane Hathaway, Leslie Peirce, Günhan Börekçi vb.) karşılaştırmalı olarak analiz edilerek oluşturulmuştur. Bu çerçevede hem klasik Osmanlı tarih yazımındaki anlatılar eleştirel bir gözle incelenmiş hem de arşiv belgeleri aracılığıyla Uzun Süleyman Ağa'nın devlet mekanizmasındaki işlevi nesnel bir biçimde ortaya konmuştur. Dârüssaâde ağalığı makamının yalnızca harem düzeni içinde değil, aynı zamanda Osmanlı merkezî siyaseti içinde de belirleyici bir aktör olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.